T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANA BİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E FRENGİ VE FRENGİ İLE MÜCADELE (XIX. YÜZYIL SONLARI VE XX. YÜZYIL BAŞLARI)

TÜLİN TÜRKER

18701020

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. SELİM HİLMİ ÖZKAN

İSTANBUL

2022

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANA BİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E FRENGİ VE FRENGİ İLE MÜCADELE (XIX. YÜZYIL SONLARI VE XX. YÜZYIL BAŞLARI)

TÜLİN TÜRKER
18701020
ORCID NO: 0000-0002-3095-2307

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. SELİM HİLMİ ÖZKAN

İSTANBUL

2022

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANA BİLİM DALI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E FRENGİ VE FRENGİ İLE MÜCADELE (XIX. YÜZYIL SONLARI VE XX. YÜZYIL BAŞLARI)

TÜLİN TÜRKER

18701020

Tezin Savunulduğu Tarih: 24.06.2021

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Selim Hilmi Özkan	
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Meryem Hayır Kanat	
: Prof. Dr. Ahmet Ali Gazel	

İSTANBUL
HAZİRAN, 2022

ÖZ

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E FRENGİ VE FRENGİ İLE MÜCADELE (XIX. YÜZYIL SONLARI VE XX. YÜZYIL BAŞLARI)

Tülin TÜRKER
Haziran, 2022

Sifiliz, Amerika'dan (Yeni Dünya) Avrupa'ya oradan da Ön Asya'ya ve Asya'ya yayılarak insanlık tarihini ekonomik, sosyal, askeri ve psikolojik olarak çok yönlü etkilemiştir. Yayıldığı alanlarda toplum ve devletler üzerinde büyük tahribatlara yol açmış bir hastalıktır. Frenginin Osmanlı Devleti'nde özellikle XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl ilk çeyreği arasında büyük bir etkisi olmuştur. Anadolu halkının büyük ve kesintisiz savaşlarla sınandığı bu dönemde, çalışmamızda öncelikle Osmanlı Devleti'nin frengiyle olan mücadelesine ve hastalığa neden olan sosyal etkenlere odaklanılmıştır. Ardından hastalığın, Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni kurulan devlet üzerinde ki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Osmanlıdan Cumhuriyete tevarüs eden bu hastalığın etkileri çok yönlü olarak gösterilmek istenmiştir.

Bu çalışmada Balkan Savaşlarından Birinci Dünya Savaşına ardından da Mütareke Döneminden Milli Mücadele dönemine kadar olan süre içerisinde Anadolu da hastalığın en çok görüldüğü bölgeler detayla ele alınmıştır. Söz konusu bölgelerde halkın sosyal hayatta ki değişimini göstererek, bölge bölge frengi ile mücadelesi ortaya konmaya çalışılmıştır. Hastalığın yayılmasına neden olan göçler ele alınarak mültecilerin Osmanlı'nın son döneminden başlayarak Cumhuriyetin ilk yıllarında toplum üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu hastalığın nüfus üzerinde ki psikolojik ve fiziki tahribatları işlenmeye çalışılmıştır. Devletlerin İkinci Dünya Savaşı öncesi milliyetçiliğin getirdiği etkiyle kendi toplumlarını hastalıklardan sıyırarak, sağlıklı birey yetiştirebilme çabası ve tartışmaları işlenmeye çalışılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda Osmanlı'da ki ve Cumhuriyette ki nüfus politikalarının hastalıklardan korunmaya yönelik şekillendirilmeye çalışıldığı gösterilmiştir.

Çalışmamızda öncelikli olarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet arşivinde bulunan belgeler kullanılmıştır. Bu belgelerin arka planı analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu konu üzerine yapılan makale, kitap ve çeşitli yayınlarda incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Frengi, Sifiliz, Osmanlı Devleti, Milli Mücadele.

ABSTRACT

SYPHİLİS AND STRUGGLE WİTH SYPHİLİS FROM OTTOMAN EMPİRE TO REPUPLİC (THE END OF 19TH CENTURY, AND EARLY 20TH CENTURY)

Tülin TÜRKER
Haziran, 2022

Syphilis has spread from the new world to Europe and from there to Asia Minor and Asia, and has affected human history in many ways, economically, socially, militarily and psychologically. It is a disease that has caused great destruction on society and states in the areas it spreads. Syphilis in the Ottoman Empire, especially in the XIX. with the end of the century XX. It had a great impact in the first quarter of the 19th century. In this period, when the Anatolian people were tested by great and uninterrupted wars, our study primarily focused on the Ottoman Empire's struggle with syphilis and the social factors that caused the disease. Then, the effect of the disease on the newly established state during the National Struggle and the first years of the Republic was tried to be revealed. The effects of this disease, which inherited from the Ottoman Empire to the Republic, were tried to be shown in many ways.

In this study, from the Balkan Wars to the First World War and then from the Armistice Period to the National Struggle, the regions where the disease is most common in Anatolia are discussed in detail. By showing the change in the social life of the people in the mentioned regions, the struggle against syphilis from region to region has been tried to be revealed. The effects of refugees on society in the first years of the Republic, starting from the last period of the Ottoman Empire, were examined by considering the migrations that caused the spread of the disease. The psychological and physical effects of this disease on the population have been studied. It has been tried to deal with the efforts and discussions of states to raise healthy individuals by removing their societies from diseases with the effect of nationalism before the Second World War. In line with this information, it has been shown that the population policies in the Ottoman Empire and the Republic were tried to be shaped to prevent diseases. In our study, primarily the documents found in the Presidency Ottoman and Republic archives were used. The background of these documents has been tried to be analyzed. In addition, it has been examined in articles, books and various publications on this subject.

KeyWords: Syphilis, Syphilis, Ottoman Empire, National Sovereignty Struggle.

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti siyasi varlığını devam ettirdiği zaman içerisinden XIX. yüzyıla kadar ciddi bir pandemi süreci geçirmemiştir. XIX. ve XX. yüzyıl adeta savaşlar dönemi olduğu için, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik dinamiklerinde oluşan olumsuzluklardan dolayı, Osmanlı adeta frengi gibi pandemik hastalıklarla baş başa kalan bir devlet niteliğinde olmuştur. Savaş koşullarında toplum sağlığının nasıl korunmaya çalışıldığını, sağlıklı bireylerin yetişmesinin ne derece önemli olduğunu, her hastalığın ufak ya da büyük ciddiye alınması gereken bir halk sorunu olduğunu bu çalışmamızda göstermeye çalışmış bulunmaktayım.

İçinde bulunduğumuz XXI. yüzyıl şartlarını düşündüğümüzde bu çalışmaya başlarken, Frengi gibi basit görülen bir hastalığın nasıl bir nüfus yıkımına yol açtığını göstermeye çalışmıştım. Sifiliz konulu ilk çalışmamı 2019 Aralık ayında bir bildiri ile sunmuştum. Ardından bütün Dünyayı ilgilendiren ve herkesi trajik olarak etkileyen COVİD 19 pandemisini yaşadık. Hastalığın verdiği psikolojik, ekonomik ve sosyal etkileri Türkiye ile birlikte bütün dünya yaşadı. Tamda tez dönemime ara verdiğim bu dönemde çok sevdiğim canım dedemi bir hastalık yüzünden kaybetmek, bu araştırmamın önemini ve kıymetini bir kez daha hatırlattı bana.

Bu tezin hazırlanmasında bana yol gösteren, desteklerini ve tecrübelerini esirgemeyip sabırla bana şans veren değerli hocam Prof. Dr. Selim Hilmi Özkan'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Beni lisans ve yüksek lisans aşamasında her daim destekleyen ve bana her zaman inanan bu satırları sadece kalbinde hissedebilecek olduğuna inandığım sevgili rahmetli dedem Yunus Durak'a sonsuz teşekkür ederim.

Beni tezimle ilgili her zaman yüreklendiren ve yardımlarını esirgemeyen yüksek lisanstan arkadaşım Senanur Sağır'a ve beni her zaman maddi manevi destekleyen sevgili ailem; babam Veli Durak'a, annem Ümmiye Durak'a, kardeşim Zarife Durak Çelik'e ve de hayat arkadaşım canım eşim Evren Türker'e sonsuz teşekkürler ediyorum. Son olarak bu süreçte sevgimden ve ilgimden bir süre mahrum kalan, daha yeni üç yaşına giren canım kızım Eylül Eliz Türker'e özür diler ve varlığı ile güç verdiği için teşekkür ederim.

TÜLİN TÜRKER

İstanbul, Haziran 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ……..iii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ..... v
İÇİNDEKİLER..... vi
TABLOLAR LİSTESİ..... viii
KISALTMALAR ix
1. GİRİŞ 1
2. FRENGİ (SİFİLİZ) 3
2.1. Frengi Etimolijisi 3
2.2. Frenginin Ortaya Çıkışı, Yayılışı Hakkında Tartışmalar 3
2.3. Hastalığın Kimliği 10
2.4. Frenginin Teşhisi ve Tedavisi 12
3. OSMANLI'DA FRENGİ 15
3.1. Osmanlı'da Frengi Tedavisi 15
3.2. Osmanlı Devletinde Frengi ile Mücadele 21
3.2.1. II. Meşrutiyet Dönemine Kadar Frengi ve Frengi ile Mücadele 22
3.2.2. II. Meşrutiyet Döneminde Frengi ve Frengi ile Mücadele 26
4. Frengi'nin Başlıca Görüldüğü Yerler 31
4.1. Kastamonu 31
4.2. Erzurum 35
4.3. İzmir 36
4.4. Bolu 38
4.5. İnebolu 39
4.6. Sinop 40
4.7. Safranbolu 41
5. Osmanlı Devlet'inde Frengi için Alınan Diğer Önlemler 42
5.1. Dermatolog Ernst Von During Paşa'nın Getirilmesi 42

5.2. İzdivaca Devlet Müdahalesi 43
5.3. Esnafa Sağlık Şahadetnamesi Zorunluluğu....45
6. BİRİNCİ DÜNYA SaVaşI sonrası Frengi....48
6.1. Bolşevik Rejimi Sonrası Osmanlı'da Frengi....48
6.2. Rus Mültecilerin Sosyal Hayat Üzerindeki Etkisi ve Frengi 49
6.3. Frenginin Yayılmasına Sebep: Fuhuş, Genelevler Sorunu 51
6.4. Hastalık ve Suç Yuvası Genelevler 58
7. Milli Mücadele DÖNEMİ FRENGİ İLE MÜCADELE 61
7.1. Mütareke Döneminde Frengiye Karşı Alınan Önlemler....61
7.2. Milli Mücadele Dönemi Frengi ile Mücadele 63
7.3. Frenginin Türk Soyuna Etkisi Korkusu 73
8. SONUÇ....78
KAYNAKÇA....81
EKLER....87

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 5.1. 1907-1920 Frengili Hasta Kaydı.....63
Tablo 5.2. 1936-1948 Yılları Frengi Vakaları.....72

KISALTMALAR

BOA : Osmanlı Cumhuriyet Arşivi

CBA :Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi

TBMM **:** Türkiye Büyük Milet Meclisi

a.g.e. **:** Adı geçen eser

a.g.m. **:** Adı geçen metin

bkz. **:** Bakınız

vb. **:** Ve benzeri

yay. **:** Yayınları/Yayınlayan

yy. **:** Yüzyıl

C. **:** Cilt

S. **:** Sayı

s. **:** Sayfa

ç. **:** Çevri

A.MKT **:** Sadaret Mektubî Kalemi

A.MKT.MHM : Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı

A.MKT.MVL **:** Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı

A.MKT.UM **:** Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı

BEO **:** Bâbıâli Evrak Odası Evrakı

C.ZB **:** Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Zabtiye

DH.EUM **:** Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri

DH.EUM.6.Şb : Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube

DH.EUM.MH : Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi

DH.EUM.THR: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi Evrakı

DH.İ.UM : Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı

İ, DH.İD : Dahiliye Nezareti İdare Evrakı

DH.MKT : Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi

HR.MKT : Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı

İ.AS : İrade Askeriye

İ.B.K : İstanbul Belediye Kütüphanesi

İ.DH : İrade Dahiliye

İ.HR : İrade Hariciye

İ.HUS : İrade Hususi

İ.MVL : İrade Meclis-i Vâlâ

İ.ŞH : İrade Şehremaneti

MF.MKT : Maarif Nezareti Mektubî Kalemi

ML.MKT.d : Maliye Nezareti Mektubî Kalemi Defterleri

ŞD : Şûra-yı Devlet Evrakı

Y.A.HUS : Yıldız Sadaret Hususi Evrakı

Y.PRK.ASK : Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat

Y.PRK.BŞK : Yıldız Perakende Evrakı Baş kitabet Dairesi Maruzatı

Y.PRK.ŞH : Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı

Y.PRK.ZB : Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı

ZB : Zabtiye Nezareti Evrakı

1. GİRİŞ

Bulaşıcı ve salgın hastalıklar tarihin en eski devirlerinden itibaren toplumları ve insanları birçok bakımdan etkilemiştir. Bu etkileme kesintisiz olarak binlerce yıl devam etmiş ve etkilemeye de devam etmektedir. İnsanların hayat tarzlarının neden olduğu sağlıksız ortamlar, doğada dengenin bozulması, kıtlıklar, doğal afetler ve daha birçok nedenin sonucu olarak bulaşıcı hastalıklar ortaya çıkmış ve yayılma alanı genişledikçe salgın kimliğine bürünmüştür. Bulaşıcı hastalıkların tedavi usulleri bulununcaya kadar, hastalıkların toplu ölüm hadiselerine yol açarak insanlık tarihinin seyri ve şekillenmesinde daha çok olumsuz bir rol oynamıştır.[1]

Tarihte salgın hastalıkların etkili olduğu, Eski Dünya'da (Avrupa, Asya) hastalıkların yayılması ile imparatorlukların yıkılması arasında da ciddi bir ilişki bulunduğu söylenmektedir. İnsanların ölüm nedenlerinin başında özellikle hastalıklar geldiği için tarihi biçimlendirmede de önemli rol oynadığı görüşü yaygındır.[2]

Bulaşıcı ve salgın hastalıklar, biyolojik bir olgu olduğu için insanlık tarihi kadar, hatta insanlık tarihinden de eskidir. Çünkü hastalıkların ortaya çıkmasına neden olan mikroorganizmaların insanlık tarihinden daha eski olduğu kabul edilmektedir.[3] Milattan önce ki devirlerden başlamak üzere, insanların hayvanları evcilleştirmesiyle birlikte hayvanlardan insanlara geçen virüsler ve mikroplar evrim geçirmiştir. İnsan bedeninde yeni formuna ulaşan virüs ve mikroplar yeni hastalıkların oluşmasına sebep olmuştur. Bahsettiğimiz yeni hastalıklar da insanlar arasında büyük salgınlara ve kitlesel ölümlere yol açmıştır. Daha önce mikroplara ve virüslere maruz kalmayan insanlar, bağışıklık kazanamadığından %99'u ölmüştür.[4]

1332 ile 1406 yılları arasında yaşayan İbn-i Haldun, Mukaddimesinde hayvanların hastalıkları, insanlara bulaştırması hakkında şu ifadeleri kullanır:

[1] Orhan Kılıç, **Mikrop, Salgın ve Toplum**, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2021, 17.
[2] Jared Diamond, **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2003, 253.
[3] Kılıç, **a.g.e.**, 18.
[4] Diamond, **a.g.e.**, 102.

"Bulaşıcı hastalıklar, çok defa yurdun imarı yüksek dereceye vardığı için havayı bozan sıhhate zararlı rutubet ve ufunetin çoğalmasından dolayı yayılır. Hayvanı ruhun gıdası ve onun hayatı için gereken hava bozulduğu takdirde bu bozukluk insan mizacına tesir eder. Mizaçların bozulması kuvvetli olduğu takdirde de ciğer hastalanır. İşte bunların her biri taûn hastalıklarını davet eder, bu hastalıkların kaynağı ciğerdir. Havanın bozukluğu kuvvetli derecede ve büyük nispette olmazsa da ufunet kat kat artar, ufunetin artmasıyla mizaçlarda hummalar çoğalır, tenler hastalanır ve mahvolur."[5]

Salgın hastalıklarda toplumlar sadece insan ölümleri ile etkilenmemektedir. Toplumlar, tarihin her devrinde içgüdüsel olarak salgın görülen yerlerden bir an önce kaçma yönünde bir tavır geliştirmişlerdir. Bu durum elbette birçok iktisadi sorunu da beraberinde getirmiştir. Yaşanan göç hadiseleri ile terk edilen yerler harap veya viran oluyor, göç alan yerler ise hazırlıksız bir nüfus fazlalığın ile karşı karşıya kalıyordu. Bu durum elbette iskân coğrafyasının biçimlenmesini derinden etkiliyordu.[6]

[5] İbni Haldun, **Mukaddime II**, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2014, 128.
[6] Orhan Kılıç, **Orta ve Yeniçağlarda Salgın Hastalıklar, Göç ve iskân**, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017, 1237-1247.

2. FRENGİ

2.1. Frengi Etimolijisi

Sifiliz hastalığı insanları bedensel ve ruhani olarak etkileyerek psikolojilerini bozan zührevi bir salgın hastalık olup, çoğunlukla cinsi münasebetler sebebiyle bulaşır. Tedavi edilmezse körlük, inme, delilik ve şizofreni gibi sonuçlara neden olmaktadır. Vücuda dölle de geçerek, bedence ve beyince sakat bir soyun yetişmesine yol açan bir zührevi hastalık, yenirce, sifilis olarak tanımlanmıştır.[7]

Geçmişin, şimdiki zamanın hatta geleceğin belki de en büyük sorunlardan biri olabilecek mikroplar ve virüsler; İnsan tarihini geçmişten günümüze dek etkileyerek birçok olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Bunlardan en önemlilerinden biri de sifiliz, diğer adı ile frengidir.

Frenk kelimesi, Batı Avrupalı anlamını taşımakta olup aslı frank kelimesinden gelmektedir. Türk halkı, Frenk kelimesini batılı ülkelerde ki tabirler için kullanmıştır. Türkiye'ye batılılar tarafından getirilen yeni değişimlere Frenk kelimesinin içinde olduğu adlar ekleyerek Frek'ten oluşan isim tamlamalarını türetmişlerdir: Frenk arpası, Frenk astarı, Frenk bağı, Frenk biberi, Frenk çileği, Frenk zahmeti gibi birçok yeni kavramları bu şekilde adlandırmışlardır. Bunlardan başka olarak coğrafi bir yer bildirimi şeklinde Batı Avrupa için Frengistan kelimesi kullanılmıştır. Yine Türk halkı tarafından da Avrupa'dan geldiği düşünülen ve cinsel yolla bulaşan Sifiliz hastalığı için de Frengi ismi kullanılmıştır.[8]

2.2. Frenginin Ortaya Çıkışı, Yayılışı Hakkında Tartışmalar

Ala'im-i Cerrahin, Türk tıp tarihinde ateşli silah yaraları ile frengiden bahseden ilk kaynaktır. Bu tıp kitabının çağdaşı olan, Alman Ordusu Baş cerrahı Heinrich Von Pfalspeint de ateşli silah yaralarından ilk olarak 1460 yılında yazdığı

[7] (Anonim), Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Cilt I, Ankara, 1998, 802.
[8] Mahmut Şakiroğlu, "Frenk", **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, 1996, Cilt 13, 197-199.

cerrahi kitabında yer vermiştir. Cerrah İbrahim'in de ateşli silah yaralanmalarıyla ile ilgili bir bölüm hakkında yazı yazması aynı dönemde Avrupalı cerrahların yazılarıyla denk geldiğinde ve karşılaştırıldığında Ala'im-i Cerrahi eserinin cerrahi tarihi açısından önemini ortaya çıkarmıştır. [9] Aynı zamanda Osmanlı dönemi tıp tarihimizden bahsederken Avrupalı kaynaklardan farklı olarak Frengiden de bahsetmesi de oldukça önemlidir.

Cerrah İbrahim Ala'im-i Cerrahi eserinde, tayfalarıyla birlikte Amerika'dan Avrupa'ya dönen Kristof Kolomb'un ve 1500 yılında bütün kıtayı saran frengi hastalığı ve tedavi yöntemlerini anlatan bölüme kitabının sonunda yer vermiştir. Osmanlı Devletinin tıp tarihinde, daha çok Frenk uyuzu adıyla bilinen frenginin önce kısa tarihi hakkında bir bilgi verilmiştir. Hastalığın etkeni açıklandıktan sonra da Frengi çeşitleri tanımlanmıştır. Tedavisi, bahsi geçen günlerde Avrupa'da da olduğu gibi, deriye uygulanarak kullanılan cıvalı merhemlerden ve yağlarla terletme esasına dayanmıştır. Guaiacol tedavisinden söz etmeyen Cerrah İbrahim, cıvalı merhem bileşimleri hakkında bilgi vermiştir.[10]

Osmanlı kitaplarında frengi hakkındaki bilgilere ancak XVI. yüzyılda rastlanmaktadır. Kaysuni Zade ve ondan sonra Ömer Şifai, Vesim Abbas, Hayati Zade, Mustafa Feyzi gibi Osmanlı hekimleri bu hastalığı eski kitaplarda görmediklerini söylemekle birleşirler. Hepsi de bunun yeni bilinen bir hastalık olduğunu yazarlar. Ömer Şifai frengiyi tarif ederken "Karibü'l-ahd olup maddesi zehirnak olan emraz-ı cedidendir ki yeni zuhur etmekle etıbba-ı mütekaddimin kitaplarında mestur değildir" der.[11]

Frenginin tarih sahnesine çıkması hususunda iki temel tartışma vardır. Birinci görüş, Kristof Kolomb ve ekibinin keşifler esnasında frengiyi ilk kez Haiti ve Karayipler'den kaptıkları yönündedir. İkinci görüşe göre ise söz konusu hastalık Avrupa'da keşiflerden önce de zaten mevcuttur. Hastalığa "syphilis" ismini veren Rönesans hekimi Jerome Fracastor, 1530 yılında yazdığı La Syphilis kitabında, frenginin "yabancı bir menşe'den doğmadığını'' söyleyerek bu görüşü çok erken dönemlerde savunmuştur. Ancak genel olarak baktığımızda hastalığın Avrupa'ya

[9] Nuran Yıldırım, **Ala'im-i Cerrahin'de (1505) Frengi,** Ankara: Tıp Fakültesi Mecmuası 54, 1991, 353. ; İbrahim Bin Abdullah, **Ala'im-i Cerrahin**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, no:568. 1b-2a, 294b.
[10] Yıldırım, **a.g.e.**, 353, 354.
[11] Murat Arpacı, **Hastalık, Ulus ve Felaket: Türkiye'de Frengi İle Mücadele (1920–1950)**, İstanbul: Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 130, 2014, 62.

dışarıdan geldiği yönünde ki kabul ağır basmaktadır. Bu yaklaşıma göre Haiti ve Karayipli kadınlarla birlikte olan Kolomb ve beraberindeki denizciler hastalığa burada yakalanmışlar, 1493'te İspanya'ya dönmeleriyle birlikte enfeksiyonu buradaki kadınlara bulaştırarak tüm Avrupa'ya yayılmasına sebep olmuşlardır. Kolomb'un banyo yapan yerli kadınlarla karşılaşmasını tasvir eden dönemin gravürleri hem keşiflerin hem de frenginin oturtulduğu algıyı okumak açısından kritik bir çıkış noktası sağlar.[12]

Avrupa'da frengi hastalığından ilk defa bahseden hekimlerden birisi Salamank Üniversitesi profesörlerinden Andre Alkazar olup eserini Amerika'nın keşfinden seksen sene sonra yazmıştır. Frakator (1478-1553) frengiden ilk defa bahsedenlerden birisidir. İspanyol Lopez dö Villabolos da frengiyi ilk defa tarif edenlerden birisidir.[13] Bu halde Osmanlı hekimleri hastalığın doğuşu ve ülkede yayılışından çok az sonra haber almış olmalıdırlar.

Frengi tarihinden bahsedenlerden bazıları bu hastalığın çok eski zamanlardan beri bilindiğini hatta Roma İmparatoru Ogüst'ün yakalandığı frengi hastalığından, rüyasında Hz. Musa tarafından terletilmek suretiyle tedavi olduğunu, bundan başka Horas'ın bu hastalıktan Campanien (sifiliz, frengi) adı ile bahsettiğini söyler. Bunun bir de Napoli hastalığı diye bir söylenti olduğunu, Napoli'nin Kampani arazisinde bulunduğunu delil olarak gösterirler. Osmanlıların tıp kitapları hariç olmak üzere, frengiden bahseden diğer bir kitap Peygamber Hz. Musa zamanından itibaren milattan sonra 1500 yılına kadar geçen zaman içinde elde edilen vesika ve kitaplarda bu hastalıktan bahsedildiği bildirilir. Avrupa kaynaklarının, bilhassa parayı göstererek 1162'de Londra'da ve 1302'de Venedik'te umumhaneler hakkında yapılan nizamnamelerde ki frengi hastalığının eskiliğine kılavuzluk ettiğini söylerler. Şurası da anlaşılmıştır ki eskiler frengiyi doğru olarak tanımıyorlardı. Bazı Hastalıkları emraz-ı zühreviye adı ile bir birlerine karıştırırlardı.[14]

Frenginin Amerika'nın keşfinden önce dahi Avrupa'da ve Asya'nın bazı yerlerinde bulunup bulunmadığı hakkında pek çok tartışmalar olmuştur. Birincisi frenginin eski zamanlarda Avrupa'da daima mevcut olduğu belirtilmiştir. İkincisi bu hastalığın XV. asrın sonlarında Kristof Kolomb tarafından Amerika'dan getirilip

[12] Arpacı, **a.g.e.**, 62.
[13] Dr. Galip Ata, **Tıbb Tarihi**, İstanbul: Tıp Kitap Evleri, 1925, 173.
[14] Hulisi Behçet, **Frengi Tarihi ve Geçirdiği Devirler**, İstanbul: Üniversite Konferansları (1935-1936), 1937.

İspanya'ya sokulduğu hakkında ki kuram tartışmasıdır. Hatta hastalığın tarihten önceki devirlerde de mevcut olduğunu iddia edenler vardır.[15]

Birinci kuramı güdenler en ziyade milattan önce devirlerde yaşamış olan insanların mezarlardan, mağaralardan çıkarılmış olan kemikleri üzerinde araştırmalar yaparak bu kemiklerde gördükleri tahribattan hastalığın eskiden beri mevcut olduğu manasını çıkarmak istemişlerdir. Bunlardan Papaz Esper (1742-1810) başta gelir. Bu kişi Fransız İsviçre'sindeki mağaralarda bulunan kemikler üzerinde çalışmış, çeşitli kemik kırıkları üzerinde iyileşen yaralar bulmuş bu yaralarda ki değişimleri görerek bunları frengiye atfetmiştir.[16]

Paris'te Hospital des Enfants Assistes'te çocuk hekimi olan Parro dahi İsa'dan aşağı yukarı 2000 yıl öncesine ait ve St. Lazar mezarlıkları ile mağaralarda bulduğu kemikleri tetkik ederek raşitizm ve daha bazı hastalıklara maruz kalan kemik değişimlerini hep frengiye bağlamış, hastalığın tarihten evvel dahi varlığına hüküm etmiştir.[17]

Fakat Tomas fon Sommering (1755-1830) bu kemikler üzerine yapılan araştırmalara ehemmiyet vermemiştir. Virhov Avrupa'daki müze ve koleksiyonlarını gezerek eski dönemlere ait iskeletleri inceledikten sonra bunlarda frengiyi gösteren bir vakanın bulunmadığı sonucuna varmıştır.[18]

İvan Blok Londra Cerrahi Koleji'nde Romalılara, Saksonlara ait olarak Orta Çağ'da yaşamış olan insanların iskeletleri üzerinde çalışma yapmıştır. O da bunların üzerine frengi kalıntılarını görmemiştir. Japonya'da taş devrinde frengi bulunduğu hakkında adaşı tarafından ortaya bir iddia atılmış ise de yine bir Japon frengi âlimi olan Doki bu görüşü çürütmüş, hükümsüz bırakmıştır. Çok eski zamanlarda Yunan, Bizans, Roma, Arap ve Türk hekimleri frengiyi çok araştırmamış olduklarından eski zamanlarda hastalık onlar için meçhuldür.[19]

Nihayet Kristof Kolomb'un İspanya'ya dönüş zamanlarında Barselona şehrinde hekimlik eden Ruy Diyaz ilk defa olarak hastalığın İspanya'da 1493'te

[15] Behçet, **a.g.e**, 1937.
[16] Osman Şevki Uludağ, **Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, 132.
[17] Uludağ, **a.g.e.**, 132.
[18] Uludağ, **a.g.e.**, 133.
[19] Uludağ, **a.g.e.**, 133.

Barselona şehrinde görüldüğünü ve bütün Avrupa'ya buradan bulaştığını yazmaktadır.[20]

1493 yılının mart ayında Amerika'dan dönen Kristof Kolomb ilk olarak keşif müjdesini vermek için o sıralarda Barselona da bulunan İspanyol sarayına gider. Kâşiflerin gelişinden birkaç hafta sonra, o tarihe kadar bilinmeyen bir hastalık, kaygı verici bir hızla Barselona'da yayılmaya başlar. Bu sıralarda Fransa' da hüküm süren VIII. Charles, Napoli Krallığını ortadan kaldırıp ellerinde bulunan Şehzade Cem'i alarak bir haçlı sefer, düzenlemeyi istiyordu. Bu amaçla İtalya üzerine yürüdü. Bunun üzerine savaş hazırlığı yapan Napoli Kralı Ferdinand paralı asker toplamaya başladı. Barselona'dan gelen maceracı denizciler Ferdinand'ın ordusuna yazıldı. VIII. Charles papa ile anlaşarak Şehzade Cem'i alıp Roma' ya yöneldi. Napoli'de bir süre kalan ve hayat kadınları ile ilişki kuran Fransız ordusundaki askerler arasında, Kristof Kolomb'un tayfaları geldikten sonra Barselona'da görülmeye başlayan hastalık burada ki askerler arasında da yayılmaya başladı.[21] Kristof Kolomb'un İspanya'ya dönüş zamanlarında Barselona şehrinde hekimlik eden Ruy Diyaz ilk defa olarak hastalığın İspanya'da 1493'te Barselona şehrinde görüldüğünü ve bütün Avrupa'ya buradan bulaştığını yazmaktadır.[22] Geri çekilen Fransız ordusu bu hastalığı geçtiği yerlere bulaştırdı. Scillacio, 1494 yılında Fransa'nın güneyinde frengi olduğunu tespit etti. Albert Dürer (1471-1528), Die Badstube (1496) adını taşıyan tahta baskı kitabında frengilileri resmetti. 1497'de ise Johannes Widmann (1440-1524) bu hastalığın seksüel ilişki ile yayıldığını fark etti. Rouen'de hekimlik yapan Jean de Bethancourt bu hastalığa "morbusvenereus/zührevi hastalık" adının verilmesi önerdi. Frengi, İngiltere ve İskoçya' da ilk kez 1498 yılında görüldü.[23]

Avrupa'da frengiden en çok bahsedenlerden birisi de Frakastor'dur. Frengiyi ilk tanıdığı senelerde yazanlardan birisi de Ulrih fon Hütten'dir. Bu kişinin kendisi de 1494'te frengiye yakalanmış, 1519'da yazdığı kitapta hastalığı başkalarının da kullandığı Verole adı ile tasvir etmiştir.

Hastalığın Barselona'dan sonra ilk önemli merkezleri Cenova ve Napoli'dir. Hastalıktan en çok etkilenen ülkelerin başında Fransa gelmektedir. Fransa kralı VIII.

[20] Uludağ, **a.g.e.**, 133.
[21] Behçet, **a.g.e.**, 1065.
[22] Uludağ, **a.g.e.**, 133.
[23] Jerome Fracastor, **La Syphilis Le Mal Français (1530)**, Çeviri: Feridun Nafiz Uzluk, Ankara, 1969, 196.

Şarl (1470-1498) zamanında yapılan Fransız-İtalyan harplerinden bahseden Volter, Fransız askerlerinin uğradığı akıbetleri ve frengiye yakalandıklarını bir hicviyesi ile tespit etmiştir. Hastalıktan Verole diye bahseden yazar dönemin salgın hastalığını edebiyatıyla gözler önüne getirmiştir.[24]

Osmanlı kaynaklarında frenginin bulaşması ve yayılması hakkında şu bilgiler bulunmaktadır:

Frengi takriben 1495 senelerinde görülmüştür. Yayılmasına sebep İspanya'nın Amerika'yı fethi ile oradaki yerlilerle cinsel temaslarda bulunulmasıdır. İspanyalılar Amerika'ya asker yollayıp orada bazı yerleri istila etmişler ve yerlilerle cinsi münasebetlerde bulunmuşlardır. Frengi, İspanyolların yayıldıkları yerlerde çok olduğu için askerler bu hastalığa tutulmuşlar, sonra da kendi memleketlerine getirmişlerdir. Avrupa'ya, oradan da Türkiye'ye ve başka şark memleketlerine de bulaştırmışlardır.[25]

Frenginin yayılışı Avrupa'da gerçek bir panik havasına neden olmuştur. Hastalık şiddetle ve suretle yayıldığından dolayı bunu herkes Allah'ın günahkâr kullarına cezası sanmıştır. Herkes Sodom ve Gomore'yi hatırlayarak kıyametin kopmak üzere olduğuna hükmetmiştir. Hastalığın vahim oluşu, sebep olduğu zararlar ortalığa dehşet vermiştir.[26] Frengi hastalığı, Türklerce de günahkâr görülmüş olacak ki, "şehvet günahı" olarak adlandırılmaktaydı. Bu yüzden birçok frengi hastanesinde tedaviye başlamadan önce "şehvet günahı" işlemiş hastalara mükemmel bir dayak atılıyordu.[27]

Bulaşma yolları tam olarak bilinmiyordu. Venedikli Yuhna Fabris hastalığı iyi tasvir edenlerden biri oldu. Ona göre hastalığın Arap, Fars ve Yunanlarca bilinmemesi bunun yeni bir hastalık olduğuna delil idi. Bu milletlerde cinsi münasebetlerin düzgün olması, bu milletlerin hastalıktan bir haber olarak yaşamalarına sebep olmuştur.[28]

[24] Voltaıre, **Candide**, Çeviri: Ayşe Meral, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2015, 4.
[25] Fracastor, **a.g.e.**, 99.
[26] Uludağ, **a.g.e.**, 134.
[27] Fracastor, **a.g.e.**, 99.
[28] Uludağ, **a.g.e.**, 134.

Fabris daha kanaat verici bir sebep olarak kadınların aybaşlarında münasebette bulunmaları ile bu hastalığın bulaşacağını söyler, sonra da yara sahibi olan kadınların bulaşmaya sebep olacağı hakikatini ilave eder.[29]

Hastalığın kötü zamanları en ziyade Fransa'da görüldüğü halde Fransızlar arasında bunun sebebi anlaşılmıyordu. Orada tıp ilmi biraz da yıldızlar ilmi ile karıştırılmış olduğu için frenginin yayılışında bazı gökyüzü hadiselerinin eseri zannediliyordu. Riyoryos birçok Fransız müneccimleri gibi bunun hareketli ve ışığı kuvvetli yıldızlara ve bilhassa Zühal'e (Satürn gezegeni) dayandırıyordu. Onlarca hakikat şu idi: 1483'te Aralık ayında nısfı'n nehardan iki saat sonra Merih ile Müşteri, Güneş ve Utarit, mizanda sekizinci hanede kıran etmişti. Hâlbuki bu hane Merih ile Zühre hanesi idi. Bundan başka Ocak ayının ilk gecesinde aynı yerde Merih ile Zühre birleşmişti. Biraz sonra yine orada Müşteri ile Zühre birlikte olarak göründüler. Sene içinde biri Akrep'te öteki Sevr'de olmak üzere iki defa ay tutulmuştu. Bu hadiseler müneccimlere kehanet vesilesi oldu. Havanın kötü olmasına sebep sayıldı, garip hadiselerin yakın olduğu hükmü verildi.[30]

Bir sene sonra İspanya ile birlik olarak Fransa, İtalya ile harbe tutuştular. İspanyalılar Amerika'dan aldıkları frengiyi Napoli kadınlarına aşıladılar, kadınlarda hastalığı İspanyolların müttefiki olan Fransızlara bulaştırdılar. Ortada yalnız olayların geçtiği Napoli'nin adı kaldı. Hastalık böylece Napoli hastalığı adını aldı. Frengi hastalığı, bu olaydan sonra İspanya'da olduğu gibi İtalya ve Fransa'da da yayıldı. Fransızlar biraz hurafe karışmış olsa bile bu hurafeyi elden bırakmadılar, kaderlerine razı oldular. Kendini şu kehanete teslim ettiler: Hastalık ister yıldızlardan, ister Amerika'dan gelmiş olsun, hakikat Cenabı Hakk'ın bunu ceza olmak üzere insanlara musallat etmesindendir. Bu hastalık kendi nefislerini şehvete bırakıp bu yolda bulaşan gafillerin akıllanıp uslanmaları için Allah'ın gönderdiği bir işaretidir.[31]

Frengi İspanya'nın fetihleri neticesinde Avrupa'ya girdiği gibi yine İspanya'nın karıştığı savaşlarla Napoli'ye, oradan da daha büyük bir artışla etrafa saçılmıştır. Şark devletlerine de bu saydığımız Avrupa ülkelerinden ticaret yollarını takip ederek girmiştir.[32] Türk kitaplarının yazdıklarına göre İran hükümdarlarından

[29] Uludağ, **a.g.e.**, 134.
[30] Uludağ, **a.g.e.,** 134.
[31] Uludağ, **a.g.e,**, 135.
[32] Uludağ, **a.g.e.,** 136.

Bahaü'd-Devle Hülasatü't-Tecarübadlı kitabında hastalığın Frengistan'da meydana gelip etrafa da oradan bulaştığını yazar. İlk vakanın Azerbaycan'da 1499 da görülüp Irak'a ve diğer Fars memleketlerine de buradan bulaştırdığını ifade eder.[33]

Yine Türk kaynaklarına göre Antakyalı Şeyh Davud, frenginin Hicaz'a ve oradan da bütün Arap Yarımadasına Mısır yoluyla girdiğini bildirir.[34]

2.3. Hastalığın Kimliği

Frengi hastalığı salgın formuna büründüğü vakit, tüm milletleri bir korku havası sarmış ve çıkış noktası düşünülmüş olacak ki tarihsel kolonyal yapı[35] sorgulanmıştır. Bundan dolayıdır ki her devlet çıkış noktasında birbirini suçlamıştır.

Frengi hastalığı 1500'lerde tüm Avrupa'yı etkisi altına almıştı. Seksüel ilişki ile bulaşan bir hastalık olduğu için her ülke bu yayılmadan komşusunu sorumlu tutuyordu. Frenginin ortaya çıkışına sirayet eden bu kolonyal geçmiş ve belirli özneleri damgalama, hastalığın yayılımı konusundaki görüşlerde de kendisini gösterir. Hastalıkla tanışan her ülke komşusunu suçlayarak frengiyi oldukça politik bir zeminde anlamlandırmıştır.

İtalyanlar, Almanlar ve İngilizleri frengi için suçlamıştır. İtalyanlar aynı zamanda hastalığın adına, Fransız Hastalığı ve İspanyol Hastalığı demiştir. Fransızlar ise hastalığın adını, Castilla hastalığı, Alman hastalığı ve İtalyan hastalığı olarak tanımlamışlardır. Portekizliler ise İspanyol hastalığı derken; İspanyollar Fransız hastalığı ve Portekiz hastalığı demekle yetinmiştir. Ruslar Polonyalıları, Polonyalılar da Almanları suçlamışlardır. Hastalığın yayılması konusunda Araplar Yahudileri suçlarken İranlılar da Türkleri, Japonlar ise bazen Çinlileri bazense Portekizlileri suçlamışlardır.[36] Böylece hastalığa da adeta politik siyasal bir zemin oluşturulmuştur.

Jak dö Betenkur tarafından ilk kez frengiye zührevi adı verilmiştir. Bu kişi Paris'te 1527'de kitap bastırmıştır. Bastırdığı bu kitapta o tarihe kadar Fransa adıyla bağlanan hastalığı, Fransızlardan kurtararak zührevi kelimesi ile tarif etmiştir. Zührevi adı da zamanımızda aynı şekilde yaşamaktadır.[37]

---

[33] Uludağ, **a.g.e**., 136.
[34] Uludağ, **a.g.e.,** 136.
[35] **Kolonyal Yapı:** Sömürgeci yapı.
[36] Arpacı, **a.g.e.**, 63.
[37] Fracastor, **a.g.e.**, 196.

Hastalığın eski isimlerinden biri olan ve Jerome Fracastor tarafından kullanılan "verol" ismi de tıp dilinde yaşamaktadır. Jerome Fracastor bundan başka sifiliz kelimesini de kullanmıştır. Jerome Fracastor'un (1478-1553), Syphilis Sive Morbus Gallicus (1530) adlı kitabında bu hastalığı sifilis adlı bir çobanın rahatsızlığı olarak aktarılması üzerine tüm Avrupa'da bu isim benimsedi. Halk dilinde ise şankr (chancre) adı ile tanınıyordu.[38]

Hastalık Avrupa'da çok isim almıştır. Fransızlar frengiye, Napoli hastalığı demişlerdir. Bunun sebebi, Fransız Kralı VIII. Şarl tarafından Napoli'ye düzenlenen bir seferdir. İspanyollarda Fransız ordusu ile beraber bu seferde yer almışlardır. İspanyolların kendilerinde bulunan hastalığı etrafa bulaştırdıkları için Fransızlar bu tabiri kullanmıştır. İtalyanlar, Fransızların kendi ülkelerinde bulundukları esnada bu hastalığı ilk kez gördükleri için frengiye Fransız hastalığı adını vermişlerdir. Daha sonra Almanlarda Fransız hastalığı tabirini kullandıkları gibi, İngilizlerde Fransız hastalığı adını kullandılar. Frengi hastalığı da birçok yerde Fransızlara atıf olundu.[39] Flamanlar ile Hollandalılar ise hastalığa İspanya hastalığı adını tercih etmişlerdir. Amerikalılarda İspanya hastalığı şeklinde söylemişlerdir. Bizzat İspanyolların kendileri ise buna Hint lekesi adını vermişlerdi. Bu suretle hastalığın Amerika'dan gelmiş olduğunu belirtmiş oluyorlardı.

Hastalık şarkta yayılınca, İranlılar Abile-i Frenk, Zahm-i Frenk, Riş-i Frenk diyerek bunun Fransızlara mal ettikleri gibi, Ermenilerden de geldiğini ima eden Ermeni-dane adını kullanmışlardır. Araplar da Fransızlara mal etmişler vehubbü'l-frensiye ye demişlerdir.[40]

İngilizler syphilis ismini de kullanmışlardır. XVI. yüzyılda yaşamış olan İtalyan Jerome Fracastor hem hekim hem matematikçi hem de şairdi. Şiir kitabında Sifilis adlı genç bir çobanın Apollon'dan hastalık aldığına dair şiir yazması ile frengi kelimesi İngiliz kaynaklarında ve dünyada syphilis olarak yerini aldı.[41]

Türklere gelince, farklı kitaplarda farklı sebeplerden dolayı hastalığa ayrı ayrı ad takmışlardır. En çok korktukları hastalık cüzzam ve veba olduğu için bu kelimeleri hastalığın geldiği memleket adına bağlayarak; Vebaü'l-Efrenci, Maraz-ı İspanya, Maraz-ı Hindi, Daü'l-Efrenç demişlerdir. Bundan başka illetin kaynağını ve

[38] Fracastor, **a.g.e.**, 196.
[39] Uludağ, **a.g.e.,** 136.
[40] Uludağ, **a.g.e,** 137.
[41] İlhami Nasuhioğlu, **Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış**, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975, 34.

tehlikesini gösteren adlarda takmışlardır: illet-i efrenci, maraz-ı efrenci, cüzam-ı efrenc, cüzam-ı cimaiye, cüzam-ı nefsani, marazü'ş-şeytan, marazü'l-halik, marazü'l-hacale, illetü'z-zina olarak adlandırmışlardır.[42] Türkler bezende frengiye "daül frenç" demiş ve bu kavrama bazen "Hıristiyan hastalığı" bazen de "Avrupa hastalığı" anlamlarını yüklemişlerdir. [43] Bugün de en çok frengi kelimesi kullanılmaktadır. Frengi kelimesi ile hastalığın Fransa'dan geldiği anlatılır.

2.4. Frenginin Teşhisi ve Tedavisi

Bulaşmış olan frengi hiçbir zaman yaşa bakmamaktadır. Asıl bulaşma yolu cinsi münasebet sonucunda olmaktadır. Fakat frengi en eski zamanlar bile açık bir yaraya temas etmesi sebebi ile de bulaşmaktadır. Frenginin bulaşma yolları oldukça çeşitlidir. Nitekim Anadolu'da masumlar frengisi olarak bilinen ve normal bir temasla da bulaşan endemik frengi cinsi de mevcut olduğundan, masumlar frengisi tabiri oldukça kullanılan bir tabirdi.

Her yaşta görülen frengi için, cinsi münasebet olmaksızın, birçok suretle intikal eder. Frengililerle bilinmeksizin bir kapta yemek, frengili bir berberin usturasıyla tıraş olmak, bir tellağın yıkamasıyla keselenmek de insanı hastalığa maruz bırakabiliyordu. Bütün bu temasların masumane temas olmasından ve cinsi münasebet olmamasından dolayı bulaşan frengi olduğu için, masum frengi olarak adlandırılmıştır.[44]

Çok eski zamanlarda frenginin bu kadar masumane temasla bulaşıldığı çok yaygın şekilde bilinmediği için, ayıplanan ve Allah tarafından gönderilen bir ceza olarak görülmüştür. Bu hastalığın teşhisi ve tedavisini güçleştirdiği gibi yayılmasının da önüne geçilmesini engellemiştir.

Frengi yaralarını iyileştirmek için cıva tedavisinden başka olarak, mukaddes odun ağacı ve peygamber ağacı adlarıyla bilinen gayyak ağacı çok kullanılmıştır. "Hastalık, çıktığı yer olan Amerika'dan gelen bir madde ile tedavi edilebilir'' düşüncesiyle 1508'de Amerika'dan getirilen bu ağaçtan elde edilen guaiacol [45]

[42] Fracastor, **a.g.e,** 5.
[43] Arpacı, **a.g.e.,** 63.
[44] Behçet, **Frengi Dersleri**, 8.
[45] Guaiacol Tedavisi: Peygamber ağacı gövdesinden elde edilen özütün, tıbbi tedavilerde merhem olarak kullanılması.

kullanılmaya başlandı. Her ne kadar cıva gibi zararlı etkileri olmasa da guaiacol frengi tedavisinde gözle görülür bir zarar sağlamamıştı.[46]

Avrupa'da tedavi için evvelce peygamber ağacı kullanılırdı. Peygamber ağacı ile hasta tütsülenirdi. Bunun için etüvler yapılmıştı. Hastalar fıçıdan yapılmış olan bu etüvlere omuzlarına kadar girerler, başlarını örterlerdi. Etüvün harareti sıcak su dolu şişelerle edilirdi. Biraz ateşin üstüne konan peygamber ağacı kütükleri ile hastalar tütsülenirdi. Hasta bir taraftan sıcağın tesiri ile terlerdi, vücudu peygamber ağacı dumanı ile temasta bulunurdu. Bu banyo tedavisi iki saat sürerdi.

Bu tarz tedaviler XVII. Asra kadar devam etti. Peygamber ağacı yalnız böyle safi olarak değil vaki olarak da kullanılırdı. Hastalıktan kalkanlar üzerinde peygamber ağacından salipler taşırlar yahut teşbihler bulundururlardı. Günah işleseler dahi peygamber ağacının kendilerini koruyacağına inanırlardı. Bu ağacın, başka bir adı da mukaddes ağaçdır. Türkler peygamber ağacı tedavisinde kitaplarında yer vermemişlerdir. Hastalığı tanıdıktan itibaren cıva kullanmaya başlamışlardır. Frengi tedavisinde cıvayı ilk önce kullanan XVI. yüzyılda yaşamış olan Jerome Fracastor'dur. Fracastor, Syphilis Sive Morbus Gallicus' da hem cıva hem de guaiacol ile tedaviyi anlatır. Ulrich Ritter von Hutten (1488-1523) ise Von der Wunderbarlichen Artzney Des Holtz Guaniacum (Strasbourg, 1519) adını taşıyan kitabında bu tedaviyi şüphe ile karşılar.[47]

Kitaplarını manzum olarak yazan Jerome Fracastor, cıva tedavisini kendisi bulmuş ve bu tedaviye biraz da efsane karıştırmıştır: Coşkulu üslubuyla yazdığı bir şiir de hayal ettiği bir Syphile isminde ki genç çorbanın Apollon'a hakaret etmesi dolayısıyla Allah tarafından korkunç bir hastalık ile cezalandırıldığını anlatır. Hasta çobanın şifa bulduğu takdirde Allah'a kurbanlar adadığını yazdıktan sonra, ona bir rüya gördürür ve çoban cıvalı su içinde üç defa banyo yaparak şifa bulunduğunu rüyada öğrenir. İşte frengi tedavisinde civanın girişi böyle biraz efsane ile yerini almıştır.[48] Jerome Fracastor'un Syphile ismindeki genç bir çobanın Apollon'dan hastalık aldığına dair şiir yazması ile frengi kelimesi İngiliz kaynaklarında ve dünyada syphilis olarak yerini aldı.[49]

---

[46] Nuran Yıldırım, **14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, 42.
[47] Yıldırım, **14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar,** 42.
[48] Fracastor, **a.g.e.**, 5.
[49] Nasuhioğlu, **a.g.e.,** 34.

Yirminci yüzyılda dahi tedavide kullanılan civanın mürekkepleri, o vakitlerde de pek bilinmiyordu. Madeni cıva cilde yapıştırıldı. Bundan fayda görünmüyordu. On Altıncı yüzyıldan itibaren cıvanın mürekkepleri kullanılmaya yahut saf cıva maddelerinden kullanılmaya hazır ilaç olarak yapılmaya başlandı: Madeni cıva, domuz yağı ile karıştırılarak merhem şeklinde kullanılıyordu.[50]

[50] Uludağ, **a.g.e.,** 137.

3. OSMANLI'DA FRENGİ

3.1. Osmanlı'da Frengi Tedavisi

Osmanlı'da frenginin varlığı 15. yüzyıla ait olduğu düşünülen anonim bir tıp eseri olan Ala'im-i Cerrahin'de bahsedildiğinde haberdar olunmuştur. Ala'im-i Cerrahin'in son bölümü frengi hakkındadır. Bu bölümde, frengi tedavisinde kullanılan yağlar, muğlablar ve şerbetlerin tarifleri verilmekte ve nasıl yapılacakları ve kullanımları anlatılmaktadır. Frengi ilaçlarından sonra uyuz ve çil hakkında kısa bilgilerin ardından, bu hastalıklar için bazı formüllere de yer verilmiştir. Ayrıca frengi hakkında Ala'im-i Cerrahin ile hemen hemen aynı yıllara tarihlenen anonim Cerrahname'nin sonuna ayrı bir metin olarak frengi bölümü eklenmiş, 18 varaklık bir frengi metni bulunmaktadır.[51]

Frengi bölümünde önce hastalığın tarihi hakkında şu görüşlere yer verirler: Yunan hekimlerine göre frenginin asıl adı kadhadır (ülseratif yara). Frenk dilinde buna mal-i françise (française/Fransız hastalığı) derler. Türk dilinde Frenk uyuzu adı verilir. Kimileri bu hastalığın Hz. Nuh zamanında beri kimileri de Hz. Musa devrinden beri bilindiğini söyler. Bazıları her bin yılda bir fesata uğramış hava ve bozulmuş hava sebebiyle ortaya çıktığını belirtir. Etkeni bu şekilde açıklandıktan sonra frengi türleri tanımlanmaktadır. Frengi türleri karışımlar esas alınarak belirlenmiştir. O devirde geçerli olan humoral pataloji esaslarına göre hastalıkların insan bedeninde bulunan kan, balgam, sarı safra ve kara safra-sevda adı verilen karışımların dengelerini bozulmasıyla ortaya çıktığı kabul edilmekteydi. Ala'im-i Cerrahin'de karışımlarına göre üç frengi türü belirtilmektedir. Daha çok eklemlerde ağrı yapar. Kan ve balgam çokluğundan ileri gelen frenginin yarası çok olmamasına rağmen incik ve kol kemiklerinde ağrı yapar. Sadece balgam çokluğundan ileri gelen frengi de ise yaralar daha büyüktür, sulanarak cüzama/kangrene dönüşür ve giderek büyür. Yer yer yumrular oluşur. Bu yumrular deşilir, irin ve sarı su akar,

[51] Yıldırım, **14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar**, 42.

öldürücüdür. Cerrah İbrahim bin Abdullah, frenginin bu türünün tedavisinde hekimlerin aciz kaldığını, bazı hekimlerin ise yağlar, dekoksiyonlar ve şerbetler tertip ettiğini ifade etmektedir. Balgamdan ileri gelen frengi sevda mizaçlı kişide olduğunda yağlama, dekoksiyon ve şerbetle yarası giderse sızısının dinmediğini, sızısı giderse ağzının kokusunun gitmediğini vurgular. Bundan sonra Hekim Marino Françise' nin "ben bir yağ buldum ki her türlü frengi yarası ile sızısını yok ederim, nicesini yok ettim'' diye senet verdiğini ilave edip yağın bileşimini verir.[52]

Hekim Marino' nun yağ tedavisi: 10' ar dirhem sakız, günlük, çam sakızı, türbüt, şap, rastık taşı, ferfiyün yağı, gül yağı, gülsuyu, taş kınası, mürr-i mekki, sülümen 6'şar dirhem kükürt, balmumu, 20 dirhem cıva, 12 dirhem üstübeç, 8 dirhem Eflak tuzu, 30'ar dirhem domuz yağı, papatya yağı, 40 dirhem zeytinyağı, 50 dirhem keçi böbreği yağı.

Yağlar emdirilir, diğerleri dövülüp ince elekten geçirilir ve bir havanda karıştırılarak merhem kıvamına getirilir. Üç gün sabah akşam kuvvetli ateş kenarında sürülür. Sıkıca örtünülüp terlenir. Bundan sonra aşağıdaki muğlabın içirilmesi tavsiye edilir.[53]

İçindekiler ve tarif: 10 dirhem Sinameki, 5' er dirhem Menekşe kurusu, gül kurusu, 30 tane sibistan, 50 dirhem şeker, 20 dirhem hıyarşenbe içi, 2 dirhem Mahmude, 10 tane incir. Bu malzemeler bir okka suyla kaynatılıp süzülür ve üzerine ince dövülmüş mahmude saçılıp şeker katılır. Üçe ayrılıp üç sabah iki akşam aç karnına içilir. Hastanın üstü iyice örtülüp sıcak tutulur.

Tarifden sonra kullanılacak şerbet: 5'er dirhem Habbü'n-nil, mezivec sinameki, helile-i asfer, soyulmuş buyan kökü, raziyane tohumu, mahmude. Bunlar ince dövülüp kaynatılır ve 50 dirhem şeker katılıp süzülür, üzerine ince dövülmüş mahmude serpilir. Ardından beş parçaya ayrılıp muğlabdan sonra içilir. Eğer ameli çok olursa 20 dirhem Ayva şurubu içip üzerine yemek yemelidir.[54]

Bunlardan başka olarak Osmanlı Devletinde cıva tedavisi hakkında pek çok yazılar yazılmıştır. Cıvayı hap suretinde içten, tütsü ve merhem şeklinde de dıştan kullanmışlardır. Cıva hapları Kosonoğlu'nun (Kaysuni zade 1611) lisanınca şöyle yapılıyordu:

---

[52] Yıldırım, **14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar**, 44.
[53] Yıldırım, **a.g.e.**, 45.
[54] Yıldırım, **a.g.e.**, 46.

"On iki dirhem zeybaki sen

İki dirhem daha ana sülümen

Eyle otuz dakik kendümar (arpa)

Ab-ı limon ile yuğur anı tekrar

Sülümen birle zeybakı öldür

Bade tahmir sonra haplar olur."

Tütsü için yine mürekkeplerinden olan zincifre kullanılırdı. Yine Kosonoğlu'na göre beş dirhem zincifreyi üçe taksim etmeli ve beheriyle üçer gün ara ile birer defa tütsülenmeli idi. Her tütsüde yatmalı, terlemeli, soğuğa çıkmamalı idi. Üç dirhem zincifre yerine bir dirhem sülümen dahi kullanılabilirdi.[55]

Diğer bir frengi uyuzu ilacı: 16'şar dirhem papatya yağı, gül yağı, zeytinyağı, 10'ar dirhem günlük, mastaki, kasni, çam sakızı, balmumu, isfidac, 20 dirhem gülsuyu, 10 dirhem sirke 30 dirhem cıva, 50 dirhem keçi böbreği yağı, 10 dirhem tuz. Önce kasni, balmumu ve keçi böbreği yağı ateşte eritilir, diğer malzemeler dövülüp elekten geçirilir ve hafif sarı ateş üzerinde daha önce eritilmiş olan yağ karıştırılır. Gerektiği zaman üç gün boyundan aşağı sürülür, dördüncü gün hamama gidilir.[56]

İçindekiler ve tarif: 10 dirhem sinameki, 30 tane unnab, 5'er dirhem menekşe kurusu, gülkurusu, mastaki, günlük, kasnive uşak, 30 tane sibistan, 50 dirhem şeker, 20 dirhem hıyarşenbe içi, 30 dirhem balmumu, 40 dirhem çam sakızı, 20 dirhem zeytinyağı. Bu malzemenin tamamı kaynatılıp süzülür ve bir kaba konur. İhtiyaç olduğunda dörde bölünüp kullanılır.[57]

Diğer bir frengi ilacı: 80 dirhem sızmış keçi iç yağı, 30 dirhem cıva, 10' ar dirhem mastaki, has günlük, kasni, balmumu, çam sakızı, gül yağı, papatya, sirke, 20' şer dirhem istidac, gülsuyu, zeytinyağı, 50 dirhem domuz yağı.

Önce cıva zeytinyağıyla öldürülür, kasni eriyinceye kadar sirke içinde bekletilir. Sonra bu karışım keçi böbreği yağı içine dökülür ve havaneliyle karıştırılır. Hasta hamamda yıkanıp çıktıktan sonra, ocak karşısında, sabah akşam üç gün

[55] Uludağ, **a.g.e.,** 138.
[56] Yıldırım, **14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar**, 47.
[57] Yıldırım, **14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar,** 47.

yağlanır. Yağlanan hasta iyice örtünüp ter içinde yatmalıdır. Yağlandıktan sonra ekşi yemekten perhiz edilir. Bu ilaç göz ardı edilmesin, defalarca denenmiş olduğu bilinsin.

Gerek çeşitli tarifli merhemler, gerek tütsü Türkiye'de pek yaygındı. Yakın vakitlere kadar halk bu tertiplerle tütsülenirdi. Kosonoğlu da buna benzer ilaçları şiir olarak tarif etmiş, şiir yazdıktan sonra sözünü şöyle bitirmektedir:

"Nice gez bunu imtihan ettim

Hiç hatasın görmedim kendim

Tecrübedir delil' i sıdk u sefa

Var amel eyle sen şüphe etme şeha."

Kosonoğlu'ndan başka hekimler dahi birçok tertipler yapmışlardır. Hepsi de civanın muhtelif mürekkeplerini ayrı ayrı şekillere koyarak hastalarına tavsiye etmişlerdir. Hekim Nidai harici tedavinin, yani tütsü ve merhemin aleyhinde idi. Cıvayı hap şeklinde içten vermeyi tavsiye eder. Hayati Zade Mustafa Feyzi ise şu tertipte dihen-i zeybak tavsiye eder.[58]

Elli altı dirhem cıva alınır. Bu miktar hastaların bünyesine ve tahmin olunan tahammülüne göre değişir. Sonra bu miktar cıva sıcak su ile defalarca yıkanır. Her yıkanışta su değiştirilir. Havanda domuz, tavuk, kaz yağları ile ve terementi karıştırılarak dövülür, iyice karıştırılır. Bu yağda ötekiler gibi vücuda sürülür.[59]

Frengi için bu tarifte denenmiştir: 10'ar dirhem günlük, mezdek-i sagir, mürr-i mekki, turunç suyu, 20'şer dirhem cıva, bal, gül yağı, 15 dirhem gülsuyu, 7 dirhem kükürt, 60 dirhem keçi böbreği yağı, 30 dirhem porsuk yağı, 30 dirhem domuz yağı, 12 dirhem papatya yağı.

Önce cıva kükürt ile öldürülür, üzerine 3 dirhem kına katılıp havan eliyle iyice ezilir, yağlar eklenip karıştırılarak merhem yapılır. Hasta hamama girip yıkandıktan sonra ateş karşısında bekletilir, vücudu adam akıllı ısınınca ova ova yağlanır. Ovarken boş böğürleriyle yüreğine sürmekten kaçınılmalıdır.

Hasta yağlandıktan sonra sıkıca örtülüp sıcak tutularak iyice terletilir. Ondan sonra 50 dirhem anason, 100 dirhem incir, 100 dirhem arpa kaynatılıp suyu içirilir. Et, balık ve yoğurt yedirilmez, ağır gıdadan perhiz edilir. Hekim Marino der ki "bu

[58] Uludağ, **a.g.e.**, 138.
[59] Uludağ, **a.g.e.**, 140.

yağ ile ben çok hasta tedavi ettim, ama ağır gıdalar yenirse yine olur, iyileşinceye kadar sakınmak gerekir."[60]

Diğer bir frengi ilacı: 12'şer dirhem papatya yağı, gülsuyu, sakız, günlük, eflak tuzu, eftimon, cıva, 10 dirhem gül yağı, 4'er dirhem balmumu, sülümen, 5 dirhem böbrek yağı, 2 dirhem domuz yağı, 2 dirhem kalemi jengar. Bu malzemelerin tamamı karıştırılıp dörde ayrılarak sürülür, yararlıdır.

Hipokrat ve Sokrat frengi merhemi: 12,5'ar dirhem zeytin yağı, gül yağı, 1,5'ar dirhem çam sakızı, anber, 2 dirhemden denk eksik zift, buyan balı, 2,5 dirhem balmumu, 2'şer dirhem terebettin, böbrek yağı, 0,5 dirhem günlük. Bütün bu malzemeler karıştırılarak merhem yapılır.

Diğer bir frengi ilacı: 10'ar dinar papatya yağı, gül yağı, zeytinyağı, günlük, mastaki, kasni, çam sakız, balmumu, isfidâc, 30 d. cıva, 50 dirhem keçi böbreği yağı, 10 dinar tuz, bir miktar sirke.[61] Bu malzemeler temin edildikten sonra; kasni, bal mumu ve keçi böbreği yağı ateşte eritilip soğumaya bırakılır. Diğerleri dövülüp elekten geçirilir ve 1 hokka yağa karıştırılır. Hastanın boynundan aşağıya sürülür. Eğer bir defada kurtulmazsa iki üç defa hamama girmelidir. Denenmiştir.

Diğer bir frengi merhemi için içindekiler: 10 dinar sinâmeki, 5'er dinar menekşe kurusu, gül kurusu, habbü''n-nil şerbeti, mevızec, sinâmeki, halile-i zerd, soyulmuş buyân soyulmuş, râziyâne tohumu, mahmude, 20 dinar hıyârsenbe, 1 dinar mahmûde, 50 dinar seker, 30 tane sipendân, 30 tane unnap, 10 tane incir.[62]

Frengi bölümünde "frengi ilacı" başlığı altında; yağ, muğlab[63] ve şerbet formülleri verilmektedir. Tedavi hastanın vücudunun özel terkiplere göre hazırlanmış yağ ile yağlanması, ardından yine belli maddelerle hazırlanmış bir muğlabın içirilmesi ve bir şerbetin verilmesi esasına dayanmaktadır.

Frengi için verilen altı yağ formülünün ikisi Hekim Marino Française'e aittir. Frengi yağı formüllerinden başka dört muğlab ve iki şerbetin bileşimleri bulunmaktadır. Frengi yağı formüllerinde; domuz, porsuk, keçi böbreği yağı ve keçi iç yağı gibi hayvansal yağların kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bitkisel yağlardan ise zeytin yağı, gül yağı, menekşe yağı, papatya yağı ve ferfiyun (sütleğen) yağı

[60] Yıldırım, **14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar**, 47.
[61] Yıldırım, **a.g.e.**, 48.
[62] Yıldırım, **14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar,** 48.
[63] **Muğlab:** İçindekiler, özünde bulunan malzemeler.

kullanılmıştır. Domuz yağı gibi İslâm dininin yasakladığı bir maddenin tıbbi amaçla kullanımının tavsiye edilmesi dikkati çekmektedir.

Formülüne uygun olarak hazırlanan yağ kullanılmadan önce hasta hamama girip yıkanır, çıktıktan sonra ocağa karşı oturtulur, vücudu iyice ısınınca ateş karşısında boynundan aşağıya doğru ova ova yağlanır. Boş böğürleriyle yüreğine yağ sürülmez. Yağlama bittikten sonra sıkıca örtülüp terletilir. Ağır ve ekşi gıdalardan perhiz edilir, et, balık ve yoğurt yedirilmez. Hekim Marino, ağır gıdaların yenmesi halinde hastalığın tekrar ettiğini söyler.[64]

Ala'im-i Cerrahin' in frengi bölümündeki terkiplere giren ilaç yapımında kullanılan hayvansal, bitkisel, madensel maddeler kimi deri hastalıklarında etkili olduğu kanıtlanmıştır. Günümüzde sütleğen bitkisinin türleri geleneksel tıpta deri lezyonları, özellikle siğillerin tedavisinde haricen kullanılmaktadır. Etkisi kanıtlanmamış olmakla birlikte derinin kronik iltihaplarında da kullanımı söz konusudur. Terkiplere giren başka bir bitki de papatyaydı, geleneksel tababette deri ve mukozaların çeşitli hastalıklarında kullanılmaktadır. Bu nedenle deri ve mukozalardaki frengi lezyonlarının tedavisinde tercih edilmiş olmalıdır. Geleneksel bilginin yani sıra, frengiye karşı olumlu etkisi bilinmemekle beraber, papatyanın yara iyileşmesi üzerindeki olumlu etkisini, kimi deri hastalıklarındaki iltihap azaltıcı özelliğini destekleyen sınırlı sayıda klinik çalışma mevcuttur. Papatyanın deri ve özellikle ağız ve boğaz iltihaplarında, yara ve yanıklarda, genital bölge iltihaplarında haricen kullanım onaylanmıştır.[65]

Frengi için kullanılan başka bir merhem yapmak için de, onar dirhem mustaki, günlük ve zincifre alınıp ayrı miktar zeytin yağı ile karıştırılır ve gülsuyu ile tatir edilir. Buna on beş dirhem madeni cıva ve bir dirhem sülümen katılarak hepsi birden sarı keçi yağı ile yoğrulur. Lüzum oldukça biraz yağ katılarak hususi kıvamını aldıktan sonra on altı parçaya ayrılır. Mefluç yağı denen bu merhem sıcak bir yerde, daha iyisi hamamda vücuda sürülür. Sürülmeğe önce topuklardan başlanır. Eller, kollar, omuzlar ve bilhassa mafsallar oğularak merhem oralara içirilir. Günde ikişer defa olmak üzere birbiri üstüne üç gün merhem sürüldükten sonra yine hamama

[64] Yıldırım, **a.g.e.**, 49.
[65] Yıldırım, **a.g.e.**, 50.

gidilerek güzelce terlenir, yıkanılarak deri üstünde kalan merhem bakiyesi temizlenir.[66]

Bazı menekşe türleri geçmişte frengi tedavisinde kullanılmıştır. Bu kullanım muhtemelen menekşe türlerinin muhtelif cilt hastalıklarında yaygın şekilde kullanılıyor olmasına dayanmaktadır. Papatya örneğinde olduğu gibi menekşe için de frengiye karşı kanıtlanmış bir etkiden söz etmek mümkün değildir. Menekşe bazı deri iltihapları için onaylanmıştır. Ayrıca onaylanmamış olmakla beraber seboreik dermatit, egzama, ekzantem, impetigo vb. deri hastalıklarında haricen kullanılmaktadır. Menekşe deri hastalıklarında, ağız mukozasındaki lezyonlarda kullanılmaktadır, ancak onaylı değildir. Gül ise geleneksel tababette ağız ve boğaz mukozası hastalıklarında, cerahatli yaralarda, göz kapağı iltihaplarında haricen kullanılmaktadır. Güllerin yara tedavisinde etkili olduğu düşüncesi, frengi lezyonlarının haricen tedavisinde de kullanılmasının yolunu açmış olmalıdır. Benzer şekilde, zeytinyağının frengi tedavisinde kullanılan terkiplerde yer alması, geleneksel tıpta haricen sedef, egzama, güneş yanığı, kuruluk gibi deriye ait sorunların tedavisinde yaygın olarak kullanılmasından kaynaklanmış olmalıdır.[67]

Eskiden Avrupa' da dahi emraz-ı zühreviye adı altında birkaç hastalık bilinmekte bunlar birbirinden ayırt edilememekteydi. Türk hekimleri de bunları ayırt etmemişlerdir. Bu nokta hekimbaşı Hayrullah Efendi'nin (Hekimbaşılığı: 1783-1789) Düruru-l Mahatı-i İhlili adlı kitabında tahlil olunmakta ve belsoğukluğu ile frenginin ayrı ayrı hastalıklar olup olmadığı münakaşa edildikten sonra frengiden mütevellit ayrı bir belsoğukluğu dahi bulunduğu izah edilmektedir. Ancak on dokuzuncu asırda Mustafa Behçet Efendi'nin Emraz-ı Efrenciye ve Deva-yı Zeybaki adlı eserinde frenginin belsoğukluğundan ayırt edildiği görülmektedir.[68]

3.2. Osmanlı Devletinde Frengi ile Mücadele

Osmanlı Devletinde frengi hastalığı ile ilgili arşiv kayıtları XIX. yüzyıl sonlarına doğru çoğunluk arz etmektedir. Osmanlı Cumhurbaşkanlığı Arşivinde ki kayıtlardan farklı olarak bir tıp kitabı olan Ala'im-i Cerrahin'nin son bölümünün frengi hastalığına ve frenginin tedavisine ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu tespiti

[66] Uludağ, **a.g.e.,** 139.
[67] Yıldırım, **14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar**, 50.
[68] Uludağ, **a.g.e.**, 140.

doğrular nitelikte olan, Adnan Adıvar'da "Osmanlı Türklerinde İlim" kitabında frengiden söz ederken Ala'im-i Cerrahin'nin ilk tıp kitabımız olduğunu ve frengiden bahsettiğini belirtmektedir. Buda aslında hastalığın XV. yüzyılda Osmanlı hekimlerince bilindiğini ve tedavisi için çalışmalar da yapıldığına işaret etmektedir.

Osmanlı Devlet Arşivlerinde XIX. yüzyıl öncesinde Ala'im-i Cerrahin'den başka resmi olarak bir kaydın keşfedilmemesinden dolayı, arşiv kaynaklarınca ele aldığımız frengi hastalığını XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve sonları olarak değerlendireceğiz.

3.2.1. II. Meşrutiyet Dönemine Kadar Frengi ve Frengi ile Mücadele

Osmanlı topraklarında ilk ciddi anlamda sıkıntı yaratan frengi salgınları XIX. yüzyıldaki Osmanlı-Rus savaşları neticesinde toplumda oluşan ekonomik ve sosyal yozlaşmalarla ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılda yapılan 1806-1812, 1828-1829,1853-1856 ve 1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşları sonrası işgal edilen bölgelerden başlamak üzere frengi tüm Osmanlı coğrafyasına yavaş yavaş yayılmıştır. Bu yayılma ile birlikte fuhşun artması, ölü doğumlar, sakatlıklar gibi hastalığa bağlı nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti bu durum karşında önlem alma ihtiyacı duymuştur. Fuhuş olaylarının artması neticesinde, tedbir olarak ilk defa Kırım Savaşı'ndan sonra İstanbul'da genelevler açılmıştır. Hastalığı önlemek için fuhşa karşı ülkenin diğer bölgelerinde ise polisiye önlemlerin arttırılması yoluna gidilmiştir.[69]

Osmanlı Devlet'inde frengi hastalıyla ilgili daha eski tarihli arşiv belgeleri elimizde yoktur. 1864 yılında İstanbul'dan Yunanistan'ın ege denizinde bulunan Şire adasına giden bir Avusturya gemisinde bir frengili hastanın olmasından dolayı Yunanlı yetkililer gemideki herkesin sekiz gün süreyle karantinaya alınmasını uygun görmüştür. Avusturya gemisinin İstanbul'da bulunduğu süre zarfında karantina uygulamasına tabi tutulmadığını düşündüğümüzde Osmanlı Devleti'nin bu hastalıkla ilgili ciddi tedbirlere henüz bu tarihlerde başlamadığını söyleyebiliriz.[70]

Hastalık zamanla özellikle İstanbul'da ciddi boyutlarda ivme kazanmış olacak ki, Osmanlı Devleti 1879 yılında resmi olarak frengi ile mücadeleye resmen

[69] Mehmet Temel, **Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi İle Mücadele**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 169.
[70] BOA., **HR.TH..,** 3/43.

başlamıştır. 1879 yılında, Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye üyesi Muallim Dr. Miralay Agop Handanyan ile birlikte Dr. Michael frengi konusunda ve genelevlerde çalışan kadınların sağlık durumlarıyla ilgili rapor hazırlamıştır. Bu rapor frengi ile mücadelede ilk adım olmuştur. Söz konusu raporda genelevlerdeki fahişelerin sağlık kontrollerinin yapılması ve teftiş edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu raporda hastalığın insan sağlığı üzerindeki önemli etkileri anlatılmıştır. Hükümetin en temel görevlerinden birinin insan sağlığını muhafaza etmek olduğu da belirtilmiştir. Galata ve Beyoğlu'nda bulanan genelevlerin sıklıkla teftiş edilerek, sağlık denetimlerinin arttırılması gerektiği belirtilmiştir. Nitekim Şehremaneti ile Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye arasında yapılan yazışmalar neticesinde, Cemiyet tarafından hazırlanan talimatname; Şûray-ı Devlet tarafından onaylanarak 6 Şubat 1879 tarihinde Şehremanetine bildirilmiştir. Böylece Emraz-ı Sâriye Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren bu nizamname gereğince genelevlerdeki kadınların muayenesini yapmak ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek için hekim, memur ve belediye çavuşu görevlendirilmiştir.[71]

Şûray-ı Devlet'in onay vermesiyle 1878 yılında bir irade ile kurulan Beyoğlu Nisa Hastanesi, Beyoğlu umumhanelerinde çalışan ve frengi hastalığına yakalanan kadınlar için kuruldu. Şûray-ı Devlet'e sunulan mazbatada umumhanelerin hastalık saçarak yarattığı tehlikeler nedeniyle böyle bir gereksinime ihtiyaç duyulduğu belirtilmekteydi. Buna göre frengi hastalığından dolayı büyük bir tehlike yaratan umumhanelerin kontrol altına alınması ve teftişi için yalnız bu hastalığa yakalanmış kadınlara mahsus olmak üzere böyle bir hastanesinin kurulması uygun görülmüştür. Bu hastanede çalışan tabipler bizzat bu umumhanelere giderek kadınların haftada bir iki defa muayene yapacaktı. Hastalıkları ağırlaşanları hastaneye kaldırılması için uğraşacaktı. 1880–1885 arası devam eden bu işlem için bir talimatname hazırlanmıştı. Buna göre Altıncı Daire[72], Şehremaneti ve Cemiyet-i Sıhhiye'den oluşan bir karma komisyon kurdu ve bu komisyon denetim ve gözetim yapacak, hastalardan tedavi karşılığında para alacaktı. Hatta bu paranın kimden ne kadar alınacağının belirlenmesi için umumhaneler derecelendirilerek ve ona göre

[71] İnci Hot, **Sıhhiye Mecmuasına Göre Ülkemizde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1913-1996**), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2001, 76.

[72] **Altıncı Daire:** 1857 yılında Beyoğlu'nda ve Galata'da batılı ve modern anlamda kurulan Galata-Beyoğlu bölgelerinden sorumlu ilk belediye idaresidir. Ayrıca bilgi için BKNZ: **İlber Ortaylı, Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1879),** İstanbul: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1974, 115-118.

fiyatlandırılacaktı.[73] Hastanenin finansmanını hastalığın cinsi münasebetten kaynaklı olmasından dolayı düşünüldüğünden, devlet üstlenmek istenmemiş olmalı ki resmi kaynaklardan para harcanması münasip görülmemiştir. Ancak söz konusu frenginin yayılımı ve tahribatı da düşünüldüğünde lüzumu da idrak edilmiştir. Bu yüzden dolaylı olarak, böyle bir finansman sağlamak uygun görülmüştür. Buna benzer bir bütçeleştirme uygulaması da ilerleyen zamanlar da Bartın hastanesinde frengili hastaların tedavisinde kullanılacak paranın yetmemesi durumunda devletten aktarılacak paranın fazlası caiz görülmediğinden, farklı yöntemlerle bütçe oluşturulduğu görülmüştür.[74]

Tüm sağlık hizmetleri Şehremaneti bünyesinde merkezileştirildiğinde Nisa Hastanesi Altıncı Daire idaresinde bırakılmıştır. Frengiyle mücadeleye dair talimatname de yalnız Beyoğlu'na mahsus olmak üzere kaleme alınmıştı. Bu talimatnameye göre belirlenen frengi ile mücadelede kullanılacak yöntemler diğer mahallerde tatbik edilmiyordu. Belli ki hükümet bu hastalığın sadece Beyoğlu gibi bir yerde ortaya çıkması için uygun şartlar olduğunu düşünmekteydi. Nisa Hastanesi'nin çalışması talimatnamelerle belirlenmiştir. Asıl faaliyet gösterme sebebi hastanenin umumhanelerde zührevi hastalıklara yakalanmış gayr-i Müslim kadınlara mahsus olduğu özellikle belirtilmekteydi. Hastalanan kadınlar da bu hastaneye kaldırılıyordu. Sadece zührevî hastalıklara yakalanan kadınlar mezkûr hastaneye kaldırıldığı için buraya Frengi Nisa Hastanesi denmekteydi. 1879'da kurulan bu hastane 1909'da Şehremaneti'ne devredilmiştir. Dönem itibariyle Şehremaneti memuru olan Osman Nuri eserinde "hastanenin merci ve suret-i idaresi şimdiye kadar suret-i katiyyede halledilemediği cihetle hastane hakkında şayan-ı kayd bir ıslahat yapılamamıştır'' demektedir.[75] İstanbul'da tam teşekküllü bir frengi hastanesi bulunmaması ve hastalığın kaynağı mahallelerin muayeneye tabi tutulmamasından dolayı hastalığın yayılma hızının kolaylaştığı Şehremaneti'ne bildirilmiştir. Bu da İstanbul'da açılması muhtemel bir frengi hastanesinin ne derece önem arz ettiğini göstermektedir.[76]

Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhıye-i Umumiye Mart 1885 senesinde bir kararname yayınlamıştır. Bu kararnameye göre İstanbul ve Üsküdar'da frengi

[73] Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, 3325-3300.
[74] BOA, **DH.MKT.,** 2682/50.
[75] Ergin, **a.g.e.,** 3428.
[76] BOA, **DH. MKT.,** 2860/19.

hastalarının tedavisi için hastane yapımına oy birliği ile karar verilmiştir. Hastane iki ayrı bina olarak tasarlanarak, kadınlar ve erkekler bölümü ayrı olmak üzere düşünülmüştür. [77]

Her ne kadar Nisa Hastanesi Galata ve Beyoğlu'nda ki yabancı uyruklu hayat kadınları için yapılmış olsa da resmi anlamda herkesin ücretsiz tedavi olabileceği bir zührevi hastane açılmamıştı. Bu durumun ciddiyeti Meclis-i Mebusan'a sunulan bir arzuhalde açıkça dile getirilmiştir. Dersaadet'te frengi hastanesinin bulunmaması ve hastalığın kaynakları olan mahallelerin, muayeneye tabi tutulamamasından dolayı hastalığın yayılışı kolaylaşmıştır.[78]

Osmanlı Devleti'nde olduğu kadar Avrupa da büyük bir sorun olan frengi hastalığı, 1899 yılında Brüksel'de Emraz-ı Zühreviye ve Efrenciye (frengi) isimli bir konferansın toplanmasına sebep olmuştur. Hastalığın önüne geçmek isteyen devletler önemli bilim adamlarının da aralarında bulunduğu bu konferans sayesinde hastalığa çare bulmayı amaçlamıştır. Hükümet Emraz-ı Zühreviye ve Efrenciye konferansına durumun ilerleyişinin ve ciddiyetini farkına vararak kendi tabiplerini de göndermeyi uygun bulmuştur. Böylece hastalık konusunda daha çok bilgi sahibi olmayı ve çeşitli tedaviler sayesinde hastalığın önüne bir nebze geçilebilmeyi hedeflemişledir.[79]

II. Meşrutiyete kadar olan dönemde İstanbul'dan farklı olarak Osmanlı'nın diğer vilayetlerinde de hastalık şiddetli bir şekilde yayılmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti Anadolu'da hastalığın hızlı bir şekilde yayılmasının nedeni olarak Avrupa'dan gelen bazı hizmetçi ve cariyeler olarak görmüştür. Hatta gelen bu cariyelerin çocukları vasıtasıyla hastalığın geldiğini düşünüp, tedbir alınıp komisyon kurdursa da hastalık hızını kesmeden yayılmaya devam etmiştir.[80] Frenginin hızla yayılmasının en büyük sebebi bilinçsizlik, göçler, ahlaki değerlerin zamanla yozlaşması ve frenginin ayıp görülerek saklanmaya çok müsait bir hastalık olmasıydı. Osmanlı ahalisinde kötü niyetli adamların maddi zorluk çeken kadınları evlilik vaadiyle kandırıp, fuhşa sürüklenmesi ve hastalığı yayması da ahlaki yozlaşmaya iyi bir örnektir.[81]

---

[77] BOA, **ŞD.**, 2491/8.
[78] BOA, **DH.MKT.,** 2860/19.
[79] BOA, **HR.İD..,** 2066/35 ; BOA, **HR.İD..,** 2066/36.
[80] BOA, **Y..PRK.ŞH.,** 5/58.
[81] BOA, **DH.EUM.KADL.,** 20/16 ; BOA, **ZB.,** 450/55.

Yayılmanın artmasında ki başka bir sebepte taşrada yaşayan ahalinin frengi hastalığını önemsiz bir hastalık olarak görmelerinden kaynaklıdır. Ahali hastalık bulaştığında hastalığın neden olduğu yaraları yüzlerinde ve burunlarında tahribata yol açtığını görmedikçe tabiplere gitmeyerek durumlarını da saklıyorlardı.[82]

Frengi hastalığı, Kastamonu, Erzurum, İzmir, Bursa, Manisa, Afyon, İzmit, Ereğli, Trabzon, Bolu, Gümülcüne, Samsun, Balıkesir, Düzce, Uşak, Çorum, Selanik, Manastır, İlbasan (Orta Arnavutluk) Kalecik, Yemen, Sana, Hudeyde, Taiz, Bağdat gibi Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde görülmüştür.[83] Fakat bu görülen bölgelerde ki arşiv kayıtları çok detaylandırılmayıp, hastalıktan haberdar edildiği için bölge isimlerini ayrı ayrı belirtmiş bulunmaktayım. İsmini vermiş olduğumuz bölgelerde frengi hastalığı o kadar çok yayılmıştır ki insanlardan da hayvanlara geçerek birçok hayvanın telef olmasına sebep olmuştur. İnsanlara verdiği zarardan geri durmayan hastalık, evrim geçirerek hayvanlara da sıçramış ciddi maddi zarara sebep olmuştur.[84]

3.2.2. II. Meşrutiyet Döneminde Frengi ve Frengi ile Mücadele

II. Meşrutiyette az bir zaman kala Osmanlı Devleti'nin, frengiyle mücadele kapsamında daha bilinçli ve kanuni temellere oturan bir sağlık politikası yürüttüğünü söylemek mümkündür. Sistemli bir çalışma yapmaya kararlı olan devlet, hastalıkla mücadele ederek yayılmasını önlemek amacıyla birtakım yasal önlemlere ve ciddi yaptırım adımlarına başvurmuştur. Devlet frengi için çıkardığı kanunnameleri biran önce uygulanmasını ve sıkı takip içinde olmasını istemiştir.[85] Ayrıca frengi hastalığına yakalanan kişilerin, tedavilerinin nerede ve ne kadar sürede olması gerektiğiyle alakalı talimatnamelerin usulleri belirlenmiştir.[86]

Osmanlı Devleti'nin frengiyle mücadele edebilmek için, aldığı ilk önemli tedbirlerden biri frengi konusunda uzman tabip yetiştirmektir. Nitekim arşiv kayıtlarında gördüğümüz üzere hastalığa ilk müdahale yapan tabipler, belediye tabipleriydi. Hastalığın ciddi bir önem gerektiği fark edildiğinde "frengi tabipleri"

[82] BOA, **DH.MKT.,** 1154/59.
[83] BOA, **DH. MUİ.** 2/53; BOA, **DH. MKT.** 2842/57; BOA, **BEO** 2850/213704; BOA, **DH. MKT.** 2861/17; BOA, **DH. MKT.** 2845/83; BOA, **DH. UMVM.** 26/2; BOA, **ŞD.** 2774/11; BOA, **ŞD.** 2775/19; BOA, **DH. MKT.** 2782/82; BOA, **DH. MKT.** 2779/72; BOA, **DH. MKT.** 2843/79; BOA, **DH. MKT.** 2839/65; BOA, **BEO**. 2838/212820; BOA, **DH. MKT.** 2808/65.
[84] BOA, **DH. MKT.,** 2081/5.
[85] BOA., **DH.MUİ.,** 57/63.
[86] BOA., **DH.MUİ.,** 59/35.

adında zührevi hastalıklar alanında uzman tabiplerin yetiştirildiği anlaşılmıştır.[87] Frengi tabipleri, cilt hastalıkları ve frengi hastalığı hakkında öğrenimlerini Paris'te almaktaydı. Özellikle uzmanlaşan kadronun diğer tabiplere de eğitim verebilmesi için Paris'te dermatolog alanında eğitim görmeleri önemliydi.[88] Eğitim alanında uzmanlaştırılan tabiplerde acilen ihtiyaç olan vilayetlere atanmıştır.[89] İkinci olarak hükümet taşrada hastanelerin yaygınlaştırılmasını amaçlanmıştır. Hastalığın en çok görüldüğü vilayetin Kastamonu olduğunu düşünürsek, Osmanlı Devleti hükümeti adeta bir örnek uygulama niteliğinde, İbrahim Hakkı Paşa'nın (12 Ocak 1910 - 30 Eylül 1911) sadrazamlık döneminde Kastamonu vilayetinde uygulamaya konulacak kırk beş maddelik Memleket Hastanelerine ve Seyyar Heyet-i Tıbbiyeye Dâir Nizâmnâme'yi çıkarmıştır.[90] Nizamnamenin önemli bölüm ve maddelerine bakacak olursak,

Nizamnameye göre birinci bölümde hastanelerin durumu;

- Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye'nin düzenlediği talimatnameye göre hastanelerin idaresine karar verilecekti.
- Kastamonu Vilayetinde toplam altı hastane kurulmasına karar verilmiştir. Bu hastanelerin her birinin elli yataklı olarak kurulması planlanmıştı. Bu kurulan altı hastanenin yataklarının en az yarısının frengi hastalarına ayrılması planlanmıştır.[91]

Nizamnameye göre ikinci bölümde seyyar tıbbi heyet ve seyyar tabip durumu belirtilmiştir;

- Kastamonu Vilayetine bir seyyar sıhhiye müfettişi ile 24 seyyar tabip tayin edilecektir.
- Sıhhiye müfettişine 3.500 kuruş, tabiplere ise 2.500 kuruş maaş verilecektir.
- Sıhhiye müfettişi yılın altı ayını liva, kaza ve köylerde seyyar olarak çalışacak olup, müfettişler bu süre zarfında seyyar tabiplerin vazifelerini denetleyerek bu tabiplerin muayene defterlerini denetime tabi tutacaktır.
- Sıhhiye müfettişleri görev yaptığı bölgedeki ahaliye frengi hakkında anlaşılır bir dilde bilgi ve nasihatler vererek konferanslar da verecekti. Ayrıca müfettişler her

[87] BOA, **DH. MKT.,** 1290/2.
[88] BOA, **DH. MKT.,** 1601/32.
[89] BOA, **DH. MKT.,** 2083/25.
[90] **Takvim-i Vekayi,** 15 Haziran 1326, nu. 568. ; BOA, **BEO.,** 3891/291781.
[91] **Takvim-i Vekayi**, 15 Haziran 1326: nu. 568. ; **Düstur,** Cilt 2, 1330/332 ; BOA, **BEO**., 3891/291781.

üç ayda bir seyyar tabiplerin hazırladığı raporlara uygun olarak istatistik raporu hazırlayacak ve bu istatistik raporunu Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye kurumlarına sunacaktır.[92]

- Sekiz adet muayene koluna ayrılan seyyar tabipler, üçer kişilik gruplar oluşturacak yanlarına gerektiği kadar jandarma verilecekti. Sekiz kişilik muayene kollarından üçü Kastamonu, üçü Bolu, biri Sinop ve biri de Çankırı Sancağında görev yapacaktı.
- Üçerli kollara ayrılan tabipler dört ay merkezde bulunacak, sekiz ay ise seyyar olarak kendi mıntıkaları dâhilindeki köyleri dolanacaklardır. Her muayene koluna ayrılan üçerli tabipler için istirahat imkânı da düşünülerek seyyar hastane takımları verilecekti. Bu seyyar hastane takımlarının içerisinde çadır, ecza çantası, karyola gibi araç gereçler bulunacaktı.
- Her tabibin yanında kayıt ve yoklama için kullanacakları iki defter bulunacaktır. Tabipler frengi bulaşan hastaların isim, şöhret, yaş ve ikamet adreslerini, hastalığa hangi yolla yakalandıklarını, hastalıklarının hangi aşamada olduğunu ve tedavi altına alınıp alınmadıklarını deftere kayıt edecektir.[93]
- Tabipler muayene için gittikleri köylerde, imamları ve muhtarları yanlarına çağırabilecektir. İmam ve muhtarlarla birlikte bizzat evlere giderek muayenelerini yapacaklardır. Muayene edilen köylülere, muayene edildiğini gösteren bir belge verilecektir. Bu evraklara sahip olmayanların veya evrak üzerinde sağlıklı olup olmadıkları belirtilmeyenlerin nikâhları imam ve muhtarlar tarafından kıyılmayacaktır.[94]
- Seyyar tabipler frengi hastalarının ilaçlarını ücretsiz olarak vereceklerdir. Başka bir hastalığı da varsa ücretsiz muayene olabilecektir. Hastalığın zararları ve açabileceği sorunlar güzel bir dille anlatılacaktı.[95]
- Frengili hastalardan tedaviyi kabul etmeyenler tedaviye bu konuda direnç gösterenler, ayakta tedavi imkânı olmayanlar ya da hastalığın şiddeti nedeniyle evlerinde kalmaları uygun görülmeyenler hemen en yakın mülkî ya da askerî hastaneye nakledilecektir.
- Öğrenciler, Öğretmenler ve hizmetliler de taramadan geçirilerek frengi belirtisine sahip olanların okula devam etmelerine müsaade edilmeyecektir. Öğretmen ve

[92] **Düstur,** C. 2, 1330/332-333.
[93] **Düstur,** C. 2, 1330/ 333-334.
[94] **Düstur,** C. 2, 1330/ 334.
[95] BOA. **BEO,** 3891/291781.

hizmetlilerden içlerinde frengili oldukları tespit edilenler hastalığın bulaşma evresini geçiresiye kadar vazifeden men edileceklerdir.

- Seyyar tabipler merkezde bulundukları süre içerisinde özellikle pazar kurulan yerlerde ve günlerde belirlenecek bir mevkide bütün hastaları muayene ve tedavi ederek özellikle frengili olanları tespite çalışacaklardır.[96]
- Merkezde oturan halk da köylerdekiler gibi ücretsiz olarak muayene ve tedavi edilecekti. Bu kapsamda Fırıncı, bakkal, kasap, berber, aşçı, kahveci, sebzeci, hancı, hamam hizmetlileri, hizmetçiler, sütnineler muayene olacaktır. Esnaf ahalisinin içlerinden frengili olanlar geçici olarak esnaflıktan ya da yapmış oldukları işten men edileceklerdi. Berber, kahvehane ve hamam gibi hastalığın bulaşma riskinin yüksek olduğu iş yerlerinin ve buralarda kullanılan malzemelerin sürekli olarak temizlenmesinin önemle üzerinde durulmuştur. Özellikle berber dükkânında ve nargile dükkânlarında kullanılan aletlerin hijyeni açısından ispirto ile temizlenmesi gerektiği belirtilmiştir.[97]
- Kadınların muayenesi her zaman bir sorun teşkil etmesi sebebiyle bir çözüm yoluna gidilmiştir. Dinen kadınların mahrem yerlerinin görülmesinin ve ellenmesinin uygun görülmemesi sebebi ile kadınların muayeneden kaçmamaları için Seyyar tabiplerin kadın hastaların sadece ağız, boyun, el ve dirseklerini muayene edebilmelerine ruhsat verilmiştir.[98]
- Frengi hastalığının tedavi sürecinin uzun olmasının, zorunlu kılması nizamnamenin kararlarından da anlaşılmaktadır. Buna göre, hastalığın bulaştığı kişiler dört yıl süren tedavilerin sonucunda tamamen iyileşmemeleri durumunda evlenmelerine de izin verilmeyecekti.
- Askerlerin frengi hastalığını yaymasında ki rolleri göz önünde bulundurulmuş olup, nizamnamede frenginin yayılmasında önemli bir etken olarak görülmüştür. Bu yüzden askerler için ayrı bir başlık açılmıştır. Buna göre, askerler memleketlerine döndüklerinde genel ve özel muayeneye tabi tutulacaktır. Askere alınmış olup frengi taşıdığı tespit edilen erler ise tecrit edilip hastanelerde tedavi edildikten sonra görevlerine dönebileceklerdi.[99]

[96] **Düstur,** C. 2, 1330/335-336.
[97] **Düstur,** C. 2, 1330/ 336.
[98] **Düstur,** C. 2, 1330/337.
[99] **Düstur,** C. 2, 1330/ 337-338.

Osmanlı Devleti Memleket Hastanelerine ve Seyyar Heyet-i Tıbbiyeye Dâir Nizâmnâme'yi kabul ederek sağlık alanında ciddi bir adım atmıştır. Bütün vilayetlere örnek gösterilebilir nitelikte olan bu nizamname ile sağlığa ne denli önem verildiğini, hijyenin hastalığın yayılması hususunda ne denli önemli olduğunu göstermek istemiştir. Ayrıca meslek erbaplarının görevlerinden hastalıkları süresince uzak tutularak görevden men edilmesi de, karantina kavramının hastalığın yayılmasını önlemede ne derece ciddiyet taşıdığını göstermiştir. Uygulanan kati kurallar ve bilgilendirmelerin pilot bölgede işe yaraması da ilerde alınacak destekleyici ve kapsayıcı nizamnamelerinde önünü açmıştır.

Osmanlı Devleti Hükümeti Kastamonu da uygulamaya aldığı "Memleket Hastanelerine ve Seyyar Heyet-i Tıbbiyeye Dâir Nizâmnâme"yle birlikte hatalığın tedavisinde ve yayılımında başarılı sonuçlar görmeye başlanmıştır. Bu başarılı çalışmadan hemen sonra vakit kaybetmeden; Hüdavendigar, Manastır, Ankara, Konya, Adana, Edirne, Sivas, Yanya ve Hıtta-ı Irakiye vilayetlerini de kapsayacak "Frengi Hastalığının Men-i Sirâyeti Zımnında Seyyar Heyet-i Sıhhiye Teşkîli Hakkında Madde-i Nizamiye" isimli yeni bir yasal düzenleme yapmıştır. Kastamonu vilayetinde ki gibi adı belirtilen vilayetlerde de üçer veya dörder tabip ile birer eczacıdan oluşan seyyar sıhhiye heyeti oluşturulmasına karar verilmiştir. Böylece Kastamonu vilayeti özelinde alınan frengi önlemleri, diğer vilayetlere de örnek bir sağlık çalışması olarak uygulatılmıştır.[100]

Osmanlı Devleti hükümeti yapılan bütün bu çalışmalara ek özellikle frengi ile mücadelede çalışan sağlık çalışanlarına hizmetlerini layıkıyla yapması için avans verilmesi ve desteklenmesi sağlanmıştır. Böylece sağlık çalışanlarına hastalıkla mücadele konusunda moral sağlanmıştır.[101]

[100] BOA, **DH. İD.** 53/34.
[101] BOA., **DH.EUM.MH..,** 158/81.

4. FRENGİ'NİN BAŞLICA GÖRÜLDÜĞÜ YERLER

4.1. Kastamonu

Frengi illeti en etkili olarak XIX. yüzyılın sonlarına doğru Kastamonu'da görülmüştür. Frengi hastalığı Kastamonu vilayetindeki tabiplerin önemle dikkatini çekmiş olacak ki, salgın durumuyla alakalı devlete bilgi verilmiş ve acil olarak devlet salgında ki duruma müdahale de harekete geçmiştir.[102] En hızlı şekilde çözüm almak için öncelikli olarak gezici sıhhi heyet oluşturulmuştur. Sıhhi heyetin görevi merkez ve kazalarda bulunarak muayene hizmeti vermek, hastalıkla ilgili gerekli tedaviyi uygulayarak yayılmasını engellemekti. Sıhhi heyetinin ardından Kastamonu merkezde frenginin tedavisi için de bir hastane de açılmıştır. Nitekim Kastamonu'da ki frengili hastalar muayene zorunlu olmadığı için genelde muayeneye gitmemiş ve hastalıklarını cinsi münasebettin getirdiği bir illet olarak gördükleri için saklamışlardır. Bunlardan farklı olarak ulaşım sıkıntıları yüzünden merkezde ve kazalarda bulunan sıhhiye heyetlerine gidememişlerdir. Sıhhiye ekipleri de sığ bir çalışma sürdürerek yeteri kadar köye ve kazaya ulaşamamışlardır. Bundan dolayı hastalığın yayılışı ve tedavisinde bekledikleri sonucu görememişlerdir. Bütün bu sebepler etkili olacaktır ki, kasaba ve köylerin hepsinde muayenenin ve tedavinin zorunlu olması şartı teklif edilmiştir.[103]

Bütün bu çalışmalara baktığımızda sunulan bir raporda, Kastamonu merkez hastanesinde 1881-1893 yılları arasında frengili hasta sayısı toplamda 1.454 kişiydi. Toplam hasta sayısı ise 3.590 kişiydi. Frengili hastalardan 734 kişisi erkek hastalardan oluşmaktayken 720 kişisi kadındı. Frengi hastalığından dolayı hastanede bulunan frengili hasta sayısının oranı, diğer hastalara oranla %45'dir. 1881-1893 yılları içerisinde hastanede 708'i frengili kadın hasta ve 714'ü frengili erkek hasta olmak üzere; toplam 1.422 frengili hasta sağlığına kavuşmuştur. 21 frengili kadın hasta ile 14 frengili erkek hasta ise frengi yüzünden vefat etmiştir. 14'ü erkek ve

[102] BOA, **DH. MKT.,** 442/24.
[103] BOA, **DH. MKT.,** 1684/48.

13'ü de kadın olmak üzere tedavisi devam etmekte olan frengili hastalar olduğu da belirtilmiştir. Frengili hastaların, birbirlerine olan oranlarını kadın ve erkek hastalar olarak değerlendirildiğinde merkez hastanede ki tabiplerin hastalık konusunda başarılar elde ettiğini söyleyebiliriz. Ölüm oranı az olmakla birlikte iyileşen hasta sayısı da fazlaydı. Hastalık konusunda ahalinin bilinçlendirildiğini de kadın hastaların tedaviye çekinmeden gelebilmiş olmasından görmekteyiz. Zira diğer bölgelerde kadın hastaların oranı erkek hastalara göre ziyadesiyle azdır. Bu yüzden Kastamonu merkez hastanesinde bu tarihler aralığında başarılı bir tedavi uygulama ve hastalık konusunda bilinçlendirme yapıldığını görmekteyiz.[104]

II. Abdülhamit devrinde (1876-1909) orduyu ıslaha gelen Von De Goltz Paşa'nın isteğiyle Almanya'dan dermatolog[105] Ernst Von Düring isminde bir görevli getirilerek Kastamonu'da frengi ile mücadele teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilata Ernst Von Düring başkanlık etmiştir. Düring Paşa'nın "Anadolu'daki Endemik Frengi Hakkındaki Araştırmalar" başlıklı konferansında Osmanlı ülkesinde masum Frenginin yayılışına ilişkin şu bilgileri aktarmıştır:

> "Bir köyde bir mıntıkada bütün okul çağındaki çocukların muayene edilmesi ile 140 çocuktan 100'den fazlasında frengi görüldüğünü belirtmiş, bunun nedenini de çocukların hepsinin aynı kaptan su içmesi, ağzında frengi yarası olan bir kişinin o kaba salyasını bırakması, kaptan su içenlerin dudaklarını kabın keskin kısmı ile yırtması ve böylelikle frenginin diğer çocuklara geçmesi olarak belirtmiştir. Bunun da fen dilinde "Masum Frengi" olarak adlandırıldığını, memleketteki frenginin büyük bir kısmının bu cinsten olduğunu belirtmiştir."[106]

Kastamonu vilayetinde muayene zorunlu tutulmuştur. Zorunlu bir muayenenin istenmesinin başka bir nedeni de Dâhiliye Nezareti tarafından bütün vilayetlere frengi ile ilgili bir tebligat gönderilmişti. 21 Mart 1907 tarihli bu umumi tebligatta, taşrada bulunan insanların frengiyi sıradan bir hastalık ve frengi yaralarının sıradan bir çıban olarak gördükleri belirtilmektedir. [107] Frenginin insanların yüzünde ve burnu gibi görünen yerlerde çıban ve yara olarak çıkmadığı sürece halkın, hekimlere muayene olmaya gitmedikleri ve hastalıklarını gizledikleri bildirmektedirler.[108] Bu sebepten heyet köylerde frengiye benzer belirtiler gösterip hastalık taşıyanların, direk olarak merkeze ihbar edilmesi istenmiştir. Hastalığı olan

---

[104] BOA, **DH. MKT.,** 249/13.
[105] **Dermatolog:** Cilt hastalıklarında uzman doktor.
[106] Fracastor, **a.g.e.**, 25, 26.
[107] BOA, **DH. MKT.,** 1154/54.
[108] BOA, **DH. MKT.,** 2611/110.

insanları ihbar etmeyen ihtiyar heyetleri ve muhtarların cezalandırılacağı belirtilmiştir. Kazalarda ve köylerde bulanan halkın frengi konusunda bilgilendirilerek bilinçlendirilmesi ve tez vakitte gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Bilinçlendirilecek olan halkın anlayacakları şekilde bir yazıyla vilayet gazeteleri aracılığıyla anlatılması istenmiş. Gazetenin bulunmadığı yerlerde ise ilan yoluyla halkın bilgilendirilmesinin yapılması hükümetin talepleri arasındadır.[109]

Osmanlı Devleti zaman zaman Kastamonu'da ki tabiplerin hastalığın yayılmasıyla alakalı yaptıkları muayeneyi ve tedaviyi kontrol etmek için teftiş etmekteydi. Nitekim ilk haber verildiği tarihten bu yana hastalık azalmadığı gibi artmıştı. 1903 Kasım tarihli bir teftiş heyetine ait olan bir telgrafta, hastalığın durumu ve vaziyetinin ciddiyeti bildirilmiştir. Telgrafta, Kastamonu da ki frengi salgının köylere kadar yayıldığı ve ölüm sayılarıyla nüfusu tehdit ederek tahribatta bulunduğunu, merkezden Bartın'a kadar yapılan teftiş esnasında bu durumun görüldüğünü bildirirler. Hastalığın bu kadar önleme rağmen bu kadar alana yayılma sebebinin ise tabiplerin sadece kendi istediği ile merkeze gelebilen kişilerin tedavisi ile meşgul olmalarından dolayı, köy ile kazalarda ki teftişi ihmal etmelerinden kaynaklandığı ve tabiplerin sayıca yetersizliğinden olduğu düşünülmektedir.[110]

Nisan 1907'de Kastamonu vilayetinde daha fazla hekimlere ihtiyaç duyulduğunu, tayinlerle ilgili eksiliği giderip her kazaya bir hekim verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kazalara bağlı köylerin bölgelere ayrılarak her hekimin bağlı ve sorumlu olduğu bölgeyi düzenli olarak dolaşması, hastanede tedavi olması gereken frengili hastaların merkez hastaneye gönderilmesi gibi tedbirlerin uygulanması gerektiği bildirilmiştir. Bu tedbirler yapılmadığı takdirde, salgının önüne geçilemeyeceği ve oluşturduğu tahribata engel olunamayacağını beyan etmişlerdir. Ayrıca bazı kazalarda da gezici hekimlere daha fazla ihtiyaç duyulduğu ve bazı kazalarında kendi hastanelerinin olması gerektiğini belirtmişlerdir.[111] Yapılan raporlamalarla ve bildirilerle Osmanlı Hükümeti de boş durmamış ve gerekli önlemlere hemen başlamıştır. Kastamonu vilayetinde ki hekimlerin yetersizliğinin önüne geçmek için, Dâhiliye Nezaretince Karadağ Koleşin'e frengi illetinin tedavisinde istihdam olmak üzere hekim adayı öğrenciler yollamış ve bunun için

[109] BOA, **DH. HMŞ.,** 22/26.
[110] BOA, **DH. MK.,** 442/24.
[111] BOA, **DH. MKT.,** 442/24.

ayrıca bütçe hazırlanmıştır.[112] Kastamonu vilayetinde ihtiyaç hâsıl oldukça da istenilen hekim ihtiyacına karşılık zaman zaman hekim atamaları da sağlanmıştır.[113] Bütün bu çalışmalardan sonra Eylül 1907'de Kastamonu'da uygulanan tedavi ve tedbirlerin zamanla işe yaradığını görmekteyiz. Merkeze gönderilmek üzere yeniden hazırlanan raporda, Kastamonu vilayeti içinde tekrardan incelemeler yapılmış ve frenginin geçmiş dönemlere göre epeyce azaldığı bildirilmiştir.[114] Fakat Kastamonu yinede hastalığın Osmanlı Devleti'nde en yoğun görülen vilayetti. Başladığı günden bu yana Kastamonu'da yaklaşık 40 yıl boyunca yapılan frengi mücadelesinde başarı elde edilemedi. Bunun en büyük sebebi Balkan Savaşları sırasında mücadele doktorlarının farklı yerlerde görevlendirilmesiydi.[115] Diğer bir sebebi de maddi desteğin yeterince sağlanamamasıydı. Nitekim During Paşa 1902'de frengi hastanelerinin tahsisatını vaktinde ödenmesinin ve hastaneye gerek duyulan yerlerdeki hastane tesisinde maddi desteğin bir türlü sağlanamaması sebebiyle hastalığın hızla yayılmasından duyduğu endişeyi rapor halinde yetkililere iletir.[116] İlerleyen zamanda bu endişesini doğrular nitelikte sıkıntılar da yaşanmıştır. 1907'de Kastamonu'daki frengi hastanelerinde idare problemleri ortaya çıkmıştır. Zira devlet, hastane çalışanlarına ve doktorlarına maaşlarını zamanında ödemediği gibi; hastane giderlerini de geciktirmekteydi.[117] Hastanelerde yaşanan bütün bu aksiliklerden dolayı frengi vilayet dâhilinde büyük bir ivme kazanmıştır. Özellikle Kastamonu vilayetine bağlı Ereğli kazasında maden ocaklarında çalışan işçilere hastalık bulaşmış, hijyensiz ve elverişsiz çalışma koşulları yüzünden bütün ahaliye hastalık zuhur etmiştir. Devlet bu bölgeye acil önlem kararı almıştır.[118] Dönem dönem hastalık konusunda ahalinin bilinçsiz davranması ve sağlık görevlilerine yardımcı olmamasından kaynaklı tabiplerin, özellikle Kastamonu vilayetine göreve gitmek istemediğini hatta gidenlerinde görev yerlerinden kaçtığını görmekteyiz.[119]

Frengi 1912'de Kastamonu ve Bolu mıntıkalarında frengi mücadelesi için önce altı daha sonra on iki hastane ile yirmi üç seyyar ekipten oluşan bir mücadele müfettişliği kuruldu. İlk etapta frengililerin tespit edilmesi için tüm köylerin

[112] BOA, **TFR.I.M**., 17/1627.
[113] BOA, **ŞD.,** 1641/8.
[114] BOA, **DH., MKT.,** 442/24.
[115] Doktor Kemal, **Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası: Kastamonu Vilayeti**, Ankara: Öğüd Matbaası, 1338, 44,45.
[116] BOA, **DH. MKT.,** 615/20.
[117] BOA, **DH. MKT.,** 442/24.
[118] BOA, **DH.İD..,** 57/10.
[119] BOA, **DH. MKT.,** 2800/66.

taramadan geçirilmesi için çalışmalara başlandı. Hastalık çok yoğun görüldüğü için ilk mücadele sonuçlarının dört-beş seneden önce alınması beklenmiyordu. Müfettişlik birkaç ay görev yaptıktan sonra Birinci Dünya savaşı patlak verdi ve doktorların hepsi askere alındı. Bu yüzden hastalıkla uzun süre mücadele edilemedi.[120]

4.2. Erzurum

İkinci Meşrutiyete kadar olan zaman diliminde hastalığın en çok ilerlediği başka bir merkez de Erzurum'du. 23 Eylül 1886 tarihli bir belgede Erzurum'da bulunan bir askeri hastanede hastaların yarısından fazlasının frengili olduğu belirtilmiştir. Hastalık o kadar çok ilerlemiş durumdaydı ki, kaza ve köylerde de ciddi boyutlarda yayılmıştı. Kaza ve köylerde ki yayılımın engellenmesi ve hastalığın tedavisi için gerekli önlemler alınmaya başlanır. Öncelikle hastalığın en çok yayıldığı üç bölgede 3 hastane açılması kararlaştırıldı. Açılan hastaneler en çok yayılan üç yerde kadınlar ve erkekler ayrı olmak üzere ikişer daireye bölünecekti. Söz konusu tedbirlerin takibi ve icrası için bir komisyon oluşturmakla birlikte; İstanbul'dan üç doktor, üç takım tıbbi malzemesi ve üç eczacının yanı sıra vilayette gezici olarak hizmet verecek bir gezici doktor, malzeme ve gezici eczacının da bulunmasına karar verilir. Her ay gerek komisyon gerekse hastane doktorları rapor vermek üzere Tıbbiye-i Mülkiye'ye bilgi verecektir.[121]

III. Ordu Sıhhiye Reisi Tevfik Paşa durumu şu örnekle açıklıyordu; "Bu hususta bir istatistiğe istinat kabil olmamakla beraber Anadolu'nun ortasında küçük bir kasaba olan Zile'de yalnız 80 kadar fahişe malum olduğunu arz edersem işin derece-i vahamet ve fecaati taayyün etmiş olur." İstatistikî bir çalışma yapılmadığı için tenasül hastalıkların nerelerde ve ne derece olduğunu kestirmek mümkün değildi. III. Ordu mıntıkasında frengi tespit edilen askerler ilk tedavileri yapıldıktan sonra Talas ve Merzifon'da bulunan şifa yurtlarına sevk ediliyordu. Tedavileri tamamlanmadığı takdirde birliklerine gönderilmedikleri gibi terhiste edilmiyorlardı.[122]

---

[120] Doktor Kemal, **a.g.e.**, 44, 45.
[121] BOA, **DH. MKT.,** 1367/47.
[122] Tevfik Sağlam, **Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet**, İstanbul: Askari Matbaa, 1941, 325-326.

4.3. İzmir

Osmanlı Devleti zamanında da bir liman şehri olan İzmir, Avrupa'ya olan ticaret ve yine Avrupa'ya yapılan göçler konusunda oldukça elverişliydi.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru İzmir gazetelerinde hastalığa ilişkin çeşitli haberler yer almaya başladı. Gazetelerde hastalığın Avrupalılardan bulaştığı, Anadolu'da halkın beşte birinin bu hastalığa yakalandığı ve bu illetin sıtma, humma ve hatta ölümden bile kötü olduğu yalnız hastalanan kişiyi değil, onun sülalesini ve doğacak çocuklarını da etkileyeceği vurgulanmıştır.[123] Nitekim yabancı askerlerinde oldukça fazla olduğu bir şehir haline gelmiştir. Yabancı askerlerin cinsi münasebet ve eğlence anlayışları abartılı bir şekilde yaşandığı için, İzmir bölgesinde ve civarında fuhuş hane sayıları artmıştır. Şehre yakın bölgede ki insanlar İzmir'e gelerek fuhuş hanelerden kaptıkları frengiyi kendi yaşadıkları bölgelerde yaymaya başlamamıştır. [124] Bütün bu neticeler sonucunda İzmir'de frengi illeti şiddetini arttırmış. Acil müdahale edilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Öncelikle özel hastanelerde frengili hastalar için yer açılması uygun görülmüş, gerekirse masrafları İzmir'de ki genelevlerden sağlanan meblağlarla karşılanması uygun görülmüş ve gizli fuhuş hanelerin kapatılması istenmiştir.[125] İzmir'de frengi tedavisinde zaman ilerledikçe özel hastaneler yetmemeye başlayınca, bir frengi hastanesi kurulmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Ayrıca Gureba Hastanesi'ne frengili erkek ve kadın hastalar için birkaç koğuş bölümü ve odalardan oluşan bir kısmın eklenmesi, bütün maliyetlerin devlet tarafından karşılanabilmesi hastalığın tedavisi için uygun görülmüştür.[126]

İzmir Valisi Halil Rıfat Paşa'nın Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 26 Ekim 1889 tarihli raporda Vilayet Sıhhiye Müfettişliği ile İzmir Karantina Tabipliğinin görüşleri doğrultusunda frengi ile mücadele etmek için sıhhiye komisyonunun kurulduğu ve komisyonun bu konuda on maddelik bir rapor hazırladığı belirtilmiştir.[127] Raporda hastalığın kaynağı olarak fuhuş, fuhşun kaynağı olarak da İzmir genelevleri gösterilmiştir. Kordon civarında mahalle aralarında ve Hacı Bey

[123] Rauf Beyru, **19.Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 1. Baskı, İzmir, 2005, 130.
[124] BOA, **BEO.,** 3891/291781/1; BOA, **BEO.,** 3891/291781/3.
[125] BOA, **DH.MKT.,** 1838/66 ; BOA, **A.)MKTMHM.,** 502/23.
[126] BOA, **DH. MKT.,** 172/48.
[127] Mehmet Karayaman, **20.Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık**, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2008, 178.

hanı denilen yerde bulunan gizli fuhuş hanelerin şehir dışında kontrol altında bulunan Sakızlılar mahallesine kaldırılması ve sürekli denetlenmesi önerilmiştir. Sakızlılar mahallesinde 71 genelev ve 280 fahişe bulunduğu belirtilmiştir. Genelev kadınları haftada iki gün iki doktor tarafından muayene edilecek, hastalar için 25 yataklık hastane kurulacaktı. Hastalık taşımayanların boynuna sağlam olduklarına dair madeni bir madalyon takılacaktır. Gerçek dışı sağlam rapor veren doktor azledilecek ve ilgili yasa hükmünce cezalandırılacaktı.[128]

1890 senesinde sıhhiye müfettişi Rıza Ali Bey, Aydın ve İzmir civarında ki hastanelerin frengili hastaları muayene için yetersiz olduğunu, hastanelerin frengili hastaları tedavi için kabul etmediklerini bildirmiştir. Bunun üzerine hastane yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu hastane içinde gerekli bir ön çalışmayı yapan Rıza Ali Bey, iki tabip ve bir eczacının görevli olduğu; 30 yataklı bir hastane yapılmasını tasarlamıştır. Ayrıca hastanenin idaresi ve temizliğinden sorumlu personel kadrosunu da tasarlamıştır. Hastanede Müdür, kâtip, hizmetli, işçi ve çamaşırcıdan oluşan 10 kişilik personel olacaktı. Hastanedeki yatak sayılarında tedavi gören frengili hastaların sayıları temel alınarak her hasta için günlük gider 3,5 kuruş olarak hesaplanmış senede 38.325 kuruş hasta gideri olarak hesaplanmıştır. Ayrıca hastanede görevli iki doktor için, 1.000 kuruş uygun görülmüş. Eczacı için ise 600 kuruş belirtilmiştir. Hastanenin idari ve temizlik işlerinden sorumlu 10 kişilik kadro içinde, senelik 24.120 kuruş uygun görülmüştür. Hastanenin senelik kirası, senelik giderleri ve senelik ilaç giderleri için toplamda 121.200 kuruş gider hesaplanmıştır. Ayrıca sıhhiye müfettişi Rıza Ali Bey hastanenin inşaatı için gerekli makamlardan izin talep etmiştir.[129]

Osmanlı Devleti, frengi hastalığı yüzünden çıkan bazı maliyetlerin masraflarını karşılamak için umumhanelere vergi koymuş ve toplanan vergi gelirleriyle memurların maaşları ödenmeye çalışılmıştır. Nitekim vergilendirmede masrafların direk olarak umumhane vergileriyle karşılanacak olması dinen uygun görülmediğinden masrafların tekrardan hazineden ya da diğer bölgelerde uygulandığı gibi belediye sandığından karşılanması kararlaştırılmıştır.[130]

---

[128] Abdullah Martal, **Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir**, İzmir: Yazıt Yayıncılık, 2007, 122 ; BOA, **DH.MKT.,** 1689/118.
[129] BOA, **ŞD.,** 1387/13-14.
[130] BOA, **A.MKT.MHM.,** 502/23.

1919 yılında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra, frengi hastanesi Yunan askerleri tarafından tacize uğramıştır. Türk halkının sağlığına kavuşmasını istemeyen Yunan askerleri, hastalığın İzmir ve çevresinde ki nüfus tahribatına devam etmesine taraf oldukları görülmüştür.[131]

4.4. Bolu

Bolu'daki ilk frengi vakası 1865 yılında görülmüş olup, ahalini vücudunda geçmeyen yaraların tedavisinin bir çaresine bakılmasının istenilmesi üzere İstanbul'a bildirilmiştir. Ahaliye intikal eden bu hastalığın daha fazla ilerlememesi için, resmi makamlarca talepte bulunulmuştur.[132]

Bolu'nun İstanbul'a yakın olması ve Karadeniz'e uzanan yolda transit bir konumda olması sebebiyle hastalığa oldukça elverişli bir konumda bulunmaktaydı. Bolu'dan İstanbul'a çalışmak için giden insanlar İstanbul'da umumhaneleri de ziyaret etmiştir. Umumhanelerde ki temastan kaynaklı, Bolu'ya geri döndüklerinde frengi hastalığını ailelerine ve çevresinde ki insanlara temas yoluyla bulaştırmışlardır. İlk çözüm olarak bölgeye seyyar doktorlar gönderilmiştir. Seyyar doktorların tedavi ve ahaliye olan davranışlarından Bolu ahalisi memnun kalsa da hastalık ilerlemiştir.[133] Hastalığın zamanla artması ve önü alınamaz hale gelmesinden kaynaklı seyyar tabiplerin de yetersiz kaldığı noktada, 1883 yılında Bolu'da frengi için hastane kurulmuştur.[134] Kurulan hastane maddi imkânsızlıklar, farklı bölgelerde ki tabiplere duyulan ihtiyaçtan dolayı 1892 yılına kadar seyyar olmayan bir adet doktorla idare etmiştir.[135]

Osmanlı Devleti 1885 yılına kadar merkez hastanenin tesisi ve masrafları için tam anlamıyla sağlayamamıştır. [136] Bunun sebebi başka hastanelerde zaruri ihtiyaçların olması sebebiyle, Bolu Hastanesine ayrılan ödeneklerin zaman zaman başka hastanelere gönderilmesiydi. Bununla ilgili Bolu'da da bulanan yetkilerin Gureba Hastanesi'ne gönderilen tahsisatı tenkid ettiğini görmekteyiz. Zira Bolu frengi hastanesi için ayrılan ödeneğin, ancak yettiğini başka bir hastane için ayrıca

[131] BOA, **DH.İ.UM.EK.,** 54/106.
[132] BOA, **İ..MVL.**, 525/23577.
[133] BOA, **MVL.,** 710/65.
[134] BOA, **DH.MKT.,** 249/1.
[135] BOA, **DH.MKT.,** 1914/35.
[136] BOA, **ŞD.**, 2419/7.

kullanılmaması gerektiği belirtilmiştir.[137] İlerleyen yıllarda Bolu'ya bağlı Düzce'de de frengi illetinin durdurulamaz boyutlara geldiğini ve hastalığın tedavisi için gerekli tıbbi malzemeler için ek ödenekler istendiğini görmekteyiz.[138]

1888-1893 yılları arası Bolu hastanesinde toplamda 535 kişi muayene edilmiştir. Bunların 170 kişisi frengi yüzünden tedavi görmüştür. Yani hastaların yaklaşık %31,7'si frengiliydi. Bunların 147 kişisi frengili erkek hastaları oluştururken, 23 kişisi de frengili kadın hastalardan oluşmaktaydı. Hastane kayıtlarına göre frengi hastalığı yüzünden vefat yaşanmamış, 1888-1893 yılları arasında 136 adet erkek frengili hasta ile 18 adet kadın frengili hasta iyileştirilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Bolu bölgesinde kadınlar erkeklere oranla hastanede daha az tedavi görmüştür. Erkek hastaların kadın hastalara göre daha fazla olduğunu düşünürsek, kadınların ya frengi hastalığına yakalanmamış olma ihtimali ya da frenginin ayıp görülen bir hastalık olması sebebiyle tedavi olmak yerine hastalıklarını sakladıklarını düşünebiliriz.[139]

4.5. İnebolu

Osmanlı'nın Anadolu'da ki ufak bir liman merkezi olan İnebolu, deniz ve kara ticaretiyle transit bir bölgeydi. Hastalıklarında başka bir merkezi konumundaydı. Bu yüzden frenginin de bölgede kuvvetli bir şekilde etki göstermesinden dolayı 1883 senesinde İnebolu'da bir frengi hastanesi kurulmuştur.[140]

Hastane zamanla artan frengili hastaların tedavisini, daha elverişli bir şekilde gerçekleştirmek için genişleme talebinde bulunulmuştur. Ne var ki mali sebeplerin elverişsizliği sebebiyle yetersiz kaldıkları noktada, malzeme ihtiyaçlarının da giderilmesi gerektiği bildirilmiştir. Malzemeler için 160 lira bütçe talep edilmiş, hastanenin de yatak kapasitesinin 80 yataklı olacak şekilde arttırılması talep edilmiştir. Bütün bu talepler doğrultusunda hastanenin senelik masrafı 960 lira olarak belirtilmiştir.[141]

[137] BOA, **DH.MKT.,** 249/13.
[138] BOA, **DH.MKT.,** 2203/44.
[139] BOA, **DH.MKT.,** 249/13.
[140] BOA, **Y..A..RES.**, 99/32.
[141] BOA, **Y..A..RES.**, 99/32/35.

İnebolu hastanesinde 1886-1893 yılları arasında, hazırlanan rapora göre toplamda 1.091 frengili hasta tedavi görmüştür. Bu hastalardan 769 kişi frengili erkek hastayken 322 kişi de frengili kadın hastalardan oluşmaktaydı. Hastanede toplamda 1.931 hasta olduğu raporda belirtilmiştir. Frengili hastalar diğer hastalara oranla %56,5'di. Hastanede hastalıklar yüzünden ölen kişi sayısı raporda belirtilen tarihler arasında toplamda 60 kişiydi. Frengili hasta sayısı, hastanenin diğer hastalıklar yüzünden tedavi gören hasta nüfusunun yarsından fazlaydı. Buna rağmen frengi yüzünden 4 frengili erkek hasta ve 3 frengili kadın hasta olmak üzere toplamda 7 hasta vefat etmiştir. Tedavi gören frengili erkek hastalardan 754 kişi iyileşirken, frengili kadın hastalardan da 61 kişi sağlığına kavuşmuştur. 11'i frengili kadın hasta olmak üzere 11'i de frengili erkek hastanın tedavisi incelenen dönemde devam etmekteydi. İncelediğimiz arşiv kaynaklarından da anlaşılmaktadır ki diğer bölgelerde olduğu gibi kadın hastalar İnebolu'da da oldukça azdır. Bu durum erkeklerin toplumda ki yerinin kadınlara göre daha baskın olduğunu ya da kadınların bu hastalığa karşı daha dikkatli olduğunu göstermektedir.[142]

4.6. Sinop

Frengi, sahil mıntıkaları ile bilhassa muhacirlerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerde daha fazla görülüyordu.[143] Sinop'ta Karadeniz'in Osmanlı'da ki önemli bir liman şehriydi. Sirkülâsyonun fazla olduğu bu sahil kazasında da hastalıklar yuvalanmaya başlamıştı. Nitekim hastalığın ilk olarak 1866 tarihli bir belgede Sinop kazası ve köylerinde görüldüğünü, idare meclisince haber verildiğinden ve önemler aldığından haberdar oluyoruz.[144]

Osmanlı döneminde Sinop, Kastamonu vilayeti sınırları içinde kabul edilip hastane yapımına karar verildikten sonra Sinop Frengi hastanesi olarak 1887 yılında faaliyete başlamıştır.[145]

Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi 1887-1893 tarihleri arasında olan beş yıllık süre içerisinde hastaneye toplam 673 frengi hastası müracaat etmiştir. Bunlardan 620 kişi sağlığına kavuşmuştur. 28 frengili hasta vefat etmiştir. Raporun hazırlandığı tarih itibariyle de 25 frengili hastanın tedavisi devam etmektedir. Bu rapordan da

[142] BOA, **DH.MKT.**, 249/13.
[143] Sağlam, **a.g.e.**, 325.
[144] BOA, **MVL.,** 717/82.
[145] BOA, **DH. MKT.,** 2066/110.

anlaşılacağı üzere hastanenin tedavi başarı oranı yüksektir. Bununla birlikte maddi sıkıntılara rağmen hastane 1907'ye kadar başarılı şekilde hastalarına tedavi uygulamıştır. Nitekim Eylül 1907 tarihli bir belgede, hastanenin başarılı tedavi politikası sayesinde frenginin Sinop'ta hafiflediğini görmekteyiz.[146]

4.7. Safranbolu

Safranbolu bölgesinde hastalığın yaygınlaşması sonucunda 1885 yılında Safranbolu'da bir hastane kurulması gündeme gelmiş, hastane 1886 yılında Frengi Hastanesi ve Cüzamlılar Barınağı olarak kısmen faaliyete geçmiştir.[147]

Açıldığı tarihten 1893 tarihine kadar Safranbolu hastanesinde frengiden kaynaklı 371 kişi tedavi edilmiştir. Bunlardan 230 kişi erkek frengili hastayken, 141 kişi de kadın frengili hastaydı. Safranbolu Frengi Hastanesi ve cüzamlılar barınağında 1893 senesine kadar toplamda 581 kişi tedavi görmüştür. 581 kişiden 371 kişinin frengi hastalığı yüzünden tedavi edildiğini belirtecek olursak, hastanede %68,8 kişi frengili olarak tedavi görmekteydi. Hastanenin frengi hastalığı konusunda başarılı bir tedavi uyguladığını belirtebiliriz. Zira tedavi gören 371 frengili hastadan 357 kişinin hastalığı tedavi olunmuştur. Hastaların yaklaşık %96,22'sinin tedavisi belirttiğimiz zaman aralığında olumlu olarak sonuçlanmıştır. İyileşen frengili erkek hasta sayısı 221 iken, iyileşen frengili kadın hasta sayısı da 136'ıydı. Frengili hastalardan sadece 1 erkek hasta vefat etmiştir. 9'u erkek, 4'ü kadın frengili hastaların tedavileri de devam etmekteydi.[148]

[146] BOA, **DH. MKT.** 2066/110; BOA, **DH. MKT.** 442/24.
[147] Barlas Uğurol, **Safranbolu Tıp Tarihi Araştırmaları,** İstanbul: Eğitim Vakfı Yayınları, 2004, 1.
[148] BOA, **DH. MKT.**, 249/13/1/1.

5. OSMANLI DEVLET'İNDE FRENGİ İÇİN ALINAN DİĞER ÖNLEMLER

5.1. Dermatolog Ernst Von During Paşa'nın Getirilmesi

II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) Osmanlı ordusunu modernize ederek ıslah etmek amacıyla Alman General Von Der Goltz (Goltz Paşa) davet edilir. Goltz Pasa 1883 yılında göreve başlamıştır. Göreve başlamasından sonra, Goltz Paşa Osmanlı ordusunda frengili askerler olduğunu tespit etmiş ve bununla mücadele için Alman dermatolog Ernst Von Düring'in Osmanlı Devletine getirilmesini sağlamıştır.[149]

Alman dermatolog Ernst Von Düring Paşa, Osmanlı Devleti coğrafyasında araştırma yaptığı zaman içerisinde 16 tabip ve 2 eczacıdan oluşan bir ekiple Anadolu'da at üzerinde seyahat gerçekleştirerek Anadolu'yu 14 defa taramış, gittiği yerlerde tabiplere kurslar vermiştir. Onun önerisiyle Kastamonu, Bolu, Bartın, Düzce ve Cide'de yeni frengi hastaneleri yapılmasına karar verilmiştir. Düring Paşa, Anadolu'da bulunduğu süre içerisindeki gözlemlerinden yola çıkarak yaptığı değerlendirmesinde şu cümlelere yer vermiştir:

"Suriye, Fırat, Dicle havzası hariç Küçük Asya'da Osmanlı nüfusu 1844'den beri 12 milyondan 7 milyona düşmüştür. Bunun sebebi bütün Türkler için geçerli olan ağır askeri hizmetler ve diğer taraftan syphilis (frengi) hastalığıdır. Ayrıca İstanbul'dan Düzce'ye kadar olan seyahatimde, bölgede hızlı bir nüfus düşüşünün olduğu dikkatimi çekmişti. Zira bölgede bulunan çok sayıdaki Türk mezarlıkları bunu teyit etmektedir. Bir muhtar bana kendi köyünün nüfus defterini gösterdi. Defterdeki kayıtlara göre 30 yıl önce 100 hanede toplam 500 insan yaşamaktaydı. Ertesi gün bu köyü

[149] Nuran Yıldırım, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamalar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, 1330.

ziyaret ettik. Köyde 3 hanede 7 kişinin kaldığını gördük, evde bulunan yaşlı bir adam bize şöyle dedi: Bütün halk frengi hastalığından, yani syphilisten öldü." [150]

Ernst Von Düring Paşa'nın en çok görev yaptığı Kastamonu Vilayetinde zaman zaman maddi ve idari zorluklarla karşı karşıya kaldığını görmekteyiz. Gönderildiği vilayette ki hastanelerin ihtiyacı için gönderilen paraların yetersiz olduğunu sık sık dile getirerek arzuhallerde bulunmuş ve destek ödenek parası talep etmiştir.[151] Sadece maddi zorluklarla uğraşmayan Ernst Von Düring Paşa, kendisine uyguladığı tedavi yöntemlerinde ve araştırmalarında zorluk çıkaran Mirliva Halim Paşa ile uğraşmaktaydı. Yaptığı işlere karıştığı gerekçesi ile hükümete şikâyette bulunmuş hatta duruma müdahale edilmezse istifa edeceğini bile belirtmiştir.[152] Hatta Ernst Von Düring Paşa'nın ilerleyen zamanlarda talep ettiği isteklerin kabul olmaması üzerine alamadığı maaşlarını devletten tahsil edip, memleketi Almanya'ya geri döndüğüne şahit oluyoruz. Ne var ki devletin tekrar geri çağırmasıyla yaklaşık birkaç ay sonra görevine geri getirildiğini görmekteyiz.[153]

Düring Paşa'nın yaptığı çalışmalar sonucu 1918 de "Anadolu'daki Endemik Frengi Hakkında Araştırmalar" başlığı ile bir konferans vermiştir. Bu konferansta Ernst Von Düring'in Paşa bir köyde yüz kırk çocuk içerisinde yüzden fazlasında frengi tespit ettiğini ancak bunların hiç birinde hastalığın izine cinsel bölgelerde rastlamadığını belirtmiştir. Yaptığı araştırmayla çocukların hepsinin aynı teneke ibrikten su içtiğini ve frengi yarası olan bir çocuğun da buradan su içmesiyle hastalığın diğer çocuklara geçtiğini tespit etmiştir. Cinsel yoldan bulaşmadığı için Ernst Von Düring'in Paşa bunun tıp dilinde "masum frengi" olduğunu ifade etmiş ve imparatorluktaki frenginin büyük bir kısmını bu cinsten olduğunu aktarmıştır.[154]

5.2. İzdivaca Devlet Müdahalesi

Ahaliden bir kez bu hastalığın pençesine düşenler, eğer bekâr kimselerse artık bir aileye sahip olup evlenme durumları mümkün olmuyordu. Çünkü evlenmesi için

[150] Muzaffer Tepekaya; Ramazan Çalık, **Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler**, Konya: Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 16, 2006, 205-228.
[151] BOA, **DH.MKT.,** 2344/105.
[152] BOA, **DH.MKT.,** 2256/66.
[153] BOA, **DH.MKT.**, 442/24. ;BOA, **DH.MKT.,** 504/10.
[154] Fracastor, **a.g.e.**, 25, 26.

uzun bir süre tedavi olması gerekiyordu. Bu hastalığa yakalananlardan eğer evlenenler olursa hem eşinin ölümüne hem de rahme düşecek olan çocuğunun ya ölü doğmasına ya da doğduktan kısa süre sonra ölmesine sebep olmaktaydı.[155]

Anne ve babadan geçen hastalıklar yüzünden bebek ölümlerinin fazla olması nüfus politikasında ki değişime de etkisi olmuştur. Hastalığın kan yoluyla nesilden nesile aktarılması sağlıksız ve bozuk bir nüfus yapısına neden olmaktaydı. 1870-1914 yılları arasında frengi türevi hastalıklar yüzünden 8 milyondan fazla çocuk ölmüştür. Bir diğer anlatımda ise her yıl 12 aylık olmadan 187 bin bebeğin yaşamını yitirdiği anlamına gelmekteydi.[156] Anadolu toprakları dışında bile aynı sıkıntı mevcuttu, Almanya'da 55.000 ölü doğumdan 9.000'ni frengiden meydana gelmiş ve İngiltere'de 1910-1914 arasında 1 yaşından küçük çocuklardan 20.164'nün frengiden öldüğü anlaşılmıştır. Fransa'da Sağlık Bakanlığı yetkilileri frenginin yılda 40.000 çocuk düşürme ve 20.000 ölü doğum vakasına (yıllık doğumun 1/10'u) sebep olduğunu açıklamışlardır.[157]

Osmanlı hükümeti, bütün bu frengi yıkımlarını çok çok önce fark etmiş olacak ki evlenmeden önce kadın ve erkeklerin sağlık raporu almasına karar vermiştir. Özellikle hastalık konusunda alınan kararlarda pilot bir bölge niteliğinde olan Kastamonu vilayetinde bu uygulamayla ilgili birçok örneğe denk gelinmiştir.[158]

Evlilik ile ilgili düzenlemeler 1892 yılında Frengi İlletinin Men-i Sirayetiyle Tedavisine Mahsus talimatta belirtilmiştir. 12, 13 ve 14'üncü maddelerde imam ve muhtarların hastalık geçirdiklerine şahit oldukları kişileri tabibe ihbar etmelerinin zorunluluğundan bahsediyordu. Eğer birisi evlenmek istiyorsa tabipten sağlık onayı almalıydı. Evlilik başvuruları ancak böyle kabul oluyordu. Ayrıca hastalık geçiren biri 5 sene evlilik için beklemek zorundaydı. Beş senenin sonunda da iyileştiğinden emin olunmak zorundaydı. Eğer imam ve muhtarlar görevlerini suiistimal ederlerse cezalandırılacaklardı.[159]

---

[155] Nuray Demirci, Çağatay Üstün, **Prof. Dr. Hulisi Behçet'in (1889-1948) Frengi Hakkındaki Bir Radyo Konuşması**, Mersin: Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, Sayı 3, 2013, 58.

[156] Ömer Besim Akalın, **Türk Çocuğu Yaşamalıdır**, İstanbul: Ahmet İhsan Yayınları, 1936, 11. ; İnci Hot, **Dr. Besim Ömer Paşa'nın Anne ve Çocuk Sağlığı Açısından Ülkemiz Nüfus Meselesi Hakkında ki Görüşleri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, 68.

[157] Behçet, **Frengi Dersleri,** 5-6.

[158] BOA, **BEO.,** 3891/291781.

[159] BOA, **A.MKT.MHM.** 531/13; BOA, **DH.HMŞ.** 22/26; BOA, **A.DVN.MKL.,** 86/8.

Bazı vilayetlerde hastalık sebebiyle, evlenecek kişilerin muayeneden geçme zorunluluğu sıkıntılara yol açmıştır. Ahalinin uygulamada ki ve ulaşımda ki aksakların etkisiyle mağdur olmasından dolayı vilayet meclislerinde bu uygulamanın fesh edildiğini görmekteyiz.[160]

5.3. Esnafa Sağlık Şahadetnamesi Zorunluluğu

Osmanlı Hükümeti'nin, salgınla mücadele kapsamında en önemli silahı temizlik ve hijyendi. Sağlıklı bir toplumun başında temiz bir yaşantının öneminin büyük olduğunun farkındaydılar. Virüs ve mikropların özellikle kuluçkaya düşmeden önce kişinin kişisel temizliği ile en baştan yok edilmesinin avantajlarının farkındaydı. Zira Dermatolog Ernst Von Düring Paşa'nın daha önce Anadolu da endemik Frengi ile ilgili yaptığı çalışmada, aynı kaptan yemek yiyen ve aynı eşyaları kullanan insanların bir birlerine cinsi temas dışı frengiyi (masum frengiyi) nasıl bulaştırdığından bahsetmiştik. Bu önemli bulgunun Ernst Von Düring Paşa tarafından Osmanlı Hükümeti'ne bildiğini düşünürsek, hükümetin özellikle ortak kullanım alanlarında önlemler almakta gecikmediğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda ortak kullanıma açık olan alanlarda ve zorunlu ihtiyaçların alışverişlerinin döndüğü esnaf dükkânlarında temizlik şartları genişletilerek sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır.

1900 yılında eski bir eczacı İbrahim Romano, Babıâli'ye bir arzuhalde bulunmuştur. Osmanlı Devletinde bulunan esnafların salgın hastalıkları yaymak konusunda çok münasip bir durumda olduklarını, içlerinden frengi gibi salgın hastalıkları bünyelerinde taşıdıklarını ve insanlara da bulaştırdıklarını ifade etmiştir. Bu yüzden esnafın bulundukları belediyelerin Heyet-i Sıhhiye daireleri tarafından muayeneye tabi tutulmalarını ve esnaflara salgın hastalıklara maruz kalmadıklarına dair sıhhat şahadetnamesi (sağlık raporu) verilmesini önermiştir.[161]

Hükümetin 20. yüzyıl başlarında temizlik ve hijyen işlerine de önem verdiğini hazırlanan temizlik nizamnamesini yürürlüğe sokmasından anlamaktayız. Bu bağlamda nizamnamenin yürürlüğe girdiği zamandan itibaren her esnaf, bulundukları belediyeye altı ayda bir giderek belediye tabibine muayene olacaktı. Ayrıca muayene oldukları tabipten sağlık durumlarını gösterir belgeyi belediyelere bildirmek zorundaydılar. Belediye de tabiplerin hazırladığı sağlık durum raporuna sahip olan

[160] BOA, **BEO.,** 4624/346761.
[161] Nuran Yıldırım, **İstanbul'un Sağlık Tarihi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, 2010, 11.

esnaflara; üzerinde isim, unvan, meslek, baba adı, tabii olduğu yer bilgisinin de yazılı olduğu sıhhat şahadetnamesi vermek zorundaydı. Her esnaf altı ayda bir bu sağlık raporunu yenilemek zorundaydı. Yenilemeyen esnaf bir Osmanlı altını ile cezalandırılacaktı. Sağlık raporunu hazırlarken sahtekârlık yapanlara ceza verilecek ve usulsüz davrananlarda gazetelerde ifşa edilecekti.[162]

Bakkal, kasap, fırıncı, hamamcı, berber, dişçi, aşçı, limonatacı, dadılar, sütnine, muhallebiciler, lokantacı, otelciler, gazinocu, kahveci, pastacı vb. gibi esnaf kollarına mensup esnaf ahalisinin ve kalfalarıyla çıkarlarının da sağlık kontrolünden geçirilerek frengi hastalığı tespit edilenlerin ise tedavi altına alınarak, sözü edilen yerlerde çalışmalarına engel olunması gerektiği beyan edilmiştir.[163]

Bütün bunların yanında İdare-i Umumiye Vilayet Kanunnamesiyle Hükümet, bütün belediyelere frengi gibi hastalıkların önüne geçmeleri için temizlik işleriyle alakalı daha dikkatli, titiz ve özenli olmaları konusunda talimat gönderilmiştir.[164] Bu talimatlara belediyelerin kati suretle uyduğunu görmekteyiz. Özellikle hastalığın en çok yayılma alanı olan gazino ve kahvelerde kullanılan fincan, bardak gibi eşyaların temizliğine dikkat edilerek gerekirse ispirto ile dezenfekte edilmesi istenmiştir.[165] İspirto ile temizlik yapması hususunda talimat verilen başka bir esnaf kolu da berberlerdi. Bunun sebebi berberlerin söz konusu ustura bıçaklarını temizlemeden herkesin üzerinde kullanmalarından kaynaklıydı. Nitekim 1902 senesinde İnegöl'de, ahalinin toplu şekilde, cinsi münasebet olmaksızın frengiye yakalanmaları sonucu bir tahkikat yapılmıştır. Araştırma sonucunda anlaşılmıştır ki: üç-dört köyü birden aynı usturalarla tıraş eden berberlerin, usturalarını temizlememesinden kaynaklı frengiyi tıraş olan herkese bulaşmıştır.[166]

Alınan önlemlerin uygulamaya konduğunu alınan kararlardan ve arşiv belgelerinde ki örnek olaylardan görmekteyiz. Beyoğlu'nda ruhsatsız olarak çalışan bir kişinin zührevi hastalıkları tedavi ettiğini ve dişçilik yaptığını anlatan bir belgede, dönemin kanunlarına ve hijyen kurallarına uymadığı için meslekten men edildiğini görmekteyiz.[167] Ayrıca genelevler dışında meslek icra etmeye çalışan ve alenen fuhşa karışan kadınların ıslahhane veya kadın hapishanesinde tutulmalarına karar

[162] BOA, **ŞD.,** 808/14; BOA, **DH.MKT.,** 745/64.
[163] BOA, **DH.MKT.,** 2370/66.
[164] BOA, **DH.MB.HPS.M.,** 16/27.
[165] BOA, **YB.021.,** 106/11.
[166] BOA, **DH.MKT.,** 527/83.
[167] BOA, **ZB.,** 21/89.

verilmiştir. Böylece genelevler dışında meslek erbabı olmaya çalışanlarında önüne geçilmeye çalışılmış, fuhuş kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.[168]

[168] BOA, **DH.İD.,** 65/46.

6. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI FRENGİ

Birinci Dünya Savaşı birçok devletin sınırlarının değişmesine toplumların göçlerine sebep olmuştur. İnsanlar daha kötü şartlardan daha iyi şartların bulunduğu bölgelere göç eğilimi göstermiştir. Buda birçok devletin mülteci sorunuyla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşının getirdiği açlık, sefalet ve hastalıklardan kaçma eğilimi gösteren insanlar en bildiği ve güvendiği limanlara sığınma eğiliminde bulunmuştur. XX. Yüzyıl başlarında en kolay göç etme yöntemi deniz yolu ulaşımı olduğundan özellikle sahil kesimlerinde hastalık ve sefalet durumunu artırmıştır. Özellikle Balkanlar'dan ve Rusya'dan Osmanlı coğrafyasına yaşanan yoğun göç akımı ülkenin demografik yapısında sorunlara yol açmıştır. Bu yüzden Frengi, sahil mıntıkaları ile bilhassa muhacirlerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerde daha fazla görülüyordu. Savaşın sebep olduğu sefalet, fuhşu son derece artırmıştı.[169] Kontrolsüz şekilde artan fuhuş ortamları hastalığın daha kolay şekilde yayılmasına sebep olmuştur. Bu yüzden Birinci Dünya Savaşı sonrası sosyal hayatta ki dejenerasyonun ele alınması son derece önemlidir.

6.1. Bolşevik Rejimi Sonrası Osmanlı'da Frengi

İstanbul, Anadolu ve Rumeli'den gelen binlerce Osmanlı vatandaşının yanı sıra Rusya'daki Bolşevik rejiminden kaçan yaklaşık 200.000 Güney Rusyalı mülteciye de ev sahipliği yapmıştır. Mülteciler, İstanbul'a 1917 Bolşevik devriminin hemen ardından gelmeye başlamışlardı. Bunda İstanbul'un, Balkanlar, Kafkaslar ve Güney Rusya'dan gelen yolların kavşak noktasında bulunmasının yanında; Birinci Dünya Savaşı sonrası şehri işgal eden müttefik devletlerin, şehrin kapılarını mültecilere açık tutmasının da etkisi olmuştur. Bu mültecilere İstanbul'a

[169] Sağlam, **a.g.e.,** 325.

gelmelerinden, terk etmelerine kadar geçen sürede Amerikan, Rus, İngiliz, Fransız, Ermeni, İngiliz, Fransız, Rum, Yahudi ve Türk yardım kuruluşları yardım etmiştir.[170]

İstanbul'a sivil Rus mülteci akını Kırım'ın boşaltılmasından önce başlamıştı. Odesa ve Novorossisk şehirlerinin Bolşeviklerin kontrolüne geçmesinden sonra 1920 yılı Şubat ve Mart aylarında bu şehirler boşaltılmış, halkının bir kısmı da İngilizlerin yardımıyla İstanbul'a sevk edilmişti.[171]

Osmanlı Hükümeti, Rus Mültecilerin İstanbul'a sevk edilmesine baştan beri karşı çıkmıştı. Çünkü İstanbul'da fiyatlar her geçen gün artıyordu. Nüfus, Anadolu'dan gelen Müslüman mülteciler yüzünden her gün biraz daha kalabalıklaşıyor, buna dayalı olarak ev kiraları da aşırı yükseliyordu. Bazı yayın organları da Rus mülteci sevkine şiddetli tepkiler gösteriyordu. Tasvir-i Efkâr Gazetesi 4 Şubat 1920 tarihli nüshasında, Müslüman muhacirler yiyecek ve barınacak yer sıkıntısı içinde kıvranırken, muhacirlerin pek çoğu hastalıktan telef olurken nasıl olup da Rus mülteciler İstanbul'a kabul ediliyor diyerek tepki gösteriyordu.[172] Gazetenin aynı nüshasında ki başka bir yazıda, Rus mültecilerle birlikte İstanbul'da kumarhane ve fuhuş hanelerin çoğaldığına, inzibat ve asayişin bozulduğuna, toplum sağlığı tehlikelerinin arttığına dikkat çekiliyordu.[173]

6.2. Rus Mültecilerin Sosyal Hayat Üzerindeki Etkisi ve Frengi

Rus mülteciler, İstanbul'un ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında derin izler bırakmışlardır. Zenginler, tüccarlar ve aristokrasiye mensup pek çok mülteci, Rusya'dan kaçırabildikleri menkulleri piyasaya sürerek İstanbul'daki altın spekülasyonunu körüklemişler, ellerine geçen para ile şehirde geçici bir canlılık yaratmışlardır.[174] Rusya'dan paralı olarak kaçan mülteciler, kiraladıkları odalar için para enflasyonunu körüklemişlerdir. Kiraladıkları odalar için 100 ile 150 lira arası para verebildiklerinden ev kiraları aşırı derecede zamlanmış ve bir çıkmaz halini oluşturmuştur.[175] Kiralarda ki bu fahiş fiyatların artmasından iki ay sonra hükümet durumu kontrol altına almak istemiş ve Ruslara ev kiralanmasını yasaklamıştır.

[170] Mehmet Temel, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Ankara: Kültür Bakanlığı Kültür Eserler, 1998, 114-134.
[171] Temel, **a.g.e.,** 115.
[172] Temel, **a.g.e.,** 116; **Tasvir-i Efkar**, 4 şubat 1920, nr. 2977.
[173] Temel, **a.g.e.,** 116, **Tasvir-i Efkar**, 4 şubat 1920, nr. 2977.
[174] Temel, **a.g.e.,** 141; Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları., 1994, 216.
[175] Temel **a.g.e.,** 141.; **İkdam**, 4 Şubat 1920, nr. 8255.

Yasaklara uymayanlara da para cezası verileceğini ve kiraladıkları evlerinde boşaltılacağı bildirilmiştir. Böylece Rus mülteciler ev bulmakta zorlanınca otellere yönelmişlerdir.[176]

Rusların İstanbul'a gelmesiyle birlikte fuhuş, kumar ve uyuşturucu kullanımı alabildiğine artmıştır. Ruslar, bar, pavyon, müzikhol ve kafeşantan[177] gibi eğlence sektörünü ellerine geçirmişler, buralarda konsomatris olarak çalışan Rus kadınlar aynı zamanda hayat kadını olarak da çalışmışlardır. Bu dönemde 23'ü Beyoğlu'nda, 24'ü Galata'da, 11'i Tophane'de olmak üzere 58 bar faaliyet göstermiştir.[178]

Fuhuş da kontrolden çıkmış ve tüm İstanbul'u tehdit eder hale gelmiştir. Özellikle Galata ve Beyoğlu'ndaki fuhuş yuvalarında bulunan kadınlar, gelip geçene seslenebilecek kadar işi çığırından çıkarmışlardır. Ara sokaklardaki evlerin camlarının önüne uzanıp müşteri çağırmışlardır. [179] Türk erkeklerinin de Rus kadınlarıyla fuhşa yoğun ilgi göstermesi üzerine Asri Kadınlar Cemiyeti gibi bazı kuruluşlar, Beyaz Rus kadınlarının ahlaka aykırı davranışları nedeniyle sınır dışı edilmelerini istemişlerdir.[180]

Fuhuşla birlikte zührevi hastalıklar da yaygınlaşmıştır. Fuhuş evlerine ve genelevlere giden binlerce İtilaf Devletleri askerleri arasında zührevi hastalıklar yaygınlaşınca, Fransız Savaş Bakanlığı İstanbul'daki askerlerinin bu tür evleri ziyaret etmeden önce prezervatif kullanmalarını öneren bir talimat çıkarmış, prezervatifleri yerel komutanlık aracılığıyla da dağıtmıştır.[181]

Bütün bu önlemlere rağmen 1919 yılında Amerika'daki Times Gazetesi İstanbul'da zührevi hastalığa yakalanan kadınların çoğaldığını, ahlai-i umuminin gün geçtikçe bozulduğunu ve bu konuda tedbirlerin alınmadığına dair bir haber yapılmıştır. Hükümet bu haberin karşılığı olarak araştırma yaptırıp durumun düzelmesi için Sıhhiye Müdürlüğüne haber verse de durum, işgal döneminde daha da kötüleşmiştir. [182] Nitekim bu durumu adeta doğrular nitelikte, Galata'da oturan İngiltere elçisi Türklere hakaret niteliğinde bazı eylemlerde bulunmuştur. İlk olarak özellikle ezan vakitleri kışkırtıcı eylem niteliğinde davul zurna çaldırıp, fahişe

[176] **İkdam,** 18 Nisan 1920, nr. 8325.
[177] **Kafeşantan:** İçkili ve çalgılı kahvehaneler. Bknz: Günümüz cafe, barları.
[178] Jak Deleon, **Beyoğlun'da Beyaz Ruslar 1920-1990**, İstanbul Remzi Yayınevi, 1990, 21.
[179] Stefanos Yerasimos, **İstanbul 1914-1923**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, 204-205.
[180] Deleon, **a.g.e.,** 22.
[181] Bilge Criss, **İşgal Altında İstanbul 1918-1923**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, 118.
[182] BOA, **DH.İ.UM.,** 19/1.

oynatmıştır. Evi deniz kenarında olan İngiliz elçisi, evinde kaçak ve kanun dışı köleler saklamıştır. Ayrıca adamlarına talimat verdirerek Müslüman mezarlarına İngiliz askerlerinin dışkılarını döktürmüştür. Bütün bu kışkırtıcı eylemlerine karşılık halk hükümete şikâyette bulunsa da evinin yeri değiştirilmekten öteye geçilememiştir.[183] Times Gazetesi'ni doğrular nitelikte başka bir olay ise Osmanlı askerleri tarafından gerçekleştirilmiştir. İşgal yıllarında siyasi boşluğu adeta zorbalık olarak kullanan bazı Osmanlı askerleri mevcuttu. Sadrazam Ferid Paşa'nın köşklerini korumakla sorumlu Kuva-yı İnzibatiye askerlerinden sekiz kişi çalıştıkları karakola fahişe getirerek eğlenmişlerdir. Bu eğlence anlayışlarının anlaşılması üzerine askerlerin tutuklandığını hayat kadının da polise teslim edildiğini arşiv kaynaklarında görmekteyiz.[184]

6.3. Frenginin Yayılmasına Sebep: Fuhuş, Genelevler Sorunu

Fuhuş meselesi İslam âleminde en büyük günahlardan biri olarak kabul edilir. Nitekim erken dönem Osmanlı Devleti'nde zinaya konu olan hayat kadınları direk sürgün edilir. Aynı suçu bir daha işlediği Divan-ı Hümayun çavuşuna bildirilirse çok ağır bir şekilde hapisle cezalandırılırdı.[185] Zina yapan kadına verilen cezalardan farklı olarak da zinaya kalkışan erkeklerde ağır şekilde cezalandırılır. Hatta devletin kişiye tahsis ettiği zeamette bile el konarak, başka bir Osmanlı vatandaşına toprağı işlemesi için verilirdi.[186]

XX. yüzyıl başlarında İstanbul'da ve diğer Anadolu vilayetlerinde Osmanlı hükümetini ziyadesiyle uğraştıran başka bir konu da vesikasız bir şekilde işletilen fuhuş hanelerdi. Özellikle İslam ailelerinin ahlaki yapısını yozlaştıran bir hal almıştı.[187] Memleket genelinde asayişin ve emniyetin bozulduğu, bazı polis ve komiserlerin suiistimali yüzünden hırsızlık, rüşvet ve fuhşun çoğaldığı belirtilmiştir.[188] Birinci Dünya Savaşından sonra fuhuş etkisini daha da arttırmış. Özellikle işgal askerlerinin ahlaki yapısının İslam dünyasına uymamasından kaynaklı, yaşayış tarzları İslam ailelerini de etkilemeye başlamıştı. Askerlerin hususi

[183] BOA, **DVNSMHM.d..,** 72/329.
[184] BOA, **C..ZB..,** 41/2037.
[185] BOA, **A{DVNSMHM.d..,** 114/440.
[186] BOA, **A{DVNSMHM.d..,** 4/2136.
[187] BOA, **A.{DVNSMHM.d..,** 53/152.
[188] BOA, **Y..PRK.AZJ.,** 21/65.

ihtiyaçları ve eğlence hayatına düşkünlükleri özellikle başta İstanbul olmak üzere birçok kentte fuhşu arttırmıştı.[189]

Hükümet denetimindeki fuhuş, genellikle genelevlerle, randevu evleri denilen pansiyonlarda yapılıyordu. Buralar kayıtlı mekânlarda. Ancak fuhşun büyük bir bölümü; özel evlerde, koltuklarda, kapatma evlerinde ve otellerde yapılıyordu.[190]

Hükümet fuhşun önüne geçebilmek üzere İstanbul'un her semtinde umumhaneler açılmasına müsaade etmişti. Fuhşu geçim gayesi olarak gören kadınlar vesikaya tabi tutularak fuhşa serbest bırakmıştı.[191]

İstanbul' da ki genelevler genellikle Pera, Galata, Üsküdar ve Kadıköy' de bulunmaktadır. Pera ve Galata'da bulunan evlerin hemen hemen tamamı Gayr-ı Müslimlere, Üsküdar ve Kadıköy'de bulunan genelevler ise büyük çoğunluğu da Müslümanlara aitti.[192] İstanbul'daki gayri resmi kayıtlı hayat kadını adedi 1.000'i geçiyordu. Hükümet umumhaneleri azaltma gayretine girdi. Bu suretle umumhaneleri dağınık halden kurtarıp Müslümanların daha az yaşadığı Galata çevresine topladı. Kadıköy ve Üsküdar'daki gizli umumhaneler tamamıyla kapatıldı. Feridiye'de bir İslam umumhane mahallesi tesis edildi. Beyoğlu'nun herkesin geçtiği sokakları fuhuştan temizlenerek, umumhaneler Abanoz ve çevresinde toplatıldı. İstanbul'un her tarafına ve bilhassa Beyoğlu, Şişli, Kadıköy, Moda, Tarabya, Bebek gibi zengin ve gezme semtlerinde fevkalade çoğalmış olan randevu evleri ve gizli fahişelerle ciddi bir mücadeleye başlandı. Randevu evi olduğu sabit olan her ev kapatılmaya ve fuhuş içerisinde yakalanan her kadın muayeneye gönderilmeye ve fuhuş yaptığı açıkça belli olan kadınlara vesika verilmeye başlandı.[193] Bütün bu önlemlere rağmen kayıt dışı fuhuş yapmaya çalışanlarda mevcuttu. Tophane Kışlası'nın arka taraflarındaki mahaller de, kayıt dışı fuhuş için barakalar inşa edilmişti. Bu kayıt dışı yerlerde ki Müslüman halk, edepsizce açık bir şekilde fuhuş yapılınca devlete şikâyetçi olunmuştur. Şikâyet sonucunda İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi araştırma başlatmıştır. Araştırma sonunda Sarı İmam lakaplı Zeynel

[189] **İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki,** Resimli Ay, Cilt 5, Sayı 1, Mart 1928, 21.
[190] Richard Clarence Johnson, **İstanbul 1920,** Çeviri: Taner Sönmez, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, 306.
[191] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.e.**, 21.
[192] Johnson, **a.g.e**., 308.
[193] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.m.**, 21.

Abidin adındaki bir şahsın o bölgede fuhuş yapılmasını sağladığı anlaşılınca, fuhuşla meşgul olanlar dağıtılmış, Zeynel Abidin de tutuklanmıştır.[194]

Kadınların resmi olarak icra-i sanat yapabilmeleri için vesika alınması zorunluydu. Vesika almanın iki türlü yolu vardı. Birincisi bizzat kadının talep etmesi gerekirdi. Başvuru yapan kadın zabıta-i ahlâkiye' ye fakir olduğunu başka bir şekilde gelirinin olmadığını başka şekilde hayatını kazanamadığından bahsetmesi zorunluydu. Zabıta-i ahlâkiye bu işten vazgeçmesi, hayatını başka suretle temin etmesi hususunda nasihatte bulunulur. Başvuru yapan kadın buna rağmen İcra-i sanat etmek üzere müdüriyetinden müsaade ve vesika talep ederse; ikna edilemediği takdirde bir hüviyet varakası hazırlanarak Emrâz-ı Zühreviyye Müdüriyeti'ne gönderilir. Emrâz-ı Zühreviyye Müdüriyeti bu kadını kaydederek eline muayene vesikası verir ve her hafta muayeneye tabi tutar. İkinci vesika elde etme şekli ise zaten hayat kadınlığı eden kadınlara çoğunlukla istekleri doğrultusunda, vesika verilmesidir. Yalnız, bir kadına vesika verilebilmesi için on sekiz yaşını geçmiş olması şartı aranırdı. Sermaye kadınlarda en uygun yaş 18 ile 25 arasıdır. Azami yaş nadiren 28'i geçerdi. Genellikle 20-25 yaşlarında olanlara Galata'da sık rastlanırdı.[195] On sekizden aşağısı kanunen uygun olmamakla beraber bazı gizli evlerde ve Galata'da ki bazı otellerde 13 yaşına kadar da hayat kadını sermaye bulunmaktaydı. Fakat 18 yaş altındakiler kanunlarca kesinlikle çocuk kabul edilirdi. Çalıştırılmasına izin verilmediği gibi çocuk fuhşuna kalkışan kişilerde en ağır şekilde cezalandırılırdı.[196]

Müslim kadınlardan geçim sıkıntısı çektiği için fuhuş vesikası almaya çalışanlar oluyordu. Savaşlardan dolayı eşlerini, babalarını kaybeden Müslüman kadınlar işsizlikten ve açlıktan mağdur olduğundan son çare kötü yollara düşüyordu. Devlet bu kadınların elinden tutup, askeri dikim hanelerde çalıştırılması konusunda talimat vererek sermaye olmalarını engellemeye çalışmıştır.[197]

Vesika verilenlerin kadın olmasından dolayı, her umumhanenin bir sâhib-i imtiyazı vardır. Buna meslek lisanında anne denir. Anne tabirinden anlaşılacağı üzere bu sâhib-i imtiyaz bir kadın olmak zorundadır. Erkekler umumhane açamazdı.

[194] BOA, **DH.KMS.,** 60/2.
[195] BOA, **HAT.,** 341/19504.
[196] BOA, **ZB.,** 385/136. ; BOA, **ZB.,** 385/146.
[197] BOA, **DH.EUM.THR.,** 48/36.

Meslek olarak erkeklerin bu işi yaptırmaları dinen de uygun görülmediğinden. Kadın ticareti yapanlar yine sermayelik yapan kadınlardı.[198]

Umumhane açmak isteyen kadın, polis müdüriyetinden müsaade alarak umumhane mahallesinde bir ev tutar, tefriş eder ve sermaye toplayarak evi işletmeye başlardı. Anne ile çalışan sermayeler arasında iki türlü anlaşma olurdu. Birisinde sermaye aldığı paranın hepsini anneye verir ve buna mukabil bütün ihtiyaçları anne tarafından temin olunur ki, bu bütün genelevlerinde çalışma şeklini oluştururdu. İkinci şekilde de sermaye aldığı paranın hakkını kendine alıkoyarak işletme hakkını da anneye verirdi. Paranın çoğunluğunu alan sermaye bu şekilde davranırsa şahsına bütün masraf, ihtiyaç hatta yiyecek dâhil kendisine ait olurdu. Sermayeler ikinci şekli tercih etmezlerdi. Çünkü genelevde müşteri olmadığı zaman aç kalma ihtimalleri olurdu.[199]

Annelik, fuhuş hayatında bir sermayenin çıkabileceği en yüksek mertebeydi. Bu kadınların yaşları 30-35'tir. Sermayelikten yetişirler, oldukça paralıydılar. Polis Müdüriyeti ev sahibi olmasına müsaade etmek için hayat kadının sicilini tetkik eder; genelev sahibi olacak bir hayat kadının üç sene zarfında hırsızlık ve saire gibi hiçbir cürüm işlememiş olması şarttı. Genelevlerde ikinci mühim şahsiyet evin müdiresidir. Buna da genelev meslek lisanında, gayrimüslim evlerde direktör, Müslim evlerde teyze tabiri ile yer alırdı. Bunların vazifesi umumi surette evin idaresine bakmak, kâhyalığını yapmaktır. Bunlar da sermayelikten yetişirler. Genellikle çirkin ve yaşlıdırlar. Hemen hemen boğaz tokluğuna çalışırlar. Nadiren genç, güzel ve iyi giyinmişine de denk gelinebilir.[200]

Başkentte ki hayat kadını sayısı kesin olarak bilinmemekle beraber yaklaşık rakamın 4.000-4.500 arasında olduğu tahmin edilmekteydi. Bu sayı bazen 5000'e yaklaşmış, bazen 4.000'nin altına inmekteydi. Örneğin Polis Müdüriyet-i Umîmiyyesi'nin 1921 yılı başında tuttuğu bir istatistiğe göre İstanbul'da günde 846 Müslüman ve 1488 gayr-i müslim kadın vesikasız, 579 Müslüman ve 122 gayr-i müslim kadın da vesikalı olarak fuhuş yapmaktaydı.[201]

Amerikan araştırma heyetinin 1920 yılında yaptığı bir araştırmaya göre de araştırmalar sonucu oluşturulan rapora göre İstanbul'da 175 genelevin bulunduğu

[198] BOA, **DH.EUM.ADL.,** 48/13.
[199] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.e**., 21.
[200] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.e**., 22.
[201] **Alemdar**, 21 Ocak 1921, nr. 3053.

tespit edilmiştir. Bu evlerin 16'sı Üsküdar ve Kadıköy' de, geri kalanı da Beyoğlu ve Galata' da bulunmaktadır. Bu evlerde 64'ü Türk olmak üzere toplamda 728 kadın sermaye[202] çalışmakta olduğu belirtilmiştir.[203] Dönemin başka bir kaynağı olan Resimli Ay mecmuasında ise İstanbul şehrinde 110 umumhane olduğu belirtilmiştir. Bu umumhanelerin 52'si Beyoğlu civarında olmakla birlikte Müslüman ve Hıristiyan'lara aitken, 58'i Galata civarında ve çoğunluğu Hıristiyanlarındı. Beyoğlu'ndakilerin yarısı kadar genelev Feridiye civarında olduğu ve Müslümanların elinde olduğu belirtilmiştir. Bayram Sokağı'nda olan birinci sınıf genelevlerle Abanoz ve Feridiye'de bulunan ikinci sınıf genelevler arasında bariz bir fark yoktur. Birinci sınıf, Beyoğlu'nda Bayram Sokağı'ndadır. İkinci sınıf genelevler, Beyoğlu'nda Feridiye'de ve Abanoz'dadır. Üçüncü sınıf Galata da, umumhane mahallesindedir. Birde mekânsızlar vardır ki, bunlar erkeğin tayin ettiği yerde ve nihayet çok kötü harabelerde ve yangın yerlerinde çalışırlar. Birinci sınıf olan Bayram Sokağı daha sessizdir. Pencerelerde ve kapılarda hayat kadınları görülmez ve müşteri davet etmez, kabul salonlar biraz daha temiz ve süslüdür.[204]

Fuhuş yapılan bazı koltuklar da fuhuş kütüğünde kayıtlıdır. Birinci ve ikinci derece olmak üzere iki gruba ayrılan koltuklar Silivrikapı, Langa ve Demirkapı'da yaygındı. Birinci derecede ki koltuklar, dayalı döşeli odalara, salonlara ve piyanolara sahiptir.[205]

İkinci sınıf genelevlerde sermayeler her yabancı ile tamamıyla laubali konuşur, kendilerini peşkeş çeker ve hatta pazarlık eder. Üçüncü sınıftaki sermayeler ise her türlü tasavvurun fevkindedir. Bunlar en edepsiz şeyleri büyük bir tabilik ve lakaydi ile söylerler, bağırırlar. Bunlar diğer iki sınıf gibi yalnız evlerde değil sıklıkla dükkânlarda, yer odalarında çalışırlar. Randevu evlerinde ise sermayelerin müşteriye çıkması biraz daha samimi ve kibarca olmakla beraber bu evler de esas itibariyle birinci sınıf umumhanelerden az farklıdır. Bütün umumhanelerde hayat son derece sefilânedir. Sermayeler fena giyinirler, mangalla ısınmış odalarda otururlar, soğuk ve ekseriya pis odalarda ve yataklarda yatarlar, yemek zamanları gayr-i muntazam ve

[202] **Sermaye:** Osmanlı döneminde hayat kadınlarına verilen isimdir.
[203] Richard, **a.g.e**., 315.
[204] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.e**., 22.
[205] Ahmet Rasim, **Dünkü İstanbul'da Hovardalık: Fuhuş-ı Atik,** İstanbul: Arba Yayınları, 1987, 246.

yedikleri besleyici olmayan yemeklerdir ve pek basittir. Aralarında peynir, limonata, pilav ve ekmekten fazla bir şey yiyenler pek azdır.[206]

Sermayeler genellikle fakir ve nadiren orta tabakadan yetişir. Bunlar arasında garson, hizmetçi ve ufak suçlarla hapse girmiş kadınlar da çoğunluğu teşkil eder. Babası ölmüş üvey evlatları da görmek mümkündür. Genelevlere sermaye olarak düşenlere örneklerde asıl trajik olanları ise kötü niyetli insanlar tarafından özellikle geçim sıkıntısı çeken ailelerin kızlarının zengin kişilerle evlendirme vaadiyle kandırılarak genelevlere satılmasıydı.[207] Bazı kadınlar ise yurt dışında hizmetçi ve bakıcı olma vaadiyle kandırılıp fuhşa sürüklenirken bazıları da tehdit ve çeşitli yalanlarla kandırılıp fuhuş batağına sürüklendirilmekteydi.[208]

Sermayelerin hususi hayatları çok enteresandır. Sermayelerin müşterilerle temasları para kazanmaktan ibarettir. Bu kadınların asıl hayatları genelevlerde ki hayatlarının bitmesi ile başlamaktadır. Her sermayenin bir dostu, bir sevdalısı ve bir de belalısı vardır. Dostla sermaye arasında karşılıklı ve hakiki bir aşk vardır. Dost, sermayenin kocası konumundadır. Aralarında büyük bir samimiyet vardır. Bazen pek büyük fedakârlıklara denk gelinir. Sermaye onu haftada bir aksam muayene ve hamam günü olan Salı akşamı kabul eder. Davet ettiği günde müşteriye çıkmaz. Dost çoğunlukla Anadolu'nun tipik külhanbeyi tabakasına mensuptur. Sermayenin her işine koşar ve hastalığına bakar.[209] İstanbul genelevlerinde sevdalı güzel sermayelerde olur. Bu sermayeye tutulmuş olan sevdalılar, az akıllı ve bol paralı çoğunlukla Anadolulu bir esnaftır. Sevdalı, sermayenin faaliyeti haricindeki kazancını da temin eder. Bu yüzden böle sevdalılar sayesinde zengin olan sermayeler az değildir. Sevdalılar, sermayeden genellikle fena muamele görür. Bu ondan fazla para koparmak için bir manevradan başka bir şey değildir; yoksa sermaye hissen ona da diğer müşterilere olduğu kadar lakayadır. Arşiv belgelerinde sevdalı durumuna düşen birçok Osmanlı vatandaşına örnek olay vardır. Bunlardan biri de Mülazım Cemal Efendi'nin düştüğü nahoş bir olaydır. Kendi evinde hanımının üzerine bir sermayeyi kuma olarak getiren ve onu sahiplenen Cemal Efendi, oturduğu mahallede ahali tarafından hakarete ve sataşmalara maruz kalmaktaydı. Ahalinin tepkisi ve

[206] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.e**., 22.
[207] BOA, **ZB.,** 603/84.
[208] BOA, **ZB.,** 450/55 ; BOA, **DH.MKT.,** 856/28.
[209] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.e**., 23.

tecavüzüne maruz kalmakla kalmamış, ahaliyi kışkırtan Mülazim Recep Efendi tarafından da polise şikâyet edilerek gereğinin yapılması talep edilmiştir.[210]

Sermayelerin başında sevdalının tam tersi durumda olan birde belalılar vardır. Aralarında bir aşk olmadığı halde ekseriya eski münasebetlere istinaden sermayeye adeta balta olur; ondan para sızdırır, bazen de onu müdafaa eder. Belalının en büyük tehdidi ustura ile sermayenin yüzünü kesmek ya da onu öldürmektir. Ne yazık ki arşiv belgeleri sermayelerin başına bela olan bu belalı örnekleriyle doludur. Sonucu hep ölümle ya da adli bir vaka ile bitmekteydi. Nitekim faili meçhul hayat kadını ölümlerinin sebepleri belalılara bağlanmaktaydı. Bulgar Gorozov isimli Gayri Müslim bir sermayede buna benzer bir adli durumda sokakta ölü olarak bulunmuştur.[211]

Sermayenin hayatında son bir safha da metreslik, dostluk veya kapatmalıktır. Genelevin bağlı bir müşterisi bazen bir sermayeyi beğenerek onu genelevden çıkarır ve ona bir ev açar. Genellikle bu hayat ya erkeğin çabuk bıkması veya sermayenin ev hayatına alışamaması sebebiyle azami yedi sekiz aydan fazla sürmez.[212] Kapatma evlerinde ise, metreslerle fuhuş yapılıyordu. Kapatma denilen metres, erkeğin seçeceği bir evde oturuyor, erkek buraya her akşam veya haftanın bazı günlerinde gelip gidiyordu. Kapatma ortamının da yaygın olduğu yerler İstanbul'da; Kumkapı, Yenikapı, Samatya, Yedikule, Fener, Kuzguncuk, Ortaköy, Yenimahalle, Büyükdere kıyıları ve Anadolu'nun çeşitli vilayetleriydi.[213] Sapanca taraflarında bu duruma örnek teşkil edecek bir durum yaşanmıştır. Sapanca bölgesinde görev yapan Nahiye Müdürü Zeki Bey'in meftun olduğu sermayeyi evinde bulundurması sebebiyle, yaptığı uygunsuz durum nedeni ile ahali tarafından evinin etrafı kuşatılmıştır. Duruma yetkililerce müdahale edilmek zorunda kalınmış, nahiye müdürü de görevinden uzaklaştırılarak tahkikat yapılmıştır.[214] Yine başka bir belgede ahali tarafından şikâyet edilen Midilli Mutasarrıfı Nusret Paşa'nın Hıristiyan'larla çok samimi olup bir İtalyan karısını metres edindiği ve Hıristiyanların bundan yüz bularak vergi vermekten kaçındıkları bildirilmiştir.[215]

---

[210] BOA, **TFR.I..KV..,** 210/20945.
[211] BOA, **TFR.I..MN..,** 14/1395.
[212] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.e**., 23.
[213] Rasim, **a.g.e.,** 268.
[214] BOA, **DH.MKT.,** 1103/65.
[215] BOA, **Y..PRK.ASK.,** 250/35.

Bir hayat kadını 18 yaşından nihayet 28-30 yaşına kadar genelevlerde çalıştığı düşünülürse, burada ki hayatlarının bitmesinden sonra yaşadıkları hayat da merak uyandırıcıdır. Bunların paralı, güzel ve zeki olanları ev sahibi, parasız ve çirkin olmakla beraber beceriklileri teyze, bu meziyetlerin hiçbirisine sahip olmayanları da dilenci olurlardı. Bilhassa, bunların hastalık dolayısıyla genelevlerde çalışamayacak olanları hayatlarını dilenerek geçirmeye mahkûmdu.[216]

6.4. Hastalık ve Suç Yuvası Genelevler

Fuhuş ve zina esas itibariyle büyük bir suçtu. Bütün Sami dinlerde de yasak ve günah olarak kabul edilmektedir. Aile hayatının düzenini bozan, gayri meşru cenin ve nevzat cinayetlerine sebep olan en büyük günahlardan biriydi. Nitekim Osmanlı Devletinde buna benzer birçok olay şikâyete konu olmuştur. Bu duruma örnek teşkil edecek bir hususta kayıtlara geçmiştir. Roşden nahiyesinde yaşayan ve sermayelik yapan Mitro isimli bir hayat kadını, zina sonucu doğurmuş olduğu bebeğini boğdurmak suretiyle öldürmüştür. Bu vahim ve üzücü durum direk yetkililere bildirilerek ceza-i hükmü gerçekleştirilmiştir. [217] Fuhşun bütün bu günahlardan farklı olarak zararı da efrenci gibi hastalıkların bulaşmasına vasıta olmasındadır. Efrenci hastalıklar denince hatıra en iğrenç ve tehlikeli iki hastalık gelirdi. Bunlar frengi ve belsoğukluğuydu. Frengili hastalıklı bir insanla cinsi temasta bulunarak almak ne kadar kolaysa, vaktiyle tedavi ettirilmediği takdirde insanın bütün damarlarına ve vücuduna yayılması da o kadar kolaydı. Vücuda yayılan mikrobunda tamamıyla vücuttan atılması çok güçtü. Vücutta kalan mikrop cinnet ve felce kadar gidebilecek neticeler doğuruyordu. Bulaştığı gibi hastanın bütün vücudunda da kendisine ilelebet lanet okutturacak bir miras olarak kalırdı. Bununla beraber, frenginin tedaviye derhal başlandığı takdirde, tamamıyla ve süratle iyileşme görülebilirdi. Tedaviye geç başlandığı takdirde de uzun ve daimi tedavi ile tedavi edilebilir bir hastalık hale getirilmesi, hatta şifası bile mümkün olabilirdi.[218]

Hükümetlerin fuhşu sık bir kayıt ve kontrol altına almakla hastalıkların yayılmasına mani olmaya çalışmıştır. Bu sebepledir ki, İstanbul Şehremaneti Sıhhiye Müdüriyeti'nin de başlıca meşguliyeti emrâz-ı zühreviyye ile mücadele teşkil eder. İstanbul Emraz-ı Zühreviyye Müdüriyeti'nin faaliyetleri önemli neticelerde vermiştir.

---

[216] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.e**., 24.
[217] BOA, **TFR.I.SL..,** 72/7180.
[218] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.m**., 24.

Bu müdüriyet dispanser, hastane ve gezici teşkilatıyla zührevi hastalıkların tedaviye devamını ve hastalıkların tamamıyla iyileşmesinde çaba harcamıştır. Bu müdüriyetin dispanser ve hastanesinde her türlü muayene ve tedavi en son, en sıhhi ve temiz usullerle, herkes için tamamıyla ücretsiz uygulanmıştır.[219] Ayrıca belediyede ücretsiz olarak tedavi imkânı sunmaktaydı. Frenginin masumane temasla da bulaşması yüzünden Üsküdar'da birbirlerine hastalık bulaştıran bir takım işçi grubunun da tedavisinin belediye tarafından ücretsiz olarak yapıldığı bilinmektedir.[220]

Polis zabıta-i ahlakiye teşkilatınca fuhuş yaptığı belli olan her kadınlar muayene için müdüriyete sevk edilir. Burada muayenesi edilerek hastalık teşhisi konulanlar tedaviye tabi tutulur ve kendisine fuhşun fenalıkları hakkında nasihatte bulunularak bu yoldan vazgeçmesi tavsiyesi verilir. Hastalığı tekrar eden kadınlar tekrar muayeneye sevk edilir ve bu suretle fuhşa devam ettiği için kadına müdüriyetçe vesika verilerek hastalıklı olarak kabul edilir, haftalık muayeneye tabi tutulur. Hasta ve sağlam sermayeler her hafta muayyene günlerde muayeneye gelmek mecburiyetindedirler. Muayeneleri neticesi hakkında hüviyet varakalarına şerh verilir. Ve hastalıkları ileri derecede bulunanlar hastaneye sevk olunarak hastalık düzelecek bir hale girinceye kadar burada alıkonulur. Bütün bu durumlarda hüviyetine kayıt ettirilir.[221] Öyle ki, geneleve giden bir adam temasta bulunacağı sermayenin hüviyet varakasını talep ederek onun hastalık durumunu öğrenebiliyordu. Muayeneye tabi genelevler, sınıflarına göre ayda ufak bir ücrete tabi olunarak muayene masrafı buradan karşılanıyordu.[222] Şehri terk edecek olan sermaye hayat kadınları, müdüriyete haber vermek mecburiyetindeydi. Bunlardan hasta olanlar bilhassa sıkı surette takip edilerek gittikleri mahallin dispanserinde tedaviye devam etmelerine imkân verilmiştir.[223]

Bütün bu fuhşa karşı alınan önlemlerin yanında yabancı devletlerin, Osmanlı Devletinde bazı yabancı hayat kadınlarının birer casus olarak kullanıldığı bilinmekteydi. Birinci Dünya savaşının sonlarına doğru bu casusluk işlerine Osmanlı aleyhine faaliyet de bulunan iki Müslüman hayat kadınına da dâhil olduğuna şahit olmaktayız. Hükümet kendi iç işlerinde hastalıklara karşı hayat kadınlarıyla mücadele ederken dış işlerinde de bu ahlak yoksunu kadınlarla mücadele etmeye

[219] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.e**., 25.
[220] BOA., **DH.MKT.,** 2625/41.
[221] BOA, **DH.EUM. SSM.,** 31/9 ; BOA, **DH.EUM.AYŞ.,** 1/32.
[222] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.m**., 25.
[223] BOA, **DH.MKT.,** 2645/88. ; BOA, **DH.MKT.,** 2671/16.

devam etmekteydi. Nitekim Atina'da fahişelik yapan ve düşmanla birlik olan Saime Belkıs ile Bebekli Makbule hakkında devlet kapsamlı bir araştırma yapmış. Durumu kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Almanya ile arasında ki haberleşmeyi öğrenmeye çalışan ve Fransa adına casusluk işini yürüten yabancı hayat kadınlarının da faaliyetlerine engel olunmuştur. Devlet geniş istihbarat ağı sayesinde bu iki durumun önüne geçmiştir.[224]

Mütareke Döneminin önemli bir kaynağı olan Resimli Ay dergisinde Emrâz-ı Zühreviye'de tedavi edilen hastaların adedinin 1916'da 1.150'yi geçtiği belirtilmiştir. 1926'da ise 1.347 frengili hastanın tedavi gördüğünü, bu rakamın 1927'de ise 901 frengili hastaya indirildiği belirtilmiştir. Bu rakamlara dayanarak hayat kadınları arasında frenginin azalması dikkat edilecek bir hususstaydı. Bu sayıların düşüşünü sağlık teşkilatının ciddi anlamda uğraşları ve sıkı takipleri neticesinde gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Yalnız dönemin kaynaklarında frenginin tamamen yok olmadığını halkın kendi sağlığını düşünerek evlerinde oturması gerektiği de belirtilmiştir.[225]

[224] BOA, **DH.EUM.5.Şb.,** 63/38.
[225] "İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **a.g.e**., 25.

7. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ FRENGİ İLE MÜCADELE

7.1. Mütareke Döneminde Frengiye Karşı Alınan Önlemler

Frengi hastalığı ile mücadele mütareke döneminde de gerek tıbbi gerek teknik yöntemlerle devam etmekteydi. Devlet halkın sağlığını tıbbi olarak sağlanmaya çalışsa da, asıl iş halka da düşüyordu. Halkın hastalık konusunda bilinçlendirilmesi ve aydınlatılması hususu bu yüzden en önemli unsurlardan biriydi.

Sıhhiye Müdürüyet-i Umumiyyesi, halkı aydınlatmak için bir bildiri yayınlamıştır. Frenginin halkı zevklerinden, sıhhatlerinden ve yaşamlarından mahrum ettiğini belirtmiştir. Bu bağlamda hastalığın adeta bir milli afete döndüğünü, ülke insanlarında bu afeti cahillikleri ve suiistimalleriyle körüklediğini belirtmiştir.[226] Bu kapsamda Sıhhiye Müdürüyet-i Umumiyyesi, Dönemin gazeteleriyle iş birlikçi olarak çalışarak halkı bilinçlendirmeyi hedeflemiştir. Frengi konusunda halkın bilinçlendirilmesi için yazılar ve makaleler yayınlanmıştır. Pzey Medikal adlı yabancı bir makaleyi özetleyerek tercüme ettirildiğini 28 Ağustos 1920 tarihli Alemdar Gazetesi'nde yayınlatıldığını görüyoruz. Halka hastalığın teşhis ve tedavisi hakkında bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Bu makalenin içeriğinde:

Frengi hastalığının cinsi temasla hastadan sağlam bir insana geçtiğini, cinsi temastan yaklaşık 20 gün sonra mikrobun bulaştığı yerler üzerinde ufak ufak yaralar ortaya çıktığını, hemen ardından 15-20 gün içerisinde de mikrobun kana geçtiğini bundan kaynaklı vücutta kırmızı lekeler görüldüğü ve hastalığın vücuda bu şekilde yerleştiğini anlatır. Bu belirtileri gören insanların şüpheye düşmesi durumunda hemen inceleme için sağlık kuruluşuna başvurması gerektiği belirtilmiştir. Fakat alınan kan testlerinde mikrobun kanda anlaşılabilmesi için, hastalığın üzerinden 13-17 günlük kuluçka süresinin geçmesi gerektiği belirtilmiştir. Aksi halde kan testinin negatif sonuç verebileceğinin üzerinde durulmuştur. Frenginin kuluçka süresinde yaraların görüldüğü aşamada yok edilebilirse veya 606 tedavisi uygulanabilirse,

[226] Johnson, **a.g.e.,** 316.

hastalığın yayılması engellenerek hastanın tamamen iyileştirilebileceği ifade edilmiştir.[227]

Dönemin gazetesinde yer alan bir habere göre de Sıhhi Müze'de özel bir daire açılarak, Frengiye dair makalelere ve resimlere yer verilmiştir. Halkın görseller ve yazılarla bilgilendirmeyi hedefleyen Sıhhiye Müdürüyet-i Umumiyyesi, halkın bu müzede ki özel daireden haberdar olup ziyaret edebilmesi için gazeteler aracılığıyla duyuruda bulunmuştur.[228]

Sıhhiye Müdürüyet-i Umumiyyesi, aynı zamanda Hıfzusıhha Şubesi Müdürü Aristidi Bey'in başkanlığında Frengi Mücadele Komisyonu da, bel soğukluğunun ve frenginin tedavisi hakkında sokaklara ilanlar yapıştırmasına karar verilmiştir. Ayrıca Türkçe ve diğer dillerde halka konferanslar verilmesi uygun görülmüştür.[229]

Kadıköy Rızap Paşa Duvardibi mevkiindeki 6 genelev Polis Müdüriyeti'nin karanıyla 1919 yılı başlarında açılmıştı. Genelevlerin yakınında oturan sakinler, çocuk ve genç kızlarının önünde, açıkta fuhuş yapıldığı gerekçesiyle bu evlerin kapatılmasını veya başka bir yere taşınmasını istiyorlardı. 7-31 Mayıs 1921 tarihleri arasında Polis Müdüriyeti ve Dâhiliye nezareti nezdinde sürdürülen kapatma girişimlerinden herhangi bir sonuç alınamadığı gibi 28 Mayıs'ta 7. genelev de açılmıştı. Bu uygulamaya tepki gösteren sakinler şikâyetlerini padişaha intikal ettirmeyi düşünmüşlerdir. Bu genelevlerin kapatılması istenmiştir. Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi ise 11 Temmuz 1921 tarihide Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği tezkereden genelevlerin kapatılmasına ve yerlerinin değiştirilmesine şu nedenlerle olumsuz bakıldığını belirtmiştir;

- Genelevlerin dağınık mahallelerde bulunmaları sakıncalıdır.
- Zührevi hastalıkların ve ahlaksızlığın yayılmasının önlenmesi için bunların bir arada ve bir mahalde tutulması gerekmektedir.
- Emraz-ı Zühreviye Nizamnamesi, genelevlerin belirli mıntıkalar dâhilinde açılmasını emrettiğinden Polis Müdüriyet-i Umâmiyyesi Muâvinligi'nin başkanlığında toplanan komisyon, Kadıköy civarındaki genelevlerin Rıza Paşa mevkii Duvardibi mahallinde faaliyet göstermesi gerektiği kararı almıştır.

[227] **Alemdar,** 28 Ağustos 1920, nr. 2913.
[228] **Sabah,** 28 Temmuz 1919,nr. 10668.
[229] **İkdam,** 14 Nisan 1920, nr. 8321.

- Genelevlerin kapatılması halinde sermayeler başka mahallere dağılacak ve ahlak-ı umumiyyeyi de bozacaklardır. Bu da halkın şikâyetine yol açacağından, genelevlerin burada bırakılması zorunludur. Halkın rahatının temini için genelevlerde içki ve çalgı da yasaklanmıştır.[230]

Mütareke dönemini de içeren 1917-1920 yılları arasında yakalandıkları frengi ve benzeri cinsi münasebet sebebiyle bulaşan hastalıklardan dolayı Şişli Emraz-ı Zühreviye Hastanesi'ne tedavi için gelen toplam 11.863 kadının 5.106 frengili hastası Hristiyan kadınları oluştururken, 6.757 frengili hastası da Müslüman kadınlardır. 1917-1920 yılları içerisinde hastaneye tedaviye gelen ve iyileşen frengili hastaların sayıları şu şekildedir:

Tablo 7.1. 1907-1920 Frengili Hasta Kaydı

TARİH	Müslüman	Hıristiyan	Toplam
	Hastaneye Giren		
1917	742	553	1.295
1918	994	689	1.683
1919	534	618	1.152
1920	507	485	992
	Hastaneden Çıkan		
1917	692	497	1.189
1918	846	606	1.452
1919	481	611	1.092
1920	318	528	846
Toplam Hastalar	**5.114**	**4.587**	**9.701**

Kaynak: Johnson Richard Clarence, **İstanbul 1920**, Çeviri: Taner Sönmez, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, 314.

7.2. Milli Mücadele Dönemi Frengi ile Mücadele

Kurtuluş savaşında 8.167 kişi savaştan ve 22.543 kişi ise bulaşıcı hastalıklardan ölmüştü.[231] Birçok büyük savaşın, felaketin ve yokluğun sonuçlarını yaşayan, yeni bir devlet kurmaya çalışan ülkemizin cinsel yolla bulaşan hastalıklar ile mücadelesinin, aile kurumunun etkilenmesi ve sağlık denetimlerinin de yokluğu nedeniyle hem önemli hem de güç olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim o sıralar en sık

[230] BOA, **DH.KMS.,** 61/1.
[231] Necati Dedeoğlu, **Cumhuriyetten Bugüne Bulaşıcı Hastalıklarda Değişme ve Sağlık Politikalarıyla İlişkisi**, Ankara: Toplum ve Hekim Dergisi, Cilt 23, Sayı 6, Kasım 2008, 432.

görülen cinsel yolla bulaşan hatalıklardan olan frengi özellikle İstanbul başta olmak üzere artmakta ve bulaşın önlenmesi durdurulamamaktadır. 1919-1920 yıllarında dinleri fark etmeksizin 6.510 kadın frengi ve bel soğukluğu nedeniyle Emraz-ı Zühreviye Hastanesi'ne yatırılmıştı. O dönemde Bolşevik ihtilalından kaçan binlerce Rus'un İtilaf devletleri tarafından İstanbul'a getirilmesi, özellikle İstanbul'da hastalığın artmasına sebep olmuştu.[232]

Hastalıkla ilgili ilk yasal çalışma, 18 Ekim 1915 tarihinde "Emraz-ı Zühreviyenin Men-i Sirayeti" Zührevi Hastalıkların yayılmasının engellenmesi hakkında bir nizamname çıkarılarak yürürlüğe konmasıydı. Bu nizamnameye göre, zührevi hastalıkların yayılmasını ve bulaşmasını engellemek amacıyla özel örgüt kurulacak, bu örgüt İstanbul'da Polis Genel Müdürlüğü'ne taşrada mülki idareye bağlı olarak çalışacaktır. Zührevi hastalığı bulunan bir kişiyi muayeneden kaçıranlara, başka bir kişiyle ilişkide bulunmasına aracılık edenlere cezai hükümler uygulanacak, bu suçların işlendiği umuma ait binalar da geçici veya sürekli olarak kapatılacaklardır. 23-26 Haziran 1920 tarihinde, bu nizamnamede Polis Genel Müdürlüğü ile Sağlık Genel Müdürlüğü'nün önceki istekleri doğrultusunda değişiklik yapılarak inzibatla ilgili işler Polis Müdürlüğü'ne, sağlık ve idare ile ilgili işler de Sağlık Genel Müdürlüğü'ne bağlanmış, Polis Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tesisleri de Sağlık Müdürlüğü'ne devredilmişti.[233] Bu dönemden sonraki ilk yasal çalışma ise yeni Türk Hükümeti tarafından Milli Mücadelenin en yoğun geçtiği dönemde yapılacaktı.

Milli Mücadele dönemi en önemli memleket meseleleri konuşulur iken, frengi hastalığının bu kadar çok önem arz etmesinin sebebi, hastalığın savaş meydanlarına da taşınmasıydı. Nitekim konuyla ilgili Bolu Milletvekili Dr. Fuat Bey (Fuat Umay) konuya ayrıca yoğun ilgi göstererek geniş bir araştırma yapmıştır. Önceleri Bolu ve Kastamonu'da frengi hastalığın yaygın olarak görüldüğünü, bu hastalığın Balkan harpleri ve Dünya harbinden sonra daha da fazla yayıldığını mecliste beyan etmiştir. Bununla birlikte hastalığın Kütahya ve Eskişehir'e yayıldığını en vahimi de bu hastalığın cephedeki askerlere de sıçradığını bildirmiştir. Konuyla ilgili dönemin Kütahya sıhhiye müdüründen raporlar alarak, görüştüğünü ve araştırmalar yaptığını belirtmiştir. Sıhhiye müdürünün tuttuğu kayıtlar da frengi

[232] Nuran Yıldırım, **İstanbul'un Sağlık Tarihi,** İstanbul: Avrupa Kültür Başkenti Yayınları, 2010, 96.
[233] Bilal Ak, **Türkiye Cumhuriyeti'nde sağlık hizmetleri,** Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 435.

hastalığının kayıtlı olarak üç bin kişide bulunduğunu beyan etmiştir. Kütahya da yayıldığı görülen frengi hastalığında ki bu rakamın yapılan bir araştırma sonucu gözler önüne serilmediğinin bu rakama ulaşılmasında ki en büyük etkenin insanların askerlik ve muayene için başvurdukları sıhhiye müdürlüklerinin yaptıkları muayene sonucunda ortaya çıktığı ifade edilmiştir.[234] Bu durumun Kütahya için bir abartı olduğunu söyleyen Kütahya Milletvekili Cemil Bey'in konuşmasına, Dr. Fuat Bey konunun ciddi bir boyut kazandığını belirterek Kütahya sıhhiye müdürlüğünde ki kayıtlara kendisinin de ulaşabileceğini ifade etmiştir.[235]

Dr. Fuat Bey frengi hastalığının yarattığı büyük tahribatın bilincinde olanlardan biri olduğunu her defasında konuşmasında yinelemiştir. Özellikle yaptığı araştırmalar sırasında kendisinin de şahit olduğu bir nahoş olayı meclise taşımıştır. Bu konuyu meclise taşımasında ki en büyük sebep dönemin kanunlarının ceza hukukunda, kanun boşluğunun olmasıydı. Frengi ile ilgili bilerek ve isteyerek hastalığı bulaştıran kişilere karşı, işlenen suçların cezasız kalması durumu oldukça yaygındı. Suçlular, kanun boşluğundan kaynaklanan cezasızlık hükmüyle karşı karşıya kalmaktaydı. Ne var ki bu durumu örneklerle açıklayarak bir şekilde gözler önüne sermek niyetindeydi. Meclise taşımış olduğu olayda frengili bir erkek hastanın, hastalığını bile isteye izdivaç vaadiyle üç kadına bulaşmasından dolayı olaydaki, kanuniyetsizliğin çaresizliğinden şikâyetçi olmuştur. Çünkü dönemin kanunlarında şahsın yapmış olduğu kabahati değerlendirecek bir kanun olmadığından adam ceza almaktan kurtulmuş, üç masum kadın ise hastalığı ömürlerinin sonuna kadar taşıma mecburiyetinde kaldığını beyan etmiştir. Bu örnekten yola çıkarak memleketin bu hastalıkla ilgili bir kanuna ihtiyacı olduğunu ve frengi ile ilgili hazırladığı kanun tasarısını meclise beyan etmiştir.[236]

Dr. Fuat Bey, bu kanun tasarısının elini güçlendirmek için özellikle nüfus olgusu üzerinde durmuştur: "Memleketimizin derece-i nüfusunun tezayüdüne ve vaktiyle darbımesel olmuş ırkımızın bünyesinin tekemmülüne medar olmak ve bu müthiş hastalıktan birçok vatandaşımızı kurtarmak"[237] şeklinde ifade etmiştir. Halkın gözünde ve dahi muhalif vekillerin gözünde hastalığın bilinçsizliğini nitelendirebilmek için frengiyi şu sözleriyle ifade etmiştir*:* "Frengi, bedenimizin

[234] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZB. C.),** Devre 1, Cilt: 1, 35.
[235] **TBMM ZB. C.** , Devre 1, Cilt: 1, 35.
[236] **TBMM ZB. C.** , Devre 1, Cilt: 1, 35, 36.
[237] **TBMM ZB. C.** , Devre 1, Cilt: 1, 33.

nazarımda bugün memleketimizde Yunanın yaptığı fenalıktan daha fazla fenalık yapmaktadır. Bugün ahalimiz Yunanın düşman olduğunu bilir. Fakat frenginin kendisine yapmış olduğu tahribatı bilmez."[238] Bütün bu söylemlerden hareketle kanun tasarısı meclise sunulmuştur.

Belirtilen kanun tasarısı:

Madde 1- Her frengili istediği bir tabibe kendisini tedavi ettirmeğe, şekil ve müddeti tedavisi hakkında tabibi müdavisinden musaddak vesikayı nezdinde bulundurmağa mecburdur.

Madde 2- Her tabip müşahede ettiği frengi vakasını hüviyeti tasrih etmeksizin yirmi dört saat zarfında Hükümet tabibine, bu bulunmadığı takdirde belediye tabibine ihbar etmeğe mecburdur.

Madde 3- Tayin edilen zamanlarda tedaviye gelmekten imtina eden frengilileri tabibi müdavileri Hükümet tabibine, bu, bulunmadığı takdirde belediye tabibine ihbara mecburdurlar.

Madde 4- Frengililer, hastalıklarını sağlam eşhasa sirayet ettirmemek için etibbanın tavsiye ettikleri tedabiri sıhhiyeye riayete mecburdurlar.

Madde 5- Her tabip tedavi ettiği frengili eşhasa marazın eşkâli mühimmei sirayetini ve buna muktazi vesayayı vazıh olarak beyan ve tefhime mecburdur.

Madde 6- Teehhül raporları her tabip tarafından verilebilir. Ancak inzibatı sıhhiyi temin için mahallin Hükümet ve bu bulunmadığı takdirde belediye tabibine işbu rapor ibraz edilerek kaydettirilir.

Madde 7- Alelûmum frengililer müessesatı resmiyede meccanen tedavi olunurlar.

Madde 8- Balâdaki maddelerden birine riayet etmeyenler elli liradan iki yüz liraya kadar cezai nakdiye veyahut bir haftadan iki aya kadar hapse, mahkûm olurlar.

Madde 9- Frengi ile malûl olan bir şahıs hastalığının başkasına sirayetine bilerek sebebiyet verdiği surette bir seneden üç seneye kadar hapis ve yüz liradan beş yüz liraya kadar tazminat ile cezalandırılır. Alman bu tazminat mutazarrır olan şahsa verilir. Zevceynden biri diğerine bu hastalığı naklederse cezanın âzami tatbik olunur.

[238] **TBMM ZB. C**. , Devre 1, Cilt: 1, 41.

Madde 10- Frengiliyi tedaviye teşebbüs eden mutatabbipler bir seneden üç seneye kadar hapis veya elli liradan yüz liraya kadar cezayi nakdî ile mahkûm olurlar.

Madde 11- İşbu kanun tarihi nehrinden itibaren meriyül icradır.

Madde 12- İşbu kanunun tatbikma Adliye ve Sıhhiye Vekilleri memurdurlar.[239]

Bu kanun tasarısının gerekliliği diğer vekillerin de nazar-ı dikkatini çekmişse de hastalığın ihmal dâhilinde yayıldığını dikkate çekerek hastalıkla ilgili sadece frenginin tatbiki ve tedavisinin kâfi olacağını dile getiren milletvekilleri olmuştur. Kanun tasarısının gerekliliğini savunup destek veren Lazistan Milletvekili Dr. Abidin Bey, frengi hastalığından adeta bir illet gibi bahsederek tedavisinin imkânsızlıklarını anlatmıştır. Ayrıca Türk nüfusunun büyük oranla bu hastalık yüzünden kötü etkilendiğini, frengi illetini taşıyan anne ya da babanın çocuklarının engelli olarak doğduğunu ve bu durumun yeni neslin sağlıksız olarak yetişmesine neden olacağına dikkati çekmiştir.[240] Bütün bu itirazlar neticesinde Mustafa Kemal'in önderliğinde kanun teklifinin maddeleri oylamaya teker teker alınmıştır.

Kanun Tasarısının ilk maddesinin her doktora muayene olabileceği ifadesinin gerekliliğini, tartışmalar içinden sıyrılarak, Bursa Milletvekili Operatör Dr. Emin Bey açıklık getirmiştir. Söz konusu hastalığın bir çiçek ya da kolera gibi utanılmayacak bir hastalık olmadığından kişilerin ayıp olarak gördüğü bu illetin gizli olarak güvenebileceği bir doktora fevkalade anlatabilmesine olanak sağlamak için olduğu ifade edilmiştir. Bu sayede tespit edilemeyen frengi hastalıklarının da tespitine olanak sağlanarak hastalığın kontrolüne müdahale edilebileceği ifade edilmiştir.[241] Bu şekilde birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü maddeler sorunsuz bir şekilde kabul edilmiştir. Fakat beşinci madde için Erzurum Milletvekili kanun tasarısında bahsedilen muayene şekline karşı çıkmıştır. Bunu Bursa da şahit olduğu bir örnekle desteklemiş olup, bir şahsın namussuzca muayene yaptığını genç kızları kendi münasebetsizliğine alet ettiğini beyan etmiştir.[242] Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey de bir genç kızın mahrem yerlerinin muayenesini uygun

[239] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 34, 35.
[240] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 36.
[241] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 36.
[242] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 38, 39.

görmediği yönünde beyan vermiştir.[243] Milletvekillerinden bazıları bakire kızlar için frengi muayenesinin uygun olmadığına dair tartışmada görüşlerini bildirmişlerdir. Zira tasarıya karşı çıkan milletvekillerine göre zaten bakire olan bir kıza frengi bulaşamazdı.[244] Fakat Milletvekili Doktorlar "Masum frenginin" de farkındaydı. Fakat buna rağmen muhalif vekiller ikna olmamaktaydı. Kızların muayenesi tartışması sürerken Bursa Milletvekili Operatör Dr. Emin Bey, Kızlara özel bir tıbbiye mektebi açılması fikrini ortaya atmıştır. Böylece kızların muayenesi için kadın doktorlar yetiştirilebileceği fikri doğmuştur. Bütün bu tartışmaların sonucunda beşinci madde de değiştirilerek kabul edilmiştir.[245]

Bu kanun tasarısının da en önemli dikkati çeken diğer bir durum ise ülkenin içinde bulunduğu maddi olanaksızlıklardır. Konuyla ilgili milletvekillerinin yer yer doktorların ücretsiz muayenesiyle ilgili tartışmalara katılmıştır. Özellikle kanun tasarısının 7. maddesi hastaların doktorlar tarafından ücretsiz tedavisini öngörmekteydi. Fakat dönemin ekonomik elverişsizliği hastalıkta kullanılan ilaçların pahalılığı tartışmanın odak noktası olmuştur.[246] Sonrasında bu tasarı maddesinin de üzerinde küçük değişikler yapılarak devlet güvencesiyle muayene çerçevesi belirlenmiştir.[247] Tasarıda ki diğer maddeler ise ufak değişiklerle yahut aynen kabul edilmiştir.

Kanun tasarısı genel hatlarıyla belirlenip salt çoğunluğun onayıyla ufak değişiklikler yapılarak "Frenginin Men-i Sirâyet ve İntişârının Tahdidi Kanunu" olarak kabul edilmiştir. Onaylanan kanunun son hali şu şekildedir:

Madde 1 - Her frengili istediği bir tabibe kendisini tedavi ettirmeğe şekil ve müddeti tedavisi hakkında tabibi müdavisinden alacağı musaddak vesikayı nezdinde bulundurmağa mecburdur.

Madde 2 - Her tabip müşahede ettiği frengi vakayiini ihsaiyat tanzimine medar olmak üzere hüviyet tasrih etmeksizin yirmi dört saat zarfında Hükümet tabibine, bulunmayan yerlerde belediye tabibine ihbar etmeğe mecburdur.

[243] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 40.
[244] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 40, 41, 42, 43, 44, 45.
[245] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 45, 46.
[246] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 37, 38, 39, 40.
[247] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 37, 38.

Madde 3 - Tâyin edilen günlerde tedaviye gelmekten imtina eden frengilileri, tabibi müdavileri, Hükümet tabibine, Bulunmadığı takdirde belediye tabibine ihbar etmeğe mecburdurlar.

Madde 4 - Tabibi müdaviler hastalığın âhara meni sirayetini temin için marazın eşkâli mühimmei sirayetini havi hastalarını ziri imzalı vesayayı sıhhiye varakası- vermeğe ve hastalar da işbu vesaya ahkâmına riayet etmeğe mecburdurlar.

Madde 5 - Sıhhi teehhül muayenesi muamelâtı, vilâyet veya liva umumî meclislerince tanzim edilen talimatnameler veçhile tatbik ve cereyan ettirilir.

Madde 6 - Alelûmum frengililer müessesatı sıhhiye-i resmiyede ve etibbayı resmiye tarafından meccanen tedavi edilir.

Madde 7 - İşbu kanun ahkâmına ve ona müteferri şûralarca yapılacak talimatnamelere riayet etmeyenler on liradan elli liraya kadar cezai nakdiye mahkûm edilirler.

Madde 8 - Frengi hastalığıyla malûl olan eşhas hastalığın âhara sirayetine bilerek sebebiyet verdiği takdirde altı aydan iki seneye kadar hapsolunur veya yüz liradan beş yüz liraya kadar cezai nakdî alınarak, mutazarrır olan şahsa verilir. Zevceynden biri diğerine bu hastalığı naklederse cezanın haddi azamı tatbik olunur. Bu takdirde, takibatı kanuniye icra edebilmek için malûl zevç ve zevcenin şikâyeti şahsiyesi şarttır.

Madde 9 - Frengiyi tedaviye cüret eden mutatabbipler iki aydan iki seneye kadar hapis veya elli liradan yüz liraya kadar cezai nakdiye mahkûm edilir.

Madde 10 - İşbu kanun ahkâmının tatbiki esnasında eshabı müracaata ıkaı müşkülât eden etibba üç aydan iki seneye kadar hapis ve muvakkaten rütbe ve memuriyetten tard edilir.

Madde 11 - İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iyül icradır.

Madde 12 - İşbu kanunun icrasına Adliye ve Sıhhiye vekilleri memurdur.

1921 yılında kabul edilen, doksan numaralı "Frenginin Men-i Sirâyet ve İntişârının Tahdidi Kanunu" [248] genel hatlarıyla frengi hastalığının önüne geçebilmek için kanunla güvence altına alınmıştır. Kabul edilen kanun ile birlikte frengili

[248] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 96.

hastaların devlet tarafından parasız tedavisini mümkün kılınmıştır. Hastanın kimliği açıklanmadan ihbarı da hastalığın toplumda ki yeri düşünüldüğünde dönemin kişisel verilerinin güvenliği açısından oldukça önemli bir adım olmuştur. Zira hastalık toplum tarafından ayıplanabilecek; yanlış anlaşılabilecek türden bir hastalık olduğu için insanlar bu ayıbı saklama ihtiyacı duymuştur. Bu yüzden hükümet bu gibi ayıplamalarında önüne geçebilmek için hastanın kendini tedavi ettirmesinin zorunluluğunu hukuki bir yaptırım üzerine temellendirmiştir. Hastanın kendisini sadece muayene ettirmesi de yetmiyor aynı zamanda tedaviye düzenli gelme zorunluluğu da hastalara verilmiş oluyordu.

Genel hatlarıyla bu kanunu değerlendirecek olursak; Her frengili hasta, istediği bir doktora kendisini tedavi ettirmeye ve tedavisinin şekil ve süresi hakkında doktorundan alacağı onaylı belgeyi yanında bulundurmaya mecbur olacaktı. Her doktor, gözlediği frengi vakalarını hastanın kimliğini açıklamadan 24 saat içinde hükümet tabibine, hükümet tabibi bulunmadığı takdirde belediye tabibine bildirecekti. Belirtilen günlerde tedaviye gelmekten çekinen frengilileri her frengilinin tedavi amacıyla devamlı olarak gittiği hükümet tabibine, hükümet tabibi bulunmadığı takdirde belediye tabibine bildirmeye mecburdu. Frengi hastalarının doktorları, hastalığın başkasına bulaşmasını engellemek için hastalarına, hastalığın bulaşma şekillerini içeren, imzalı, sıhhi vasiyetler varakası vermeye, hastalarda bu vasiyetlerin hükümlerine uymaya mecbur bırakılacaktı. Sıhhi evlenme muayenesi işlemleri, vilâyet veya liva genel meclislerince düzenlenen talimatnameler suretiyle kontrol ettirilir ve uygulatılır. Bütün frengililer, resmi sağlık kuruluşları ve resmi doktorlar tarafından parasız tedavi edilebilecekti. Bu yasanın hükümlerine ve bu hükümlere uygun olarak çıkarılacak talimatnamelere uymayanlar on liradan elli liraya kadar para cezasına mahkûm edilecekti. Frengi hastası kişiler, bilerek hastalığı bir başkasına bulaşmasına neden olduklar takdirde, alt aydan iki seneye kadar hapis ve yüz liradan beş yüz liraya kadar para cezasına çarptırılacaktı. Ceza parası da, hastalığı bulaştırdıkları kimselere verilecekti. Karı kocadan biri diğerine bu hastalığı naklederse cezanın en büyüğü uygulanacaktı. Ancak yasal uygulamaya geçebilmek için hastalığa yakalanan karı ve kocanın kişisel şikâyeti şarttı. Frengiyi tedavi etmeye çalışan, doktor olmadığı halde doktorluk taslayan şarlatanlar iki aydan iki seneye kadar hapis ve elli liradan yüz liraya kadar para cezasına çarptırırlar. Bu yasa hükümlerinin uygulanması sırasında hastalığı nedeniyle hastalara zorluk çıkaran

doktorlar, üç aydan iki seneye kadar hapisle cezalandırırlar, geçici olarak rütbeleri alınacak ve memuriyetten uzaklaştıracaklardı.

Frenginin bilerek bulaştırılması hususunda durumun kanunsuzluk hükmünden rahatsız olan Dr. Fuat Bey (Umay) bu konuyla ilgili uğraşları sonucu hastalığın bile isteye bulaştırılmasını sağlayan kişilerin cezalandırılmasını meclise kabul ettirmiştir. Artık frengi hastalığını bilerek bulaştıran kişi cezasızlık hükmüyle durumdan kurtulamayacaktı. Dr. Fuat Bey (Umay), tasarısında hapis cezasını iki yıla kadar beyan etmişken,[249] bu rakam meclisteki tartışmalarda durumun ciddiyetinin gözler önüne serilmesiyle birlikte üç seneye kadar çıkmıştır.[250] Ayrıca frengi hastasına tedavide zorluk çıkaran doktorun da cezalandırılması ve kendini doktor olarak gösteren sahtekârların cezalandırılması gibi maddeler de düzenlenmiştir.

Kanunun ardından TBMM toplumun sağlığını korumak için başka bir kanunu daha yürürlüğe koymuştur. 14 Eylül 1920 de kabul ettiği 8 Şubat 1921 de yürürlüğe koyduğu "men-i müskirat" kanunuyla birlikte ülkede alkollü içeceklerin üretimi, ithali, satışı ve kullanımı yasaklanmıştır. Uzun süre tartışıldıktan sonra çıkarılan bu yasa ile birlikte alkollü içecekleri üreten, ithal eden, nakleden ve satanlara her biri için 50 lira para cezası uygulanacaktı. Ayrıca pazarlaması yakalanan alkollü içkiler de imha edilecekti. Açıktan veya gizlice içki içip de sarhoşluğu görülenlere 80 kırbaç vurma cezası uygulanacaktı. Yahut sarhoşluğun durumuna göre 50 liradan 200 liraya kadar para cezası veya üç aydan bir yıla kadar hapis cezası getirilmiştir. Eğer bu suçu işleyenler memur ise, memuriyetlerine son verilecekti. Memurluktan atılanlara da bu cezaya itiraz edemedikleri gibi temyize de götüremeyecekti.[251]

Her iki yasada ki cezalardan anlaşılacağı gibi TBMM sağlık konusunda katı kararlar almış. Bunları uygulamada da kararlı davranmıştır. Alınan koruyucu önlemler ile ülkeyi tehdit eden zührevi ve bulaşıcı hastalıklardan korumayı amaçlamışlardır.

1925 yılının sonlarına doğru Anadolu'da frenginin fazla görüldüğü yerlerde Frengi ile Mücadele Teşkilatları kurulmuştur. Teşkilatların kurulma amacı özellikle tabipler liderliğinde halkın ücretsiz şekilde tedavi olmalarını sağlamak ve üç sene

[249] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 34, 35.
[250] **TBMM ZB. C. ,** Devre 1, Cilt: 1, 96.
[251] **Düstur**, Tertip III, Cilt 1, 63.

boyunca tabip kontrolünde hastalığının geçtiğinden emin olunmaya çalışılmıştır.[252] Ayrıca TBMM hükümeti, hastalık konusunda tecrübeli tabipler içinde kararlar almıştır. 66 yaşına gelip görev süresini dolduran bir tabibin, sağlık sektöründe ki kadro sıkıntısı yüzünden görev süresinin uzatılarak çalışmaya devam etmesi sağlanmıştır.[253]

3 Aralık 1933 yılında Fuhuş ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi yayımlanmıştır. Bu nizamname ile komisyonlar kuran hükümet, fuhuş ile bulaşan zührevi hastalıkların önüne geçmeye çalışmıştır. Osmanlı Devletinde ki alınan kararlara örnek niteliğinde olan nizamname ile fuhuş devlet kontrolünde tutulmaya çalışılmış, hayat kadınlarının icraatları gizli şekilde takip edilmiştir.[254] Ayrıca TBMM frengi tedavisinde kullanılmak üzere yurt dışından Neosalvarsan satın alarak, ilacın ücretsiz şekilde tedavilerde kullanımını sağlamıştır.[255] Maddi olanaksızlar olsa dahi devletin bu yıllarda da özellikle sağlık konusunda sosyal devlet anlayışını ön planda tuttuğunu görmekteyiz.

Tablo 7.2. 1936-1948 Yılları Frengi Vakaları

Yıl	Frengili Hasta
1936	153.268
1937	158.010
1938	155.875
1939	152.215
1940	140.656
1941	141.723
1942	133.466
1943	131.258
1944	127.701
1945	122.631
1946	121.090
1947	117.070
1948	109.598

Kaynak: Mehmet Karayaman, 20.Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2008, 82.

[252] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, **01009962/586891/1.**
[253] CBA, **30-18-1-2., 84/87/22.**
[254] **"Fuhuş ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi",** T.C Başvekâlet Neşriyat Müdürlüğü, Ankara: Müfit Matbaası, 1935, 4.
[255] CBA, **30-18-1-2, 8/9/2 ;** CBA, **30-18-1-2, 26/17/8.**

Erken Dönem Cumhuriyet döneminde 1936'dan 1948 yılına kadar frengi hastalarında gözle görülür bir düşüş gözlenerek başarı elde edilmiştir. Nitekim frengi illeti Osmanlı Devleti'nde de olduğu gibi TBMM hükümetini de maddi ve mental olarak yormuştur.

7.3. Frenginin Türk Soyuna Etkisi Korkusu

Savaş yıllarında hayatlarını cephede ya da cephe gerisinde kaybetmekten kurtulabilenlerin karşılarına verem, tifüs, frengi gibi hastalıklar çıkmıştı. Sadece savaşın kendisi ve salgın hastalıklar yaşam şartlarını zorlamamaktaydı. Aynı zamanda temel ihtiyaçlarda ki yokluk da Anadolu halkının yaşam şartlarını zorlamaktaydı. Pek çok aile için savaşlar, ölüm ya da kalıcı hasar anlamına gelmişti.[256] Birinci dünya savaşı deneyimi genel olarak sağlığın önemini bir kez daha gözler önüne sermişti. Buradan da anlaşılmıştır ki modern devletler, sağlık çalışanları ile milli varlığını korumak için tüm gücünü kullanmalıydı.[257]

Birinci dünya savaşı sonrasında İstiklal Savaşı'nı yürüten kadrolar Fransız Devrimi'nin aydınlanmacı düşüncesi ile yetişmişler ve yeni ulus devletin tesis edilmesi için çalışmalara başlamışlardı. Türkiye sınırları içindeki nüfus 1912-1924 yılları arasında yaklaşık % 20 azalmıştı. İstanbul'un nüfusu 900 binden 700 binin altına, İzmir'in nüfusu 300 binden 150 bine inmişti.[258]

Ömer Seyfettin'in 1919 yılında İfham gazetesinde çıkan bir makalesinde, önceden Dâhiliye Nazırlığı yapmış Adil Bey'in göndermiş olduğu mektuptan aktarma yapmıştır. Bahsettiğimiz mektupta bizi alakadar eden önemli kısım Türkiye'de dört milyon Türk'ün varlığından bahsetmiş olmasıdır. Bu dört milyon insandan iki buçuk milyon insanın Osmanlı'nın katılmış olduğu muharebelerde öldüğünü ifade etmektedir. Geriye bir buçuk milyon insanın kaldığı ifade edilmiştir. Filozof Rıza Tevfik ve Selim Sırrı Bey bahsi geçen bir buçuk milyon insanın da, ırk

[256] Mahzar Osman Uzman, **Cumhuriyetin Sıhhat Siyaseti**, İstanbul: Kader Matbaası, 1933, 57.
[257] Zeki Ragıp Yalım, **Milli Varlık Bakımından Sağlık**, Ankara: CHP Konferanslar Serisi, Kitap 13, 1940, 65.
[258] Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi,** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, 177.

açısından bozulduğunu ve de değişime uğradığını müşterek bir makalelerinde kanıtlamışlardır, demektedir.[259]

Birçok Osmanlı entelektüeli ve tip adamı Batı'daki gelişmeleri yakından izliyor ve bu fikirlerin okur-yazar halk arasında yayılmasına aracılık ediyordu. Batılı yazarları Türkçeye çeviriyor veya onların fikirlerinin özünü sadeleştirip gazete ve dergilerde yayınlıyorlardı. Soyut psikiyatrik korkular somut halde göstermek içinmiş gibi, Mazhar Osman Cihan Harbi yıllarında başhekimi olduğu Sisli LaPaix Hastanesinde "Emraz-ı Akliye ve Asabiye Müsamereleri" düzenlemiş ve kapılarını İstanbul'un ileri gelenlerine; mesela, Abdülhak Hamitler, Mahmut Sadıklar, Celal Nuriler, Cenaplar, Süleyman Nazifler, Hüseyin Rahmiler ve diğerlerine açmıştı.[260]

Bu aydınlar, histeri, şizofreni, nevrestanya, frengi ve tereddi gibi konularda tebliğler dinleyip, histerikler ve diğer müteredditer üzerindeki canlı müşahedelere ve hipnozlara tank olmuşlardı. Osmanlılar kendilerinin politik ve askeri yönden ciddi bir gerileme sürecinde olduklarını biliyorlardı. Bilindiği gibi devam eden mağlubiyet, toprak ve nüfus kaybı sosyal Darwinist bir kalıp içinde yorumlandı.[261]

Hasan Tahsin, bir Öjenik cemiyeti kurmuştu. Öjenikten kısaca bahsedecek olursak, kurucusu olan Francis Galton tarafından insanların genetik özelliklerini düzenlemek amacıyla bilimsel olarak yönetilen ayıklama olayının uygulaması olarak tanımlanır. Bu fikre göre "iyi" özellikleri olan aileler çocuk yapmaya teşvik edilmeli, "kötü" özellikleri olanlarsa aile kurmaktan kaçınmalıdırlar.[262]

Hasan Tahsin nüfus konusunda Osmanlıların çok daha kötü bir durumda olduklarına emindi. Yazısında Türkiye için ayrıca kehanetli bir ikazı vardı: "Titanik batmalı ki, tahliye sandallarının (filikaların) lüzumu anlaşılsın." Türkiye'de nüfus azalmasına ve frengiye değinen Hasan Tahsin, köyler ve şehirlerin frengiden dökülen

---

[259] Ömer Seyfettin, **Makaleler 2-Tercümeler,** Haz. Hülya Argunsah, İstanbul: Dergah yayınları, 2001, 210. Bknz: Yücel Yanıkdağ,. **Osmanlı'dan, Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı,** Editörler: Burcu Kurt ve İsmail Yaşayanlar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017, 47-70.

[260] İhsan Şükrü Aksel, **Dr. Ihsan Şükrü Aksel'in Nutku,** İstanbul: İstanbul Seririyattı Yayınları, Cilt 21, Sayı 8, 1938, 167.

[261] Atila Doğan, **Osmanlı Aydınlar ve Sosyal Darwinizm,** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, 221.

[262] Yücel Yanıkdağ, **Tip ve Milliyetçilik 1914-1939**, Çeviri: Nurettin El-hüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2014, 15.

milyonlarca kardeşlerimizle dolu olduğunu ekler. Frengi bir "maraz-ı ahlakiye" ve ictimaiyye olsa da, daha önemli olan millet ve ırk üzerinde yaptığı tahribattı.[263]

Endişeli reformcular milli gövdenin hastalıklarına göndermeler yaparken, tüm nüfusun yenilgide eşit bir pay olduğunu öne sürdüler. İdman mecmuasında "zayıf ırk" gibi şaşırtıcı bir isim altında yayınlanan makale serisinde, Burhannedin Felek Bey zayıf ırk için Dünyada Osmanlılardan daha iyi bir misal olmadığını yazar. Ona göre zayıf ırkın alametleri zayıf vücut, zayıf dimağ ve hisler, noksan muhakeme, ahlaksızlık ve azimsizlikti.[264] Bunları ve ırkın zayıflığını "milli bir tehlike" olarak niteledi.[265]

Kastamonu'da muayene edilen askerlerin yüzde otuzu frengiden, yüzde yirmi beşi diğer hastalıklardan dolayı asker olamamıştı.[266] Bu hakikatler bir süredir devam etmekte olan ırk-i çöküş ve Irk-i zayıflığın kanıtıydı.[267] Tüm reformcular için millet ve ırk, milli intihar eşiğinde veya uçurum kenarında olsa da, henüz tarihi ırklar zümresine girmemiş, yani soy henüz tükenmemişti. Fakat vakit darlaşıyor ve uzakta yanan soluk ümit ışığı sanki daha da donuklaşıyordu.

Kalabalık ve sağlıklı nüfusun milli gücü ifade ettiği bir çağda; 1914 Türkiye'sinde nüfus eksikliği ve zayıflığı Cihan Harbi sürecinde ve sonrasında çok daha önem kazandı. Osmanlı'nın nüfus yoğunluğunun özellikle Batı Avrupa ve ayni zamanda eski vilayetler olan Balkan ülkelerinin bile bir hayli gerisinde olduğunu biliniyordu.[268] Fransa kendi nüfus eksikliğini Almanya ile kıyaslayıp dehşete düşse de, Almanya bile 1912'de doğum oranı düşüklüğünden yakınmaya başlayıp 1915'te bir politik nüfus politikası uygulamasına başlamıştı. Bu tür haberler, Osmanlı gözlemcilerini giderek artan bir şekilde daha da endişelendirdi. Cihan Harbi sonunda Anadolu'da sadece beş milyon Türk kaldığına inanan Doktor Abdullah Cevdet, Türksüz Türkiye isimli hüsran dolu çok kısa bir makale yazar: "Anadolu Yemen'de çürüdü, Balkan'da kana bulandı, her tarafta yandı ve su anda ise sar'avi bir ihtilac"

---

[263] Hasan Tahsin, **Islah-ı Irk,** İstanbul: Sebilü'r-Reşad, 25 Teşrin-i Evvel 1328, Sayı 218, 188-190.

[264] Yaşar Tolga Cora, **Asker-Vatandaşlar ve Kahraman Askerler; Erkek Millet, Asker Millet, Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkeklik,** Der. Nurseli Yeşim Sünbüloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, 55.

[265] Cora, **a.g.e**, 56.

[266] Raif Necdet Kestelli, **Osmanlı imparatorluğunun Batışı,** İstanbul: Arma Yayınları, 2001, 152, 153.

[267] Kestelli, **a.g.e.** s. 154.

[268] Yaşar Nabi, **Nüfus Meselesi Karşısında Türkiye,** İstanbul: Ülkü Yayınları, Cilt. 13, 1939, 35.

içerisindedir. Ona göre, elli milyon insani refah ve mutlu yaşatabilecek kadar geniş olan Anadolu'da hakiki manasıyla nüfus olarak beş milyon can kalmamıştır. Bunun nedenleri ise; cehalet, harb, ihtiras, frengi, verem, sıtma, çiçek, humma-ı tifo'dur.[269] Başka bir yazar ise o kadar Türk kan heder olmuştur ki ırk tehdid eden zayıflık karşısında olunduğunu söyler. Nüfusun büyük rakamlar atlayarak azaldığını ifade eden yazı Anadolu'yu görenlerin orayı her taraf bomboş, insan kalmamış gibi tarif ettiklerini eklemektedir. Ankara da olanlar da aynı fikirdedir. Mebus Dr. Tevfik Rüştü ülkeyi dolaşırken karşılaştığı manzaraları boş kalan tarlalarımız ve köylerimizle ilgili hayatın bittiğini adeta büyük bir sükûnete büründüğünü belirtmektedir. [270] Savaş sırasında cephelerde nüfus kaybı beklenen bir şeydi ama Vakit gazetesinde çıkan bir yazı doğru olarak Osmanlıların cephe arkasında daha fazla telafat verdiğini yazıyordu.[271]

Orijinal yozlaşma teorisi daha çok psikiyatrik hastalıklarla alakalı olsa da, zamanla bulaşıcı hastalıklar da ırki tereddinin kanıtı olarak dâhil edilmiş ve birbirlerine doğrudan bağlanmıştı. Osmanlı-Türk doktorlarca takip edilen Alman Doktor Weinberg, yaygın hastalıkların aslında kalıtsal cılız, yani tereddi mahkûmu bünyelerin birer kanıtından başka bir şey olmadığını vurguladı. Onlar kesinlikle bir ırkın eski dayanırlıklarını çoktan kaybettiklerinin ve milletin geleceğinin acil bir tehlike karşısında olduğunun kanıtıydı. Psikiyatrik hastalıkların yanında, bu durumun kısmen sorumlusu frengi gibi hastalıklar ve alkoldü. İkisi de ırsi bünyevi zayıflığa yol açmaktaydı.[272] Tabi ki zayıf bünyeli kişiler hem diğer birçok hastalığa elverişli oluyorlar, hem de zayıflıkların ve kazandıkları hastalıkları bir nesilden diğerine giderek artan bir tereddi ile miras bırakıyorlardı. Psikiyatr Hüseyin Kenan kurulan ilişkiyi şöyle açıklar: Frengili bir babanın evladı manyak veya yine frengili bir büyük babanın kız torunu şizofreni oluyor. Yine frengili ve alkolik bir babanın evladı psikopat oluyor. Burada sadece baba ve dedelere gönderme yapsa da, ayrıca açıklıyor: ırsi hastalıklar yalnız babadan değil yedinci hatta sekizinci büyük babasına kadar dayanır. Yani sekizinci büyük babanın bir fenalığı, hastalığı yedi kuşak ceddine kadar kendini taşıyarak gösterebilirdi.[273]

---

[269] Abdullah Cevdet, **Türksüz Türkiye,** Ankara: Şebab Yayınları, 23 Temmuz 1918, 15-16.
[270] Tevfik Rüştü, **Teskir-i Nüfus,** İstanbul Serriyatı, Cilt 2, Sayı 18, 1338, 101,104.
[271] Doktor Nurettin, **Teksir-i Nüfus Meselesinde Kadınlık,** İstanbul: Halk Yolu, Cilt 1, Sayı 1, 1339, 160.
[272] Haşim Nahid, **Türkiye için Necat ve İtila Yolları,** İstanbul: İkbal Kitaphanesi, 1331, 126.
[273] Hüseyin Kenan, **Psikopatlar**, İstanbul: İstanbul Serriyatı Cilt 1, Sayı 16, 1923, 388, 389.

Mazhar Osman, cahil halkın askerden kaçmak için kendilerine bilerek verem ve frengi aşıladıklarını yazmıştır.[274] Hasan Tahsin'in Islah-ı Irk isimli makalesinde temiz, sağlıklı gayrimüslimlere nazaran Müslüman köylüler arasında frenginin inanılmaz derecede daha yaygın olduğunu yazarken, şöyle bir cahillik örneği de verir: Üzerinde hastalık olanlara soruyorum da, basit ve lakayt bir tutumla mayasıl, kızartı ve egzama hastalığı deyip, geçtiklerini belirtmiştir.[275]

Frenginin ciddiyetini anlamayan halk, hastalığın çoğalmasına yardım etmekteydi. Bir ailenin evine frengi hastalığının girmesi demek hastalığın o aileye ve sülaleye musallat olması demekti. Frenginin zehirli bir sonucu olarak nesilden nesile aile fertlerinin birer psikopat olması veya soyunun bozulması neredeyse garantiydi.[276] Bu yüzden toplumun sağlıklı olması meselesi, Türk ırkını korumak için çok önem arz ediyordu.

[274] Mazhar Osman Uzman, **Türkler Müteredddi mi,** Sıhhi Hitabeler, İstanbul: Matbaa-yı Hayriye, 1331, 77.
[275] Hasan Tahsin, **a.g.e.,** 189.
[276] Mazhar Osman Uzman, **Tababeti Ruhiye,** İstanbul: Kader Yayınları, 1941, 19.

8. SONUÇ

Amerika'dan Avrupa'ya, oradan da Osmanlı Devletine uzanan bir geçmişi olan frengi hastalığı, toplumların gündeminde uzun süre yer tutmuştur. Bulaştığı toplumların sağlık sistemini işlevsiz hale getirmekle kalmayıp, psikolojik ve fiziksel tahribatlara yol açmıştır. Tedavisi de yıllar sürdüğü için insanların hafızasında büyük bir yer etmiştir. Devletler hastalığın kökeni konusunda birbirlerini suçlayarak bir nevi ülkeler arası tarafçılığın her zaman var olabildiğini göstermişlerdir.

Gerek Osmanlı Devletinin son döneminde gerek Cumhuriyetin ilk yıllarında hastalığın tedavisiyle alakalı kanunlar çıkartılmış, komisyonlar kurulmuştur. Halk sağlığıyla ilgili alınacak tedbirler en üst düzeye çıkarılmıştır. Hastalığın daha çok cinsi münasebet ile yayıldığı düşünülerek sebebi olan fuhuş haneler kapatılmış yahut daha sert önlemler alınmıştır. Fuhşa sebep olan hayat kadınlarıyla alakalı tedbirler alınarak, kayıt altında tutulmaya çalışılmıştır. Kayıt altına alınan fuhuşlarla birlikte kendi dünyalarını oluşturan genelevlerin durumu ayrıntılı olarak işlenerek işsiz kadınların bu yollara nasıl sürüklendiği ve neden oldukları hastalığın sebepleri gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle Anadolu coğrafyasında göçe açık il ve ilçelerin muhacir ve mülteci göçlerine açık kalmasından dolayı değişen sosyal yapısı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Bu göç akımlarının yarattığı altyapı sıkıntısı ve sağlık problemlerinin frengi gibi hastalıklara nasıl davetiye çıkardığı gösterilmiştir.

İşgal zamanından Milli Mücadele'ye geçiş evresinde tutulan arşiv kaynakları yoğunlukla İstanbul merkezli tutulmuştur. İstanbul, göçler ve fuhuş konusunda merkezi konuma gelmiş olmasından dolayı ağılıklı olarak göç sorunları ve fuhuş meselesi başkent İstanbul üzerinden örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı'da ve TBMM döneminde halka zorunlu olarak tedavi şartı getirilmiş, sosyal devlet anlayışı güdülerek ücretsiz tedavi ve ilaç kullanımı sağlanmıştır. Bilinçsiz olan Anadolu halkına hastalıkla ilgili bilgilendirmeler yapılarak hastalığın ciddiyetini aşılamaya çalışmalardır. Gerek Osmanlı döneminde

gerekse de Cumhuriyet döneminde gazeteler ve dergiler halkın frengiyle ilgili bilinçlendirilmesi için kullanılmıştır.

XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devletinde artan savaşlar ve göçlerle birlikte ülke genelinde sosyal yozlaşma ve merkeziyetçilikten kopukluk yaşanmış, hastalık geniş coğrafyalara kadar uzanmıştır. Devlet bütün bu merkeziyetçilikten kopukluk ve maddi imkânsızlıklara rağmen hastalık konusunda modern ve alternatif tıp yöntemleriyle hastalığı kurutmaya çalışmıştır. Devlet, tıbbi önlemlerin dışında sosyal tedbirlerde almak zorunda kalmıştır. Hastalık cinsi münasebet dışında da insandan insana geçmeye başlayınca, devlet bu durumun erken farkına varmış ve sosyal tedbirleri genişletmiştir. Nüfusun sağlıklı şekilde çoğalabilmesi için öncelikli olarak evlilik akdiyle alakalı, sağlık raporunu zorunlu koşmuştur. Esnaflara da benzer bir sağlık raporu uygulamasını hayata geçirerek, hijyen konusunda ciddi önlemler alınmıştır. Esnafın sağlık raporuna uymaması durumunda uymayan esnaflara sert ve maddi olarak caydırıcı cezalar getirilmiştir. Böylece Osmanlı Devlet'i hastalığı kontrol altında tutmaya çalışmıştır.

XX. yüzyıl başlarında ise savaşlar yüzünden oluşan siyasi boşluğu değerlendiren fırsatçı ahalinin sosyal hayatta ki yozlaşmanın etkisiyle, sosyal dejenerasyona sebep olmuştur. Bu yüzden hastalık tam kontrol altına alınmaya başlandı derken fuhşun eğlence sektöründe büyümesi sebebi ile hızlı bir ivme kazanmıştır. Hastalık farklı bir bulaşma formu kazanmış, özellikle Masum Frengi çeşidi süt çocuklarına kadar inmiş, genç nüfusta büyük tahribata neden olmuştur. Hastalığın cinsi münasebet dışında masum insanların arasında da hızla yayılmasından tedirgin olan Türk aydınları, özellikle İkinci Dünya savaşı öncesi milliyetçi bir amaç güderek Türk nüfusunun sağlıklı olarak arttırılmasından taraf olmuşlardır. Bu sebeple özellikle TBMM hükümeti, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e neredeyse 4 milyon insan nüfusunun kaybına sebep olan bu hastalığın önüne geçmeyi öncelikli hedefleri olarak görmüştür.

Milli Mücadele döneminde de diğer dönemlerde olduğu gibi hatalardan ders çıkaran TBMM hükümeti sıkı önlemler almış, sağlıklı toplum oluşturma çabasında tedbirlerini genişletmiştir. Hastalık konusunda TBMM hükümeti özellikle eğlence sektöründe çok sert uygulamalar getirmiş, uymayanlara ağır para cezaları keserek bu kesilen paraları hastalığın önlenmesinde kullanmışlardır.

Her iki devlet döneminde de yöneticiler ve hükümetler sosyal devlet anlayışı güderek maddi durumları elverdiğince sorumluluklarına sahip çıkmaya çalışmıştır.

Bu çalışma genel hatlarıyla düşünüldüğünde, günümüzde yaşanan Covid 19 pandemisinde alınan tedbirlere benzer uygulamaların alındığını görmekteyiz. Özellikle karantina ve hijyen konusunda alınan önlemler günümüz önlemleriyle birebir örtüşmektedir. Her dönemde hastalıklar konusu devletlerin önceliği olmuş, halk sağlığı sert önlemlerle ve tıbbi alanda teşviklerle önlenmeye çalışılmıştır. Çünkü her hükümet ister Osmanlı döneminde olsun ister günümüzde olsun, şu ünlü atasözümüzün bilincedir: "Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur."

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Arşivi (BOA), A. DVN. MKL.86/8.

BOA. A. MKT. MHM., 502/23; 531/13.

BOA, A{DVNSMHM.d..,4/2136; 53/152; 114/440.

BOA.,BEO., 2850/213704; 2838/212820;3891/291781; 3891/291781/1; 3891/291781/3; 3891/291781; 4624/346761; 3891/291781.

BOA, C..ZB.., 41/2037.

BOA. DH. HMŞ., 22/26

BOA, DH.EUM.5.Şb., 63/38.

BOA. DH. İD., 53/34; 2066/35

BOA. DH. KMS., 60/2; 61/1.

BOA. DH. MB. HPS. M., 16/27.

BOA. DH. **MKT**., 442/24; 249/13; 1367/47; 1684/48; 172/48; 2611/110; 615/20; 2682/50; 2779/72; 2782/82; 2808/65; 2839/65; 2842/57; 2843/79; 2860/19; 249/13; 1154/54; 2066/110; 442/24; 1290/2; 1689/118; 1914/35; 2203/44; 249/13; 2861/17; 249/1; 2845/83; 2370/66; 745/64; 2800/66; 1154/59; 1601/32; 2083/25; 2256/66; 504/10; 527/83; 856/28; 1103/65; 2645/88; 2671/16; 2625/41; 1838/66; 2860/19.

BOA. DH. MUİ., 2/53.

BOA, DH.İD., 65/46.

BOA, DVNSMHM.d.., 72/329.

BOA. , HR.İD.., 2066/36.

BOA, DH.EUM.ADL., 48/13.

BOA, DH.EUM.KADL., 20/16 ;

BOA, DH.İ.UM.EK., 54/106.

BOA., DH.EUM.MH.., 158/81.

BOA, DH.İD.., 57/10.

BOA. DH. UMVM., 26/2.

BOA, DH.EUM.THR., 48/36.

BOA, DH.EUM.SSM., 31/9.

BOA, DH.EUM.AYŞ., 1/32.

BOA., HR.TH.., 3/43.

BOA. İ..MVL., 525/23577.

BOA. MVL., 710/65; 717/82

BOA. ŞD., 1641/8; 2774/11; 2775/19; 2491/8; 808/14; 2419/7; 1387/13; 1387/14.

BOA. TFR.I.M., 17/1627.

BOA, TFR.I..MN.., 14/1395.

BOA, TFR.I.SL.., 72/7180.

BOA, TFR.I..KV.., 210/20945.

BOA, Y..PRK.AZJ., 21/65.

BOA. Y..A..RES., 99/32; 99/35.

BOA, YB.021., 106/11.

BOA, Y..PRK.ASK., 250/35.

BOA, Y..PRK.ŞH.., 5/58.

BOA, ZB., 450/55 ; 21/89; 385/136; 385/146; 603/84.

Düstur, Cilt 1, Tertip III.

Düstur, Cilt 2, 1330/ 332; 1330/ 333; 1330/ 334; 1330/335; 1330/336; 1330/337; 1330/338.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA), 01009962/586891/1; 30-18-1-2., 84/87/22; 30-18-1-2, 8/9/2 ; 30-18-1-2, 26/17/8.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZB. C.), Devre 1, Cilt: 1.

Kitaplar

Ak, Bilal, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Akalın, Ömer Besim, **Türk Çocuğu Yaşamalıdır**, İstanbul: Ahmet İhsan Yayınları, 1936.

Aksel, İhsan Şükrü, **Dr. İhsan Şükrü Aksel'in Nutku**, İstanbul: İstanbul Seririyattı Yayınları., Cilt 21, Sayı 8, 1938.

Asker Millet, **Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik**, Erkeklik, Der. Nurseli Yeşim Sünbüloğlu, İstanbul İletişim Yayınları, 2013.

Ata, Galip, **Tıbb Tarihi**, İstanbul: Tıp Kitap Evleri, 1925.

Behçet, Hulisi, **Frengi Tarihi ve Geçirdiği Devirler (1935-1936)**, İstanbul: Üniversite Yayınları, 1937.

_____, **Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, Cilt V, 1938.

Beyru, Rauf, **19.Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 1.Baskı, İzmir, 2005.

Cevdet, Abdullah, **Türksüz Türkiye**, Ankara: Şebab Yayınları, 23 Temmuz 1336.

Clarence Johnson Richard, **İstanbul 1920**, Çeviri: Taner Sönmez, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Cora, Yaşar Tolga, **Asker-Vatandaşlar ve Kahraman Askerler; Erkek Millet, Asker Millet, Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkeklik,** Der. Nurseli Yeşim Sünbüloğlu, İstanbul İletişim Yayınları, 2013.

Criss, Bilge, **İşgal Altında İstanbul 1918-1923,** İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Dedeoğlu, Necati, **Cumhuriyetten Bugüne Bulaşıcı Hastalıklarda Değişme ve Sağlık Politikalarıyla İlişkisi**, Ankara: Toplum ve Hekim Dergisi, Cilt 23, Sayı 6, Kasım 2008.

Deleon, Jak, **Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar 1920-1990**, İstanbul Remzi Yayınevi, 1990.

Diamond, Jared, **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2003.

Doğan, Atila, **Osmanlı Aydınlar ve Sosyal Darwinizm,** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Doktor, Kemal, **Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası: Kastamonu Vilayeti**, Ankara: Öğüd Matbaası, 1338.

Doktor, Nurettin, **Teksir-i Nüfus Meselesinde Kadınlık**, İstanbul: Halk Yolu, Cilt 1, Sayı 1, 1339.

Eldem, Vedat**, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

Ergin, Osman Nuri, **Mecelle-i Umur-ı Belediyye,** İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

Fracastor, Jerome, **La Syphilis Le Mal Français (1530),** Çeviren: Feridun Nafiz Uzluk, Ankara, 1969.

Fournier, Alfred, **Frengi ve İzdivaç**, İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, Çeviren: Celadettin Muhtar, 1317.

Haldun, İbni, **Mukaddime II**, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2014.

İbrahim Bin Abdullah, **Ala'im-i Cerrahin**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, no:568. 1b-2a, 294b.

Karayaman, Mehmet, **20.Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık**, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2008.

Kenan, Hüseyin, **Psikopatlar,** İstanbul: İstanbul Serriyatı Cilt 1, Sayı 16, 1923.

Kestelli, Raif Necdet, **Osmanlı imparatorluğunun Batışı**, İstanbul: Arma yayınları, 2001.

Kılıç, Orhan, **Mikrop, Salgın ve Toplum**, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2021.

_____, **Orta ve Yeniçağlarda Salgın Hastalıklar, Göç ve İskân**, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Mahzar, Osman, **Cumhuriyetin Sıhhat Siyaseti**, İstanbul: Kader Matbaası, 1933.

Martal, Abdullah, **Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir**, İzmir: Yazıt Yayıncılık, 2007.

Nabi, Yaşar, **Nüfus Meselesi Karşısında Türkiye**, İstanbul: Ülkü Yayınları, Cilt 13, 1939.

Nahid, Haşim, **Türkiye için Necat ve İtila Yolları,** İstanbul: İkbal Kütüphanesi, 1331.

Nasuhioğlu, İlhami, **Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış**, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975.

Ortaylı, İlber, **Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1879),** İstanbul: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1974.

Pamuk, Şevket, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Rasim, Ahmet, **Dünkü İstanbul'da Hovardalık: Fuhuş-ı Atik**, İstanbul: Arba yayınları, 1987.

Rüştü, Tevfik, **Teskir-i Nüfus**, İstanbul Serriyatı, Cilt 2, Sayı 18, 1338.

Sağlam, Tevfik, **Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhi Hizmet**, İstanbul: Askari Matbaa, 1941.

Seyfettin, Ömer, **Makaleler 2-Tercümeler**, Haz. Hülya Argunsah, İstanbul: Dergah Yayınları, 2001.

Temel, Mehmet, **İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu**, Ankara: Kültür Bakanlığı Kültür Eserler, 1998.

_____, **Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi İle Mücadele**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Uğurol, Barlas, **Safranbolu Tıp Tarihi Araştırmaları**, İstanbul: Eğitim Vakfı Yayınları, 2004.

Uludağ, Osman Şevki, **Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.

Uzman, Mazhar Osman, **Tababeti Ruhiye**, İstanbul: Kader Yayları, 1941.

_____, **Türkler Müteredddi mi?,** Sıhhi Hitabeler, Matbaa-yı Hayriye, İstanbul 1331.

Voltaire, **Candide**, Çeviren: Ayşe Meral, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2015.

Yalım, Zeki Ragıp, **Milli Varlık Bakımından Sağlık, Ankara: CHP Konferanslar Serisi**, Kitap 13, 1940.

Yanıkdağ, Yücel, **Tip ve Milliyetçilik 1914-1939,** Çeviren: Nurettin El-hüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2014.

_____, **Osmanlı'dan, Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı**, Editörler: Burcu Kurt ve İsmail Yaşayanlar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017.

Yerasimos, Stefanos, **İstanbul 1914-1923,** İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Yıldırım, Nuran, **14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

_____, **Ala'im-i Cerrahin'de (1505) Frengi**, Ankara: Tıp Fakültesi Mecmuası 54, 1991.

_____, **İstanbul'un Sağlık Tarihi**, İstanbul: Avrupa Kültür Başkenti Yayınları, 2010.

_____, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamalar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Makaleler

Arpacı, Murat, Hastalık, **Ulus ve Felaket: Türkiye'de Frengi İle Mücadele (1920–1950)**, İstanbul: Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 130, 2014.

Demirci, Nuray; Üstün, Çağatay, **Prof. Dr. Hulisi Behçet'in (1889-1948) Frengi Hakkındaki Bir Radyo Konuşması**, Mersin: Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, Sayı 3, 2013.

Tahsin, Hasan, **Islah-ı Irk**, İstanbul: Sebilü'r-Reşad, Sayı 218, 25 Teşrin-i Evvel 1328.

Tepekaya, Muzaffer; Çalık, Ramazan, **Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler**, Konya: Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, 2006.

Tezler

Hot, İnci, **Dr. Besim Ömer Paşa'nın Anne ve Çocuk Sağlığı Açısından Ülkemiz Nüfus Meselesi Hakkında ki Görüşleri,** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimle Enstitüsü, 1996.

_____, **Sıhhiye Mecmuasına Göre Ülkemizde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1913-1996)**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2001.

Sözlükler

(Anonim), **"Frengi",** Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu, Cilt I, 1998.

Mahmut Şakiroğlu, **"Frenk"**, İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 13, 1996.

Gazeteler

Alemdar, 21 Ocak 1921, nr.3053.

Alemdar, 28 Ağustos 1920, nr. 2913.

İkdam, 14Nisan 1920, nr. 8321.

İkdam, 18 Nisan 1920, nr. 8325.

İkdam, 4 Şubat 1920, nr. 8255.

İstanbul, 4 Şubat 1920, nr. 2977.

Sabah, 28 Temmuz 1919, nr. 10668.

Takvim-i Vekayi, 15 Haziran 1326, nr. 568.

Takvim-i Vekayi, 15 Haziran 1326: nr. 568.

Tasvir-i Efkar, 4 Şubat 1920, nr. 2977.

T.C. Resmi Gazete, "Fuhuş ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi", T.C Başvekâlet Neşriyat Müdürlüğü, Ankara: Müfit Matbaası, 1933, 23 Nisan 1933.

Süreli Yayınlar

"İstanbul'da Fuhuş Meselesi-Mecmuamızın İçtimai Tetkiki", **Resimli Ay Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, Mart 1928.

Tahsin, Hasan, Islah-ı Irk, İstanbul: **Sebilü'r-Reşad,** Sayı 218, 25 Teşrin-i Evvel 1328.

EKLER

EK 1: Fracastor'a ait kitabın latince manzum ilk sayfası

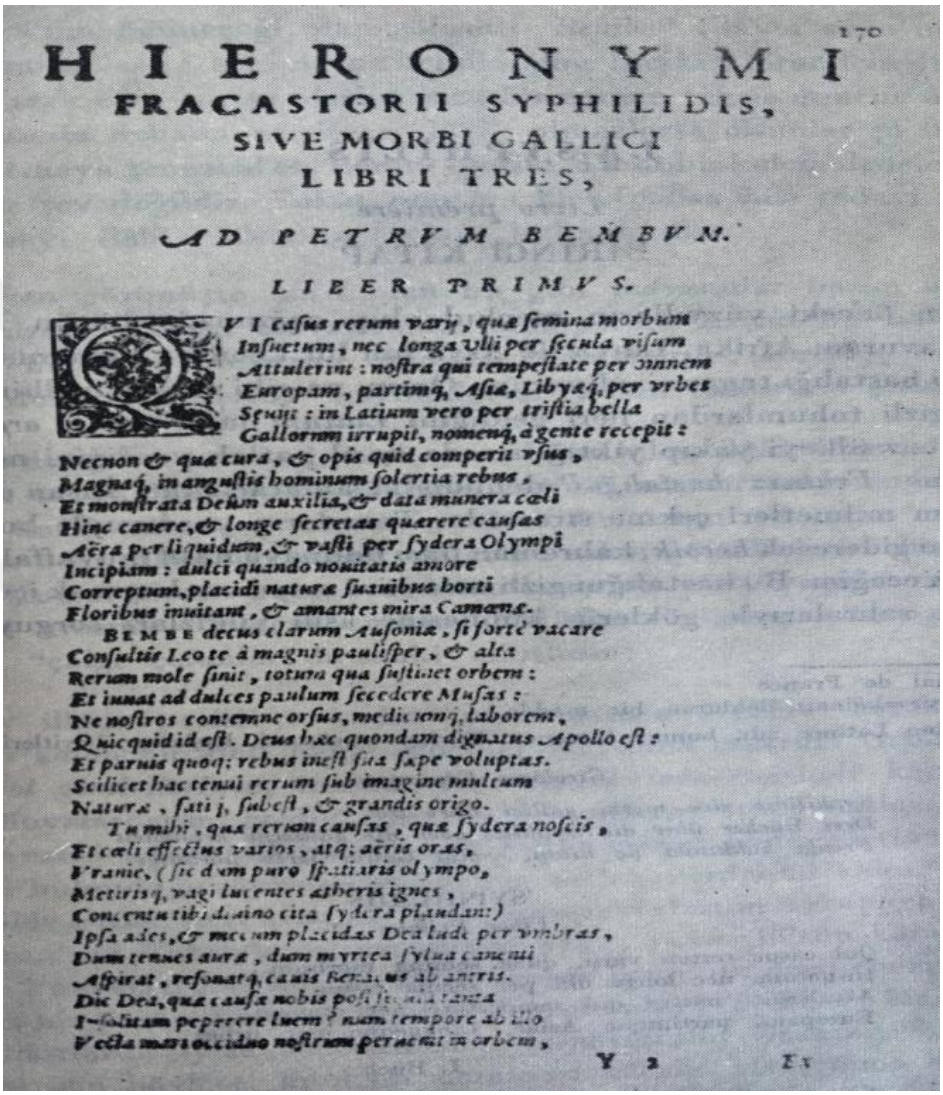

170

HIERONYMI
FRACASTORII SYPHILIDIS,
SIVE MORBI GALLICI
LIBRI TRES,

AD PETRVM BEMBVM.

LIBER PRIMVS.

QVI casus rerum varij, quæ semina morbum
Insuetum, nec longa Vlli per sęcula visum
Attulerint: nostra qui tempestate per omnem
Europam, partimq; Asiæ, Libyæq; per vrbes
Sęuijt: in Latium vero per tristia bella
Gallorum irrupit, nomenq; à gente recepit:
Necnon & quæ cura, & opis quid comperit vsus,
Magnaq; in angustis hominum solertia rebus,
Et monstrata Deûm auxilia, & data munera cœli
Hinc canere, & longe secretas quærere causas
Aëra per liquidum, & vasti per sydera Olympi
Incipiam: dulci quando nouitatis amore
Correptum, placidi naturæ suauibus horti
Floribus inuitant, & amantes mira Camœnæ.
BEMBE decus clarum Ausoniæ, si fortè vacare
Consultis Leo te à magnis paulisper, & alta
Rerum mole sinit, totum qua sustinet orbem:
Et iuuat ad dulces paulum secedere Musas:
Ne nostros contemne orsus, medicumq; laborem,
Quicquid id est. Deus hæc quondam dignatus Apollo est:
Et paruis quoq; rebus inest sua sæpe voluptas.
Scilicet hac tenui rerum sub imagine multum
Naturæ, fatiq; subest, & grandis origo.
Tu mihi, quæ rerum causas, quæ sydera noscis,
Et cœli effectus varios, atq; aëris oras,
Vranie, (sic dum puro spatiaris olympo,
Metirisq; vagi lucentes ætheris ignes,
Concentu tibi diuino cita sydera plaudant)
Ipsa ades, & mecum placidas Dea lude per vmbras,
Dum tenues auræ, dum myrtea sylua canenti
Aspirat, resonatq; cauis Benacus ab antris.
Dic Dea, quæ causæ nobis post sęcula tanta
Insolitam peperere luem? num tempore ab illo
Vecta mari occiduo nostrum peruenit in orbem,

Y 2 Ex

Kaynak: Jerome Fracastor, **La Syphilis Le Mal Français (1530),** Çeviren: Feridun Nafiz Uzluk, Ankara, 1969, *149.*

EK 2: Syphilis etkenini bulan Sehaudinn ile Hoffmann; oturan Sehaudinn, ayaktaki Hoffmann

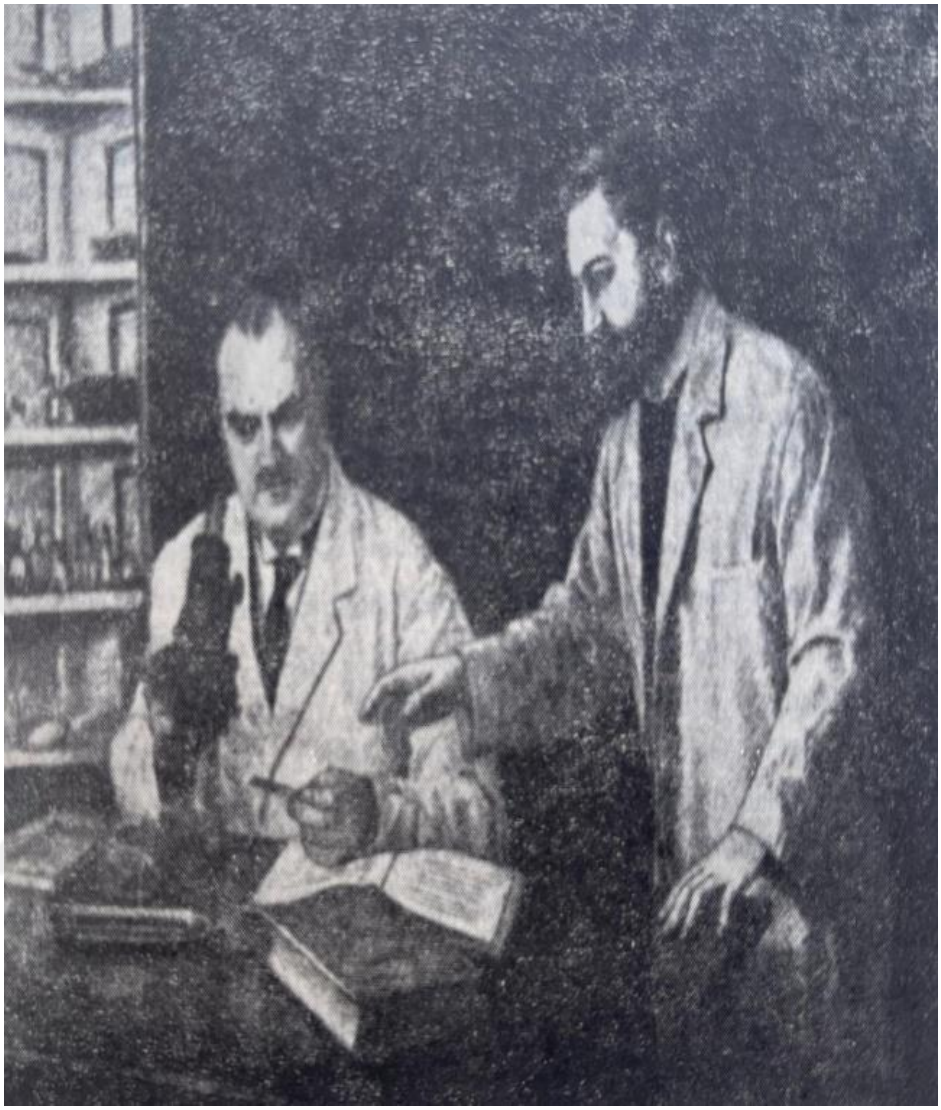

Kaynak: Jerome Fracastor, **La Syphilis Le Mal Français (1530),** Çeviren: Feridun Nafiz Uzluk, Ankara, 1969, 194.

EK 3: Bebeklerde görülen 2. devre frengi yaraları

Kaynak: Hülisi Behçet, **Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, Cilt V, 1938, 1612.

EK 4: Bebeklerde görülen 2. devre frengi yaraları

Kaynak: Hülisi Behçet, **Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, Cilt V, 1938, 1612.

EK 5: 4-5 yaşlarında çocuk yüzündeki 2. devre frengi yaraları

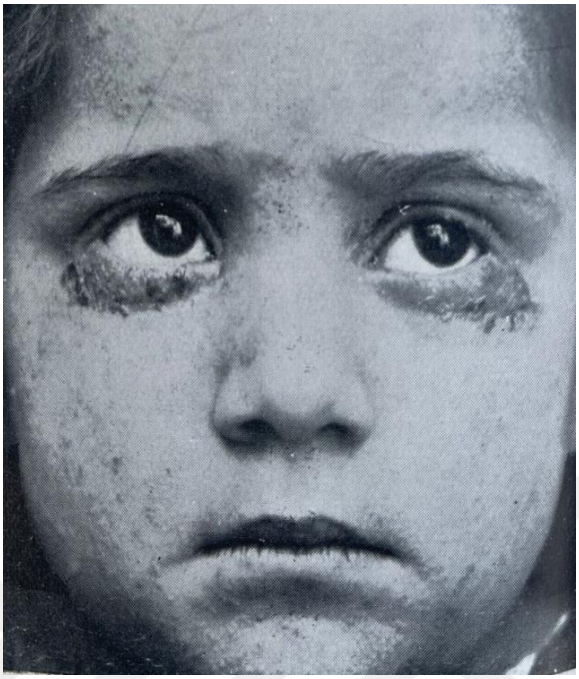

Kaynak: Hülisi Behçet, **Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, Cilt V, 1938, 1612.

EK 6: Alt dudak 3. devre yarası

Kaynak: Hülisi Behçet, **Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, Cilt V, 1938, 1603.

Ek 7: 2. devre vücut yarası

Kaynak: Hülisi Behçet, **Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, Cilt V, 1938, 1601.

EK 8: 3. devre frengi yarası

Kaynak: Alfred Fournier, **Frengi ve İzdivaç**, İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, Çeviren: Celadettin Muhtar, 1317, 256.

EK 9: 12 yaşındaki çocuk frengi yaraları

Kaynak: Hülisi Behçet, **Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, Cilt V, 1938, 1601.

EK 10: 35 yaşlarında bir banka memuru 2. devre yakın çekim masum frengi yaraları

Kaynak: Hülisi Behçet, **Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, Cilt V, 1938, 105.

EK 11: 35 yaşlarında bir banka memuru masum 2. devre frengi yaraları

Kaynak: Hülisi Behçet, **Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, Cilt V, 1938, 1605.

EK 12: 3. Devre ayak yarası, kemikte yaptığı zararlı etkiler

Kaynak: Hülisi Behçet, **Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, Cilt V, 1938, 1612.

EK 13: Kollarda görülen 3. devre frengi yarası

Kaynak: Alfred Fournier, **Frengi ve İzdivaç**, İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, Çeviren: Celadettin Muhtar, 1317, 246.

EK 14: Bacak ve çenede görülen yaralar

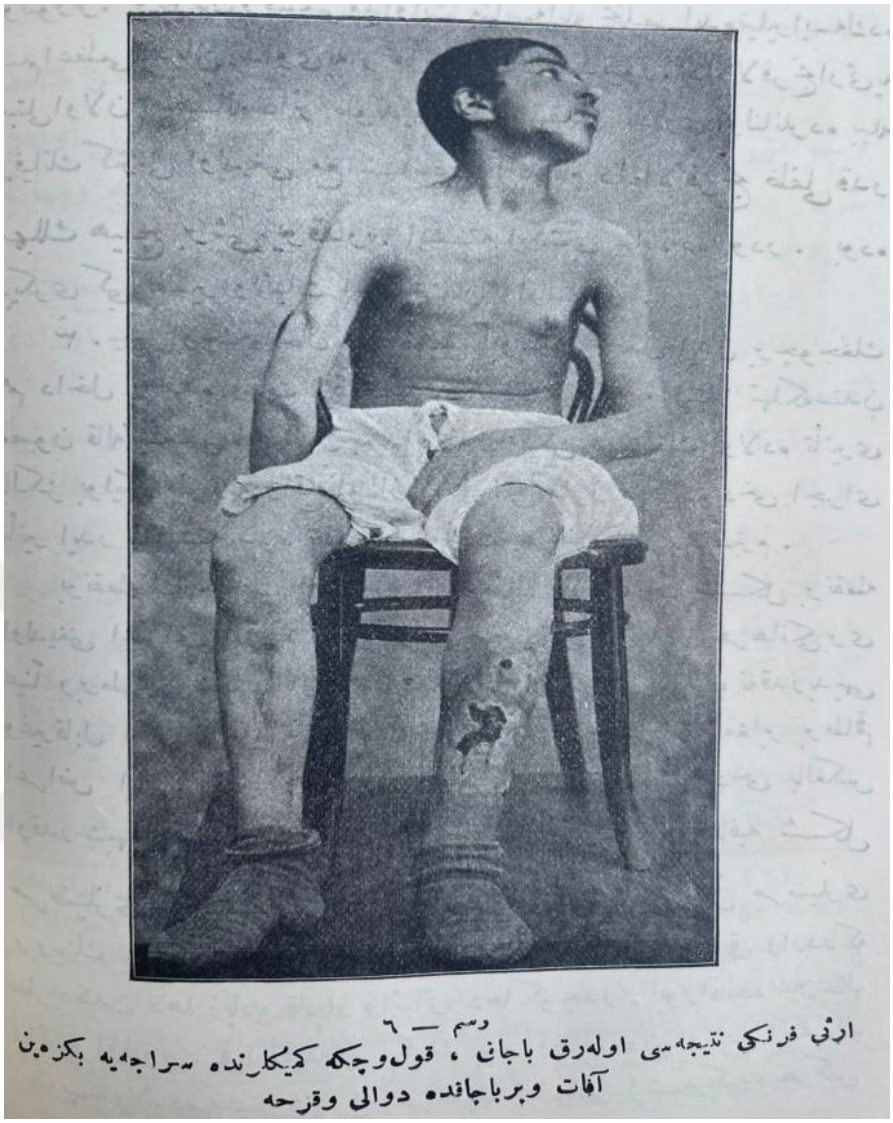

Kaynak: Alfred Fournier, **Frengi ve İzdivaç**, İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, Çeviren: Celadettin Muhtar, 1317, 80.

EK 15-16: Frengi tedavisinde kullanılan ilaç reklamları (1934-1938)

Kaynak: Hülisi Behçet, **Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi**, İstanbul: Üniversite Yayınları, Cilt V, 1938, 1678.

EK 17: Frenginin yüz eşkalini bozması

Kaynak: Alfred Fournier, **Frengi ve İzdivaç**, İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, Çeviren: Celadettin Muhtar, 1317, 186.

EK 18: Bebeklerde 3. devre kemik eriten frengi vakası

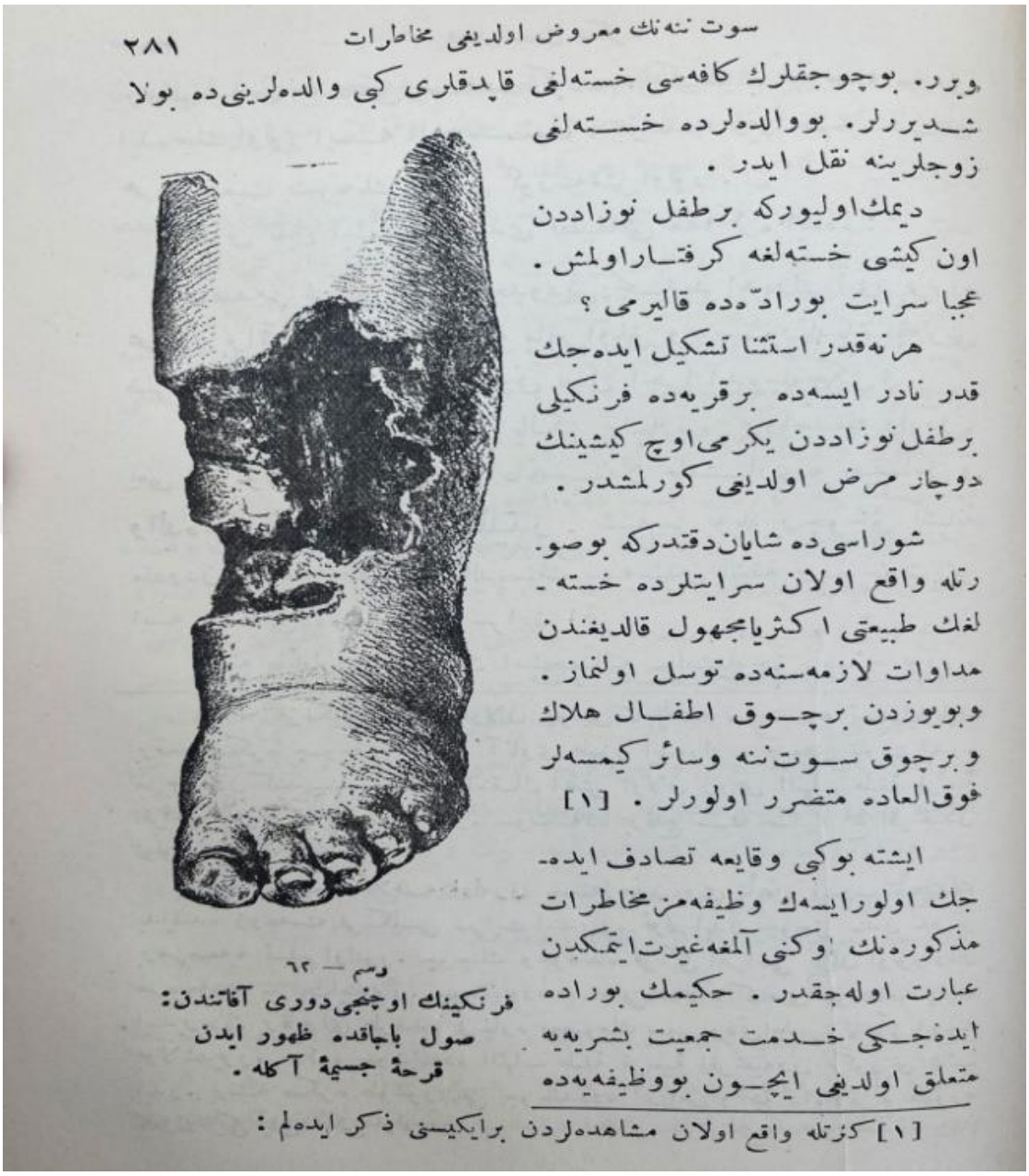

٢٨١ سوت ننه‌نك معروض اولديغى مخاطرات

ويرر. بوچوجقلرك كافه‌سى خسته‌لغى قايدقلرى كبى والده‌لرينى‌ده بولا شديررلر. بووالده‌لرده خسته‌لغى زوجلرينه نقل ايدر.

ديمك اوليوركه برطفل نوزاددن اون كيشى خسته‌لغه كرفتار اولمش. عجبا سرايت بورادە‌ده قالير مى؟

هرنه‌قدر استثنا تشكيل ايده‌جك قدر نادر ايسه‌ده برقريه‌ده فرنكيلى برطفل نوزاددن يكرمى اوچ كيشينك دوچار مرض اولديغى كورلمشدر.

شوراسى‌ده شايان دقتدركه بوصورتله واقع اولان سرايتلرده خسته‌لغك طبيعتى اكثريا مجهول قالديغندن مداوات لازمه‌سنه‌ده توسل اولنماز. وبويوزدن برچوق اطفال هلاك وبرچوق سوت ننه وسائر كيمسه‌لر فوق العاده متضرر اولورلر. [١]

ايشته بوكبى وقايعه تصادف ايده‌جك اولورايسه‌ك وظيفه‌مز مخاطرات مذكوره‌نك اوكنى آلمغه غيرت ايتمكدن عبارت اوله‌جقدر. حكيمك بوراده ايده‌جكى خدمت جمعيت بشريه‌يه متعلق اولديغى ايچون بووظيفه‌يه‌ده

رسم — ٦٢
فرنكينك اوچنجى دورى آغاتندن: صول باجاقده ظهور ايدن قرحة جسيمة آكله.

[١] كثرتله واقع اولان مشاهده‌لردن برايكيسنى ذكر ايده‌لم:

Kaynak: Alfred Fournier, **Frengi ve İzdivaç**, İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, Çeviren: Celadettin Muhtar, 1317, 281.

EK 19: 3. Devre frengi yarası

Kaynak: Alfred Fournier, **Frengi ve İzdivaç**, İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, Çeviren: Celadettin Muhtar, 1317, 136.

EK 20: Osmanlı arşiv kaynağı

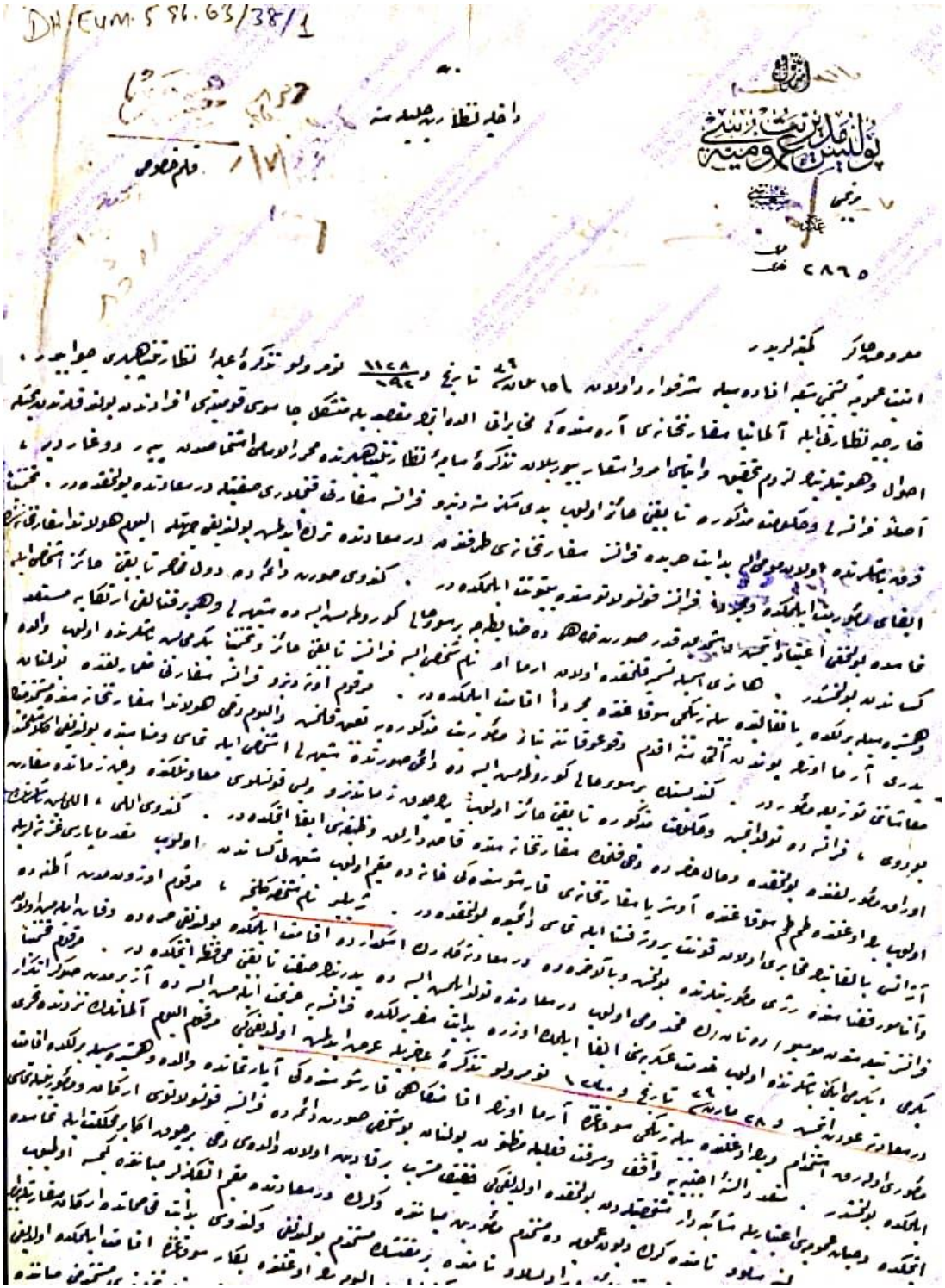

*Kaynak: BOA, **DH.EUM.5.Şb.**, 63/38.*

EK 21: Osmanlı arşiv kaynağı

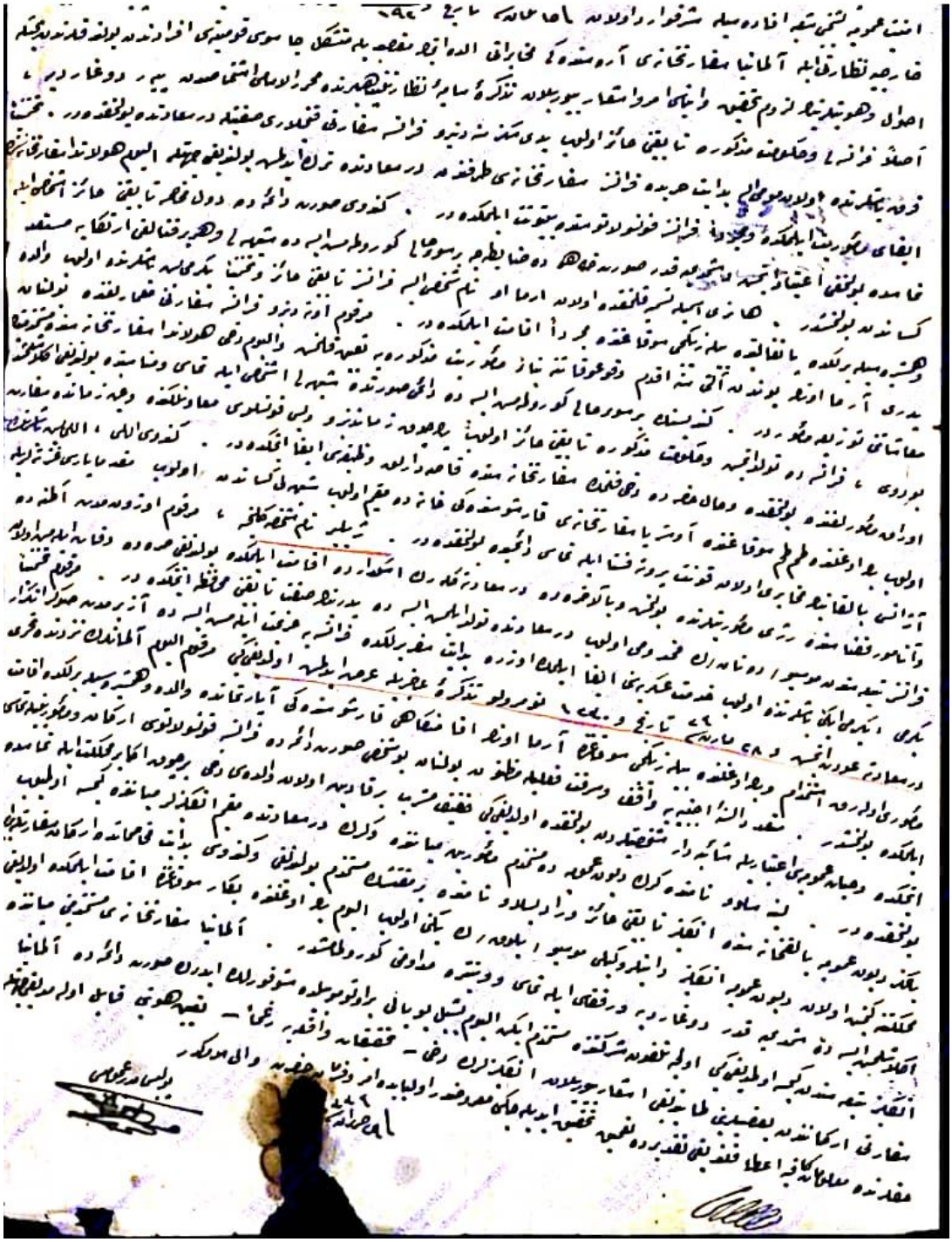

*Kaynak: BOA, **DH.EUM.5.Şb.**, 63/38.*